

A T A T Ü R K ' Ü N ANAFARTALAR MUHAREBELERİNE AİT H Â T I R A L A R I

ULUĞ İĞDEMİR

Türk Tarih Kurumu Baş Sekreteri

G İ R İ Ş

Aziz Cümhuriyetimizin yirminci yıl dönümü münasebetile *Bellekten*'in fevkalâde bir nüsha halinde çıkan bu sayısında *Cümhuriyetin Kurucusu Atatürk*'ün askerî dehasını en canlı şekilde gösteren "*Anafartalar muharebatına ait Tarihçe*," adını taşıyan hâtıralarını Onun kutsal hâtırasına ithaf etmek suretile, neşir şerefi bana bahşedilmiş bulunuyor.

Bu hâtıralar *Atatürk*'ün el yazısile bir okul defterine yazılmıştır. Bunların, şüpheşiz, en kıymetli bir tarafı da, hâdiseleri sıcağı sıcağına tesbit etmiş olmasıdır. Vak'aların bütün heyecanını yazının karakterinden, bazı yerlerinin gayet sert şekillerle yazılmış olmasından daha iyi hissediyoruz. Bu yazılar faksimile usulile neşredildiği zaman *Atatürk*'ün enerjisini, heyecan ve asabiyetini âdeta gözle görmek mümkün olacaktır.

Anafartalar harpleri'ne ait hâtıraları ihtiva eden bu defteri, *Atatürk*, okumak üzere, o zaman *Türk Tarih Kurumu*'nun Genel Sekreteri bulunan Aydın Meb'usu rahmetli Reşid Galib'e vermişlerdi. Reşid Galib'in kütüphanesinde gördüğüm bu kıymetli defteri ben de okumak istedim. Reşid Galib bu müsaadeyi verirken, defterin bir kopyasını almama izin verdi. Hâtıraları 15 ikincikânun 1934 de kopya etmeğe başladım. Daha sonra, 1937 yılı sonlarında *Atatürk*, bu hâtıraların *Bellekten*'de neşredilmesini emretmişlerdi. O zaman bu mümkün olmadı. Şimdi *Atatürk*'ün bu emirlerini yerine getirmekle de ayrıca en büyük bahtiyarlığı duyuyorum.

Bendeki kopye, arap harfleriyle 116 sahifedir. Hâtıratın

Atatürk'ün el yazıları ile yazılmış olan kısmı benim defterimde 86 sahife tutmuştur. Aslında bu kısım 106 sahifedir. Bunlardan 1 inci, 12 nci ve 105 inci sahifelerin foto kopilerini burada neşre ediyorum. Hâtıratın bu kısmı 28 Temmuz 1331 (10 Ağustos 1915) *Conkbayırı* taarruzu ile sona ermektedir. "3 Ağustos muharebesi," başlığı ile başlayan ikinci kısım defterden ayrı olarak başka bir yazı ile eseri cedit kâğıdlarına yazılmıştır. Bu kısım, *Atatürk*'ün hastalanarak *Anafartalar Gurubu kumandanlığı*'nı Mirliva Fevzi Paşa'ya (*Mareşal Fevzi Çakmak*) tevdi eylediği 27 Teşrinisâni 1331 (10 Birincikânun 1915) tarihine kadar devam etmektedir. Bunun sonuna 14. 10. 1331 (27. Birincikânun 1915) tarihinde *Çamlı Tekke*'den *Anafartalar Gurubu Erkânı Harbiye Reisi İzzeddin (Muğla Meb'usu İzzeddin Çalışlar)* imzasını taşıyan bir rapor eklenmiştir. Bu rapor düşmanın *Anafartalar Gurubu* cephesinden ricatine ve Gurub'un hareket tarzına dairdir.

Bu hâtıraların daha iyi anlaşılabilmesi için *Atatürk*'ün *Sofya*'da Ataşemiliter sıfatıyla bulunduğu tarihten hâtıratın başladığı 20 Mayıs 1331 (2 Haziran 1915) tarihine kadar geçen hâdiselerden de bahsetmeği faydalı bulmaktayım.

* * *

Birinci Cihan Harbi başladığı zaman *Atatürk* (Kürmay Yarbay Mustafa Kemal) *Sofya*'da Ataşemiliter bulunuyordu. Kendisi Türkiye'ni cihan harbine girmekte acele ettiği kanaatinde idi. Hâdiseleri bir müddet dikkatle takip ettikten sonra, bir ölüm kalım savaşına girmiş olan yurdunun mukadderatına *Sofya*'da seyirci kalmaktansa, faal bir asker vaziyetine geçmeği tercih ederek Başkumandanlıktan vazife istedi. İlk önce kendisine orduda faal bir vazife vermek istemediler. Nihayet şiddetli ısrarı üzerine 2 Şubat 1915 de Tekirdağında teşkil edilen 19 uncu tümen komutanlığına tayin edildi. *Atatürk* bir aydan daha kısa bir zamanda bu tümeni hazırladı. 24 Şubat 1915 de 19 uncu tümen *Maydos*'a naklolunarak *Ece* limanı ile *Seddülbahir* ve *Morto* limanı arasındaki mıntakanın muhafazasına memur edildi.

Şimdi bu tarihten sonraki hâdiseleri *Atatürk*'ün kendi beyanatından okuyalım: Bu beyanat 1918 yılı başlarında Ruşen Eşref (Peşte elçisi Ruşen Eşref Ünaydın) tarafından Yeni Mecmu'a'nın fevkalâde nüshasında neşredilmiş ve sonra 1930 da

kitap halinde basılmıştır¹. Anafartalar muharebeleri ile ona takadüm eden hâdisatı veciz bir dille anlatan bu mülâkatın, hâtıratın başladığı tarihten evelki kısmını ve mümkün olduğu kadar yalnız *Atatürk* tarafından söylenmiş olanlarını nakletmekle iktifa edeceğim:

* * *

“ . . . Benim kanaatime göre düşman ihraç teşebbüsünde bulunursa iki noktadan teşebbüs ederdi. Biri *Seddülbahir*, diğeri *Kabatepe* civarı! Ve benim noktaî nazarıma göre düşmanı karaya çıkartmadan bu sahil parçalarını doğrudan doğruya müdafaa etmek mümkündü. Binaenaleyh alaylarımı böyle sahilden müdafaa edecek surette yerleştirdim. Bu vaziyet takriben Şubat 1930... „

“*Mustafa Kemal Paşa*, kendisinin *Maydos* mıntakası kumandanlığı esnasında cereyan eden mühim vakaları şu suretle hülâsa etti: Düşman bir defa *Seddülbahir*'e ve *Kumkale*'ye asker çıkarmak teşebbüsünde bulunuyor. O zaman, hep ağızlarda işidüp okuduğumuz bir *Mehmed Çavuş* çıkıyor, toprağımıza ayak basan düşmanı tekrar denize atıyor.

— Düşman bu karaya asker çıkarmak teşebbüsünü neden denedi?

— Bu hareket bir keşif olarak kabul edilebilir. Bir de malûm olan 5 Mart vardır.

— Ki asıl bizi alâkadar eden de odur, Paşa Hazretleri.

— Fakat bu tamamen bahrî bir harekettir. Sahil müdafaası *Cevad Paşa Hazretlerinin* tahtı emrinde bulunuyordu. Benim bu hareketle alâkam, dolayısıyledir. Yalnız 5 Mart gününün sabahı *Cevad Paşa Hazretleri Maydos*'da bulunan karargâhıma gelmişti. Kendisine *Seddülbahir* sahil mıntakasındaki tertibatı göstermek üzere beraber *Kirte*'ye gittik. Oraya vardığımız zaman, düşman donanmasının *Kirte* ve *Alçitepe* istikametlerine açtığı ateşin altında kaldık.,

“ . . . Mezkûr mıntakanın muhafazasına memur 26 ncı Alay kumandanlığına icap eden talimatı şifahiyemi verdim. Ve *Cevad Paşa* ile birlikte vazife başında bulunabilmek için *Maydos*'a döndük.

¹ *Ruşen Eşref*, *Anafartalar kumandanı Mustafa Kemal ile mülâkat*, İstanbul 1930. (Bu mülâkattan *Atatürk*'ün Birinci Cihan Harb'ine ait daha birçok hâtıra defterleri ve notları olduğu anlaşılıyor.)

Düşmanın mağlûbiyetiyle neticelenen bu 5 Mart muharebei Bahriyesinde kara mıntakasının muhafazası benim uhdemde idi. O gün, düşmanın bazı gemilerle sahili ateş altında bulundurmuş olmasından başka zikre şayan hiç birşey vuku bulmamıştır. O gün sahil bataryalarımızda bulunan askerler, zabıtlar ve kumandanlar cidden şayanı hayret bir fedakârlıkla, hani cesaretin, tevekkülün haddi âzamisiyle sonuna kadar toplarını kullanmışlar, vazifelerini ifa etmişlerdir. Düşünün ki birçok çökmeler, infilâklar, yangınlar, zayıat arasında, daimî ateş karşısında, muharrip endahlar altında bunlar hiç titremeden vazifelerini yapmışlardır. „

“Düşmanın mağlûbiyetiyle kapanan bu hâdisei bahriyeden sonra, *Mustafa Kemal Paşa*, İngilizlerin, Fransızların boğazı yalnız donanmaları ile zorlayarak bir maksat elde etmekten ümidi kestiklerine hükmediyor ve mutlak tekrar sahile adam çıkarmak teşebbüsünde bulunacaklarına ihtimâl veriyor. Bunun için maiyetindeki kıt'alara teyakkuza bulunmalarını emrediyor. Kuvvetinin arttırılması için lâzım gelen yerlere resmî müracaatlarda bulunuyor. Kuvvetini arttırıyor. Ve o mıntaka kumandanlığına Halil Sami Bey isminde diğer bir zat tâyin olunuyor! O zaman Kaymakam rütbesinde bulunan *Mustafa Kemal Bey* de kumanda ettiği fırka ile icabında *Gelibolu* civarına, icabında Anadolu cihetine harekete müheyya bulunmak üzere ihtiyatı umumî olarak terkediliyor. Rumeli sahili mıntakası muhafazasına yalnız o miralay beyin fırkası tahsis ediliyor.„

“Bu sıralarda, yâni Mart içinde *Mustafa Kemal Bey*'in fırkasından bir alay, *Çanakkale*'ye geçiriliyor; fakat gene iade olunuyor. *Mustafa Kemal Bey* de bütün fırkasını *Bigalılıköyü* civarında bulundurmayı muvafık görüyor. Fırkası Beşinci Ordu'nun ihtiyatı umumîsi olarak *Bigalılıköyü* ve bunun cenubi-şarkisindeki *Maltepe*, *Mersin-tepe* civarında bulunan konaklarla ordugâhlarına yerleşiyor. Kumandan aldığı emir mucibince icabında *Bolayır*'a hareket etmeğe, *Çanakkale* cihetine vapurla geçmeğe müheyya bir halde bulunuyor. Emre intizaren bütün kıt'alarını tâlim ve terbiye ile iştilal ettiriyor.„

“— İşte o günlerden birinde, on iki Nisan sabahı idi ki *Arıburnu*'nda bir hâdise cereyan etmekte olduğu, işitilen gemi toplarının sesinden anlaşılıyordu. „

“Bütün fırka kıtaatının harekete hazırlık derecesi tezyit edildi.

Bir taraftan *Maydos* mıntakası kumandanlığından malûmata intizar etmekte idim, diğerk taraftan da ya kolordunun veya ordunun emrine.... Yalnız fırkanın süvari bölüğüne - istihsali malûmat için - *Kocaçimen* istikametine hareket etmesi emrini verdim. „

“ Bu sırada idi ki Üçüncü Kolordu Kumandanı *Esat Paşa* Hazretleriyle *Gelibolu*'dan telefonla görüşülmüştür. Müşarünileyh te henüz cereyanı ahval hakkında vâzih malûmat edinememiş olduğunu bildirmiştir. Öğleden evvel saat altı buçukta idi, Halil *Sami Bey*'den vürut eden bir raporla düşmanın *Arıburnu* sırtlarına çıktığı anlaşılıyor ve buna karşı benden bir taburun mezkûr düşmana karşı sevki isteniyordu. Gerek bu rapordan, gerek *Maltepe*'de icra ettiğim hususî tarassudat neticesinde bende hâsil olan kanaati kat'iyye, öteden beri imali fikir ettiğim gibi, düşmanın *Kabatepe* civarında mühim kuvvetle karaya çıkmağa teşebbüsü, demek ki, buku buluyordu. Binaenaleyh bu işin içinden bir taburla çıkmak mümkün olamayacağını, her halde evvelce tahmin ettiğim gibi bütün fırkamla düşmana incizabın gayri kabili içtinap olduğunu takdir ediyordum. Artık hiçbir şeye intizar etmiyerek *Karargâhımın* bulunduğu *Bigalköyü*'nde ikamet eden birinci piyade alayı ile cebel bataryasının derhal harekete geçmek üzere âmâde bulundurulmalarını, kumandanlarının da emir almak üzere yanıma gelmelerini bildirdim. „

“... — Altı maddelik bir emir not ettirdim. Bu emir maiyet cüzütam kumandanlığına da tebliğ olunacaktı. Bundan başka Üçüncü Kolordu Kumandanlığına da telefonla arzedilmek üzere bir rapor yazdırdım. Vaziyeti ve vaziyetimi ve teşebbüsümü anlattım.„

“... — Bundan sonra kıt'alarını yürüyüşe müheyya olarak içtima ettirmiş bulunduran 57 nci alay, - meşhur bir alaydır bu, çünkü hepsi şehit olmuştur - kumandanları ve sertabip ve bir yaverimle bir emir zabıtım beraber olduğu halde içtima mahalline gittim. Basit bir tertiple *Bigalıderesi* boyunca giden yol üzerinde alayı bizzat yürüyüşe geçirerek *Kocaçimen* tepesine tevcih ettim.„

“Yolda giderken kumandanlara olsun, sertabibe olsun şifahi izahatı lâzime veriyordum. Takip ettiğimiz dereden bizi *Kocaçimen*'e isal edecek muayyen bir yol olmadıktan başka *Kocaçimen*'e varmak için atlamağa mecbur olduğumuz saha da pek ziyade fundalık, sabülmürur, kayalıklı derelerle mali idi. Bir yol bulup

Kıt'ayı sevke delâlet etmesi için topçu taburu kumandanını tavzif ettim.,,

"... Bu zat kayboldu. Ondan sonra batarya kumandanını memur ettim. Bu da başını alıp *Kocaçimentepesi*'ne kadar gitmiş, delâletinden istifade edilemedi.,,

"... Bizzat yol bulmak ve müfrezeyi oradan sevk etmek suretile *Kocaçimentepesi*'ne muvasalat edildi. Şimdi *Kocaçimentepesi*'ni tasavvur buyurun: *Kocaçimen* şibihcezirenin en yüksek tepesidir. Fakat *Arıburnu* noktası zaviyei meyyite içinde kaldığından buradan görülmüyor.,,

"... Orada denizde bulunan gemilerden ve zırhlılardan başka hiç bir şey görmedim. Düşmanın karaya çıkmış piyadesinin henüz oradan uzak olduğunu anladım. Efrat o müşkül araziye bilâ tevakkuf kat'etmek yüzünden yorulmuş ve yürüyüş umku pek ziyade derinleşmişti. Alay ve batarya kumandanına efradı tamamen toplayıp küçük bir istirahat vermelerini söyledim. Denizden mestur olarak on dakika kadar tevakkuf edecekler, sonra beni takibedeceklerdi. Ben de, orada bir *Aptalgeçidi* vardır, o *Aptalgeçidi*'nden *Conkbayırı*'na gidecektim. Yanımda yaverim, emir zabitim ve ser-tabip ile oralarda tekrar bulduğumuz fırka cebel topçu taburu kumandanı olduğu halde evvelâ atlı olarak yürümeğe teşebbüs ettik, fakat arazi müsait değildi. Hayvanları bıraktık, yaya olarak *Conkbayırı*'na vardık.,,

"Şimdi burada tesadüf ettiğimiz sahne en enteresan bir sahnedir. Ve vak'anın en mühim ânı bence budur.,,

"... Bu esnada *Conkbayırı*'nın cenubundaki 261 râkımlı tepeden sahilin tarassut ve teminine memuren oralarda bulunan bir müfrezeye efradının *Conkbayırı*'na doğru koşmakta, kaçmakta olduğunu gördüm. Size şu muhavereyi aynen okuyacağım! Bizzat bu efradın önüne çıkarak:

- Niçin kaçıyorsunuz? dedim.
- Efendim düşman! dediler.
- Nerede?
- İşte, diye 261 râkımlı tepeyi gösterdiler.,,

"Fihakika düşmanın bir avcı hattı 261 râkımlı tepeye yaklaşmış ve kemâli serbestiyle ileriye doğru yürüyordu. Şimdi vaziyeti düşünün: Ben kuvvetlerimi bırakmışım, efrat on dakika istira-

hat etsin diye... Düşman da bu tepeye gelmiş... Demek ki düşman bana benim askerlerimden daha yakın! Ve düşman, benim bulunduğum yere gelse kuvvetlerim pek fena bir vaziyete düşer olacaktı. O zaman artık bunu bilmiyorum, bir muhakeme mantığıye midir, yoksa sevki tabii ile midir, bilmiyorum;

Kaçan efrada :

- Düşmandan kaçılmaz, dedim.
- Cephanemiz kalmadı, dediler.
- Cephanemiz yoksa, süngünüz var, dedim.,,

“Ve bağırarak bunlara süngü taktırdım. Yere yatırdım. Aynı zamanda *Conkbayırı*'na doğru ilerilemekte olan piyade alayı ile cebel bataryasının yetişebilen efradının “marş marş,, la benim bulunduğum yere gelmeleri için yanımdaki emir zabitanı geriye saldırdım. Bu efrat süngü takıp yere yatınca düşman efradı da yere yattı. Kazandığımız an bu andır.,,

“... — Kolun başında bulunan bölük yetişti. Bu bölüğe cephanesiz bölüğü takviye ederek ateş açmasını emrettim. Yanıma gelmiş olan alay 57 tabur 2 kumandanı yüzbaşı Atâ Efendi'ye bütün taburiyle bu bölüğü takviye ederek 261 râkımlı tepe üzerinden düşmana taarruz etmesini emrettim. Cebel bataryasına *Suyatağı*'nda mevzi aldırarak düşman piyadesi üzerine ateş açtırdım. Dereye saptığından biraz geciken diğer bir tabur, kumandanı üzerinden açılarak taarruza iştirâk etti. Bundan sonra idi ki alay kumandanına bütün alayı ile benim tevcih ettiğim istikametlerde düşmana taarruz etmesini emrettim.,,

“... — 57 nci alayın taarruza başlaması öğleden evvel saat on raddelerinde idi. O esnada 9 uncu fırkaya mensup süvari zabitanından mülâzımievvel Mehmet Salih Efendi yanıma geldi. Ve 27 nci alayın *Kocadere* garbındaki sırtlardan *Kemalyeri* üzerinde düşmanla muharebeye başladığını haber verdi. O zabitle mezkûr alay kumandanına, düşmanın sol cenahına taarruz etmekte olduğumu, 27 nci alayın da karşısındaki düşmana taarruz etmesini, henüz *Bigalı* civarında bulunan 19 uncu fırka kısmı küllfsini *Kocadere* istikametine celbedeceğimi, bu emri kendisine irsal eden süvari mülâzımı Salih Edendi'yi tekrar nezdime iade etmekle beraber benimle daima irtibatı muhafaza etmesini, muharebeyi *Conkbayırı*'ndan idare edeceğimi emrettim, bildirdim. *Bigalı*'da bulunan

fırka erkânı harbine de emir atlısı ile bir emir gönderdim. Dedim ki :

“İzzettin Bey (*Muğla* mebusu İzzettin Çalışlar) alay 72 *Maltepe*'ye takarrüp etmesin. Sıhhiye bölüğü *Kocadere*'ye gelsin (hepsi). Alay 77 *Kocadere* şarkına takarrüp etsin. Ve bu raporu Üçüncü Kolordu Kumandanına veriniz.,,

Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Arıburnu şimalindeki sırtlar.

	Saat	Dakika	
12 Nisan	10	24	evvel

“*Düşmanın karaya çıkmış bulunan piyadesi, Arıburnu ile Kabatepe arasında bir buçuk kilometre kadar bir cephedeki sırtları işgal etmiştir. 27 nci alay düşmanı şark cephesinde sekiz yüz metre mesafede işgal ediyor. Düşmanın tamamen sol cenahında altı yüz metre mesafeden taarruza başladım. Yalnız piyadeden ibaret olan düşmanı bir alay tahmin ediyorum. Muharebe devam ediyor. Bir saat kadar ateş muharebesinden sonra düşmanın 261 râkımlı tepeye kadar ilerlemiş olan kıtaatının ricate başladığı görüldü.,,*

“... 57 nci alay, verdiğim emir üzerine düşmanı şiddetle takip ediyordu. 27 nci alay kumandanından emrimin alınıp alınmadığına dair bir haber gelmedi. Bununla beraber gerek bizzat benim, gerek yanımdaki zabitlerden tarassut için ileri gönderdiklerimin neticei tarassudumuzdan bu alayın da taarruz etmekte ve ilerlemekte olduğunu anladım.,,

“... Şimdi saat on bir buçuk evvelden sonra vaziyet bence şu idi:

Düşmanın karaya çıkmış olan kuvveti, sekiz taburdan fazla idi. Şimdi bu sekiz taburluk kuvvet kendisile gayrimütenasip gayet geniş bir cephe üzerinde “261,, e kadar şimalen, ve *Kemal-yeri*'nin bulunduğu sırtların garp yamaçlarına kadar şarkan ilerileyebilmişti. Fakat bu uzun cephe hattı, ziyade manialı bir takım derelerle kesik bulunuyordu, bu sebeple düşman kendi cephesinin hemen her noktasında zayıf idi. *Conkbayırı* şimalinde mevzi alan 19 uncu fırkanın seri' cebel bataryası *Arıburnu* ihraç noktasını ateş altına aldığı için düşmanın henüz ihraç etmeğe devam ettiği kıtaatın ihracı hem müşkilâta, hem de teahhura uğradı. 57 nci alayın *Conkbayırı* ve *Suyatağı* hattından “261,, istikametinde ve dar

cephe ile kesif olarak düşmanın pek nazik ve mühim olan sol cenahına yüklenmesi iki taburdan ibaret olan 27 nci alayın da *Merkeztepe* istikameti umumiyesinde geniş cephe ile düşmana atılması düşmanı ricata mecbur etmiştir.,

“Fakat bence bu tabiiye vaziyetinden daha mühim olan bir âmîl vardır ki o da herkes öldürmek ve ölmek için düşmana atılmıştı.,

“Bu öyle alelâde bir taarruz değil, herkesin muvaffak olmak veya ölmek azmile harekete teşne olduğu bir taarruzdur. Hattâ ben, kumandanlara şifahen verdiğim emirlere şunu ilâve etmişimdir:

« — **Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeği emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar kaim olabilir.**»

“... Fakat akşama kadar daha çok zaman vardı. Bu sıralarda idi ki 9 uncu Fırka Kumandanından haber getiren bir zabıt, düşmanın *Kumtepe*'ye kuvvet ihracına başladığını ve orada kuvvetimiz bulunmadığını, 19 uncu fırkaca bu cihetin nazarı dikkate alınmasını, 9 uncu Fırka Kumandanının tek mil kuvvetlerle *Kirte*'ye gittiğini bildiriyordu.,

Kumtepe, *Kilidülbahir*'e en yakın ve pek müessir bir noktadır. Burasını müsamaha etmek bütün maksatları ziyaa uğratabilir. Binaenaleyh derhal hatırıma gelen şey, *Ariburnu*'nda muharebeye iştirak eden kuvvetleri taarruza devam ettirmek ve fırka kısmı küllîsile bizzat *Kumtepe*'ye yetişmek oldu. Buna dair icap eden emirler verildi. Fakat bizzat fırka kısmı küllîsine mülâki olmağı tercih ettiğim için hemen hareket ettim.,

“Kumandan hemen hareket ediyor. Ve *Kocadere*'de 77 nci alaya, ondan sonra da ... inci alaya mülâki oluyor. Öğleden sonra saat bir raddelerinde *Maltepe*'ye yaklaştığı sırada bazı seslerin kendi ismini çağırmakta olduğunu işitiyor. Seslerin geldiği tarafa yaklaşıyor. Bakıyor ki kolordu kumandanı *Esat Paşa* ve mâiyeti erkânı harbiyesi... *Mustafa Kemal Bey*, müşarüni-leyhe gelmiş olan son raporu okuyor. Ve görüyor ki bu rapor aynı zamanda kendisine de aitti, ve biraz evvel gelip düşmanın *Kumtepe*'ye çıktığını haber veren zâbit, bu raporun mealini söylemiştir. Halbuki okuduğu tahriri rapora nazaran düşmanın *Kumtepe*'ye çıktığı doğru değildir.

“— Bakınız bu raporun şifâhen tebliğinde bir “*Kumtepe*’ye asker çıktı,, cümlesinin ilâvesi bütün taktik kararlarını değiştirebiliyor, ve hem pek mühim surette değiştirebiliyor. İş bu suretle anlaşıldıktan sonra kolordu kumandanı paşa hazretleri kararımı sordular.,”

“*Mustafa Kemal Bey* de tek mil kuvvetle *Arıburnu*’ndaki düşmana taarruza devam edeceğini arz ediyor. Kolordu kumandanı paşa kabul ediyor ve *Mustafa Kemal Bey* derhal yanından ayrılıyor, muharebe meydanına geliyor, 77 nci alayı 27 nci alayın solundan düşman sağ cenahı aleyhine taarruza geçiriyor. İhtiyatlarını, sahra bataryasını lâzımgelen yerlere yerleştiriyor. Kendi de sağ cenaha gidip oradan muharebeyi idare ediyor.,”

“Bizimkiler o kadar ilerlemişler ki düşman ricatine devam ediyor, hattâ kısmen sandallara binmekle bile iştilal ediyormuş. Fakat akşam olmuş. Gecenin hulûlüne kadar muhtelif emirlerle hücum sevk edilmiş olan cüzütam kumandanları, fırka kumandanının ısrarı üzerine, ta ki düşman tamamen tardedilsin diye, savletlerine devam etmişler ve pek te muvaffakiyetli hücumlarda bulunmuşlarsa da düşmanı kâmilen sürememişler. Gece de pek ilerleyince muharebe kesilmiş. Bu anı sükûnet fırsatında düşman karaya yeniden asker çıkarmakta devama başlamış.,”

Paşa:

“— Demek ki, dedi, 12/13 gecesini vaziyet hakkında hiçbir taraftan sahih malûmat alamıyorum. Gece karanlığından dolayı manzarâi harbi gözümünden kaybediyorum. Ve vaziyeti etrafiyle anlayabilmek için sabaha kadar cepheyi bizzat dolaşıyor, oradan, telefon merkezi yapılmasını emrettiğim *Kocadere*’ye geliyorum. Orada vâkıf olduğum yeni vaziyete göre sağ cenahdaki ihtiyat kuvvetlerini alıp merkeze ve sol cenaha yaklaşıyorum. Kendim de bilâhara *Kemalyeri* ünvanını alan merkezden muharebeyi idare ediyorum.,”

“... Düşman 13 Nisanda, yani gecedenberi ihracına devam ettiği kuvvetlerle yeniden birinci hattını takviye ediyor, evvelâ sol cenahla merkezde bulunan kıtaatımıza faik kuvvetlerle taarruza geçiyor. Fakat kıtaatımız faik düşman kuvvetinin süngü hücumundan kendini korumak şartıyla arada bir mesafe muhafaza etmek üzere mağlûbiyetten siyanet ediliyor. İşte bu suretle 13 Nisan günü, mağlup olmadan kazanılıyor.

“... Bu, askerimizin en mühim surette fedakârlığı, kahraman-

lığı demeyim- çünkü Türklerin bundan daha fazla fedakârlık gösterdikleri günleri hatırlıyorum - her halde sebat ve metaneti, zabiterimizin olsun, kumandanlarımızın olsun cesareti, azmi sayesinde kazanılmış mühim bir gündür. Diyebilirim ki benim en namüsaid vaziyetim 13 Nisan günü idi. Çünkü beş İngiliz livasına karşı duran kuvvetim dünkü, yani 12 Nisan günkü, şanâver şedit savlet ve taarruzlarla zayiata uğrayan 57 nci alaydan, ikişer taburlu olan 27 ve 77 nci alaylarla, gayri kabili istifade bulunan 72 nci alaydan ibaretti. Hakikaten 12 Nisan muharebesiyle *Arıburnu* cephesi muvaffakiyetinin temelini kuran, İngilizlerin bu cephede azmini kırıp plânını mahveden, bu kuvvetti. 14 Nisan günü daha iki alay kuvvetin tahti emrime gireceği anlaşıldı. Bunun üzerine düşmana tekrar taarruza karar verdim.,,

“13/14 Nisan gecesini *Kocadere* köyünde geçirmiştim. Kat'ı kararımı fecre yakın bir zamanda verdim. O zamanda ki düşman *Kabatepe* istikametinden *Kocadere* köyünü donanmasıyla ateş altına almıştı. İşte icap eden taarruz emri bu ateş altında yazılmıştır. Bu emir, emirathıları ile cüzütam kumandanlarına gönderildi. Sonra ben de bizzat *Kemalyeri*'ne gittim.,,

“Saat yedi ile sekiz arasında sol cenah ve cephede taarruza başlandı. Bundan sonra idi, sağ cenahta da kıtalarımızın taarruz hareketlerini görüyordum. Taarruz bütün cephe üzerinde muvaffakiyetle devam ediyordu. Düşman *Kanlısırt*'ta firar suretinde ricate başlamıştı. *Kırmızısırt*'ta da ricate başladı. Saat 10 dan sonra sağ cenahımız da düşmanı tazyika başladı, ricate mecbur etti. Ve takibe koyuldu. Zeval sıralarında idi ki düşmanın *Kanlısırt*'ta ricat eden aksamından bâki kalmış olanlar *Kırmızısırt*'ta da en son ricat ettikleri avcı hendekli mevziinde tüfenklerini bırakarak hemen heyeti kâmileleriyle siperlerinin önüne çıkmış, şapka, beyaz mendil, bayrak sallayarak teslim olmak istiyorlardı! Bütün bu manzaraları *Kemalyeri*'nden ben ve tek mil maiyetim dürbünsüz olarak seyrediyorduk.,,

“Bu aralık gerek fırka erkânı İzzettin Bey'den aldığı raporlardan, gerekse bizzat müşahedelerimden anlıyordum ki düşmanın *Arıburnu* şarkındaki sırtlarda hiç bir faaliyeti kalmamıştır. Sağ cenahımız karşısında düşman efradı sahile iltica etmiştir.,,

“Yalnız ricat noktasına uzak kalan düşmanlar *Kanlısırt*'la *Kır-*

*mızısirt'*taki vaziyetlerinden dolayı, *Merkeztepe'*de kalmış olan aksamı da sağ cenahımızın *Kömürkapıderesi* ve *Bombasırtları'*na kadar ilerliyerek bilhassa *Yükseksirt'*ta aldıkları hâkim vaziyetten dolayı çekilmiyorlar, ister istemez sebat gösteriyorlardı.,,

“Düşmanın asıl sebatı *Yükseksirt'*ın garbında ve *Hâintepe'*de görülüyordu. En nihayet gece hulûl edince, kıtaatın fevkalâde yorgun olduğu da anlaşılınca kazanılan muvaffakiyetle iktifa olundu. Muharebe tevkif edildi, tutulan, kazanılan hatlarda tahkimat icra etmeleri emri verildi.,,

“15 Nisan günü görülen vaziyet şu :

“Düşman sağ cenahımız karşısında *Yükseksirt'*ın sahile müteveccih kısmında *Kömürkapıderesi* içinde yamaçlara tutunmuş bir halde; buna mukabil bizim kıt'alarımız *Cesarettepe'*deki düşman hattı balâsında; bunun karşısındaki kıt'alarımız da *Edirnesirt'*nda *Kırmızısirt'*ta ve *Kanlısirt'*ta imiş. Hattı balâ tekrar tekrar düşman tarafından işgal edilmiş ve buna mukabil kıt'alarımız mezkûr hattı balânın şarkında ve karşısında mevki tutmuş. Düşman gündüz de ihraca devam ediyormuş. Karaya çıkarılan düşman kuvvetleri ileriye sevk edilerek ön hatlar takviye ediliyor, hatlar takviye edildikçe de umumî vaziyetini tashih edebilmek için cephenin bazı noktalarında faaliyette bulunuyormuş. Bu faaliyetler sırasında, *Kanlısirt* cihetinden düşman sol cenahımızı sabahtanberi tazyik etmekte imiş. Bu taarruzu tevkif edilmiş. O gün düşmanın dokuz nakliye gemisinden karaya dökülen askerlerinden başka sekiz nakliye gemisi daha ufuktan kıyılara doğru yaklaşıp büyümekte olduğu görülüyormuş. Bizim birinci hattımız düşmanın iki yüz, üç yüz metre karşısında bulunuyormuş. Bu suretle gittikçe tekâsüf eden düşmanın karşısında beklemektense kat'ı neticeyi kazanmağa kifayet edecek kadar kuvvet celbi için *Mustafa Kemal Bey* mafevk kumandanlara maruzatta bulunmuş. İsteddiği kuvvetleri alınca cephesi genişlediğinden muhtelif kumandanlarla daimî münasebatta bulunmak zorlaşmış. Onun için cephesini muhtelif mıntake kumandanlıklarına ayırmış.,,

“16 Nisan:

“Düşman sağ cenahımıza taarruz teşebbüsünde bulunmuşsa da durdurulmuş.,,

“17 Nisan:

“Sağ cenahımızdaki siperlerimize düşman taarruz etmiş. Fa-

kat kıt'alarımızın mukabil süngü hücumları ile geri püskürtülmüş: Fakat tamamiyle yerleşen düşmanın yeniden mühim bir hücumla kalkışacağını muhtemel gören *Mustafa Kemal Bey* taze kuvvetlerle düşmandan evvel düşmana vurmağı kararlaştırmış. O zaman mintaka kumandanlarını *Kemalyeri*'ne nezdine celbedip şifahi talimatta bulunmuş.,

"O gün maiyetinde bulunan erkâna karşı söylediği sözlerden bâzı kısımlarını bize vermesini kumandanı rica ettim, ve şunları aldım: Zira taarruz emri vermeden evvel *Mustafa Kemal Bey* ruhlarla hitap etmekten pek kuvvetli neticeler bekliyor. Onun için diyor ki:

"*Düşmanın, altı gündenberi iki defa taarruz ederek sarstığımız ve arazinin menaatinden dolayı neticeye kadar şiddetli takip edememek yüzünden barınabilen aksamı himayesinde çıkarmakta olduğu ve fakat şimdiye kadar mahvettiğimiz kuvvetlerinin iki fırkadan fazla olduğu anlaşılmıştır. Seddülbahir'de Kumkale cihetinde de hal hemen aynı olmuştur.,*

"*Karşımızda bulunan düşmanı bir e kadar hepimiz ölerek behemhal denize dökmek lâzım olduğu kanaati vicdaniyesindeyim. Vaziyetimiz düşmana nazaran zayıf değildir. Düşmanın kuvvei maneviyesi tamamen mahvolmuştur. Mütemadiyen siper yapmakla kendisine bir melce aramaktadır. Siperleri civarına bir kaç mermi düşmekle derhal kaçtığını kendi gözlerinizle gördünüz.,*

"*Düşmanı büsbütün kaçırmak için daha çok teemmüle lüzum yoktur.,*

"*İçimizde ve kumanda ettiğimiz askerlerde Balkan hacaletinin ikinci bir safhasını görmektense burada ölmeği tercih etmiyenlerin bulunacağını kat'iyyen kabul etmem. Şayet böyleleri olduğunu hissederseniz derhal onları kendi ellerimizle kurşuna dizelim.,*

"*Şimdiye kadar ihraz ettiğimiz muvaffakiyeti tamamlamak için emrime verilen taze kuvvetler hattı harbe vasıl olmaktadır.,*

"*Ve ruhları bu hitapla dolan kumandanlara, edecekleri taarruz hakkında lâzımgelen emirleri veriyor, tertibatını da kolordu kumandanlığına arz ediyor. Kararı oraca da tasvip görüyor.,*

"*Bunun üzerine 18 Nisan taarruzu vukubuluyor ki onun neticesinde husule gelen vaziyet, Paşaya nazaran o günden sonraki hareketlerin hiç birisiyle kabili tebeddül olmiyan vaziyettir.,*

“Şöyle ki: “Saat beş evvelden itibaren bir taraftan topçularımızın ateş açması ile, diğer taraftan müteakiben yeni gelmiş olan 14 üncü alayın *Boğun* ve *Merkeztepe*’ye doğru ilerlemeğe koyulmasıyla bütün cephe üzerinde topçu ve piyade muharebesi başlamış oluyor. Düşmanın karada yalnız bataryası varmış, Kıt’alarımızla düşman hatları arasında mesafe pek az olduğu için düşman bataryaları piyademiz üzerine hiç bir tesir yapamıyorlarmış.,”

“Yalnız düşmanın harp gemileri, bilhassa *Kabatepe* cihetinden muharebe hatlarımızın gerilerini şiddetli ve devamlı ateşler altında bulundurmaktan bir an hâli kalmıyormuş.,”

“Paşadan kendisinin bu muharebeyi nereden idare ettiğini sordum :

“— Ben bu muharebeyi *Kemalyeri*’nden idare ediyorum dedi.

“Çünkü o yerden bütün düşman mevzilerini, sağ cenahtaki bazı kısımlar müstesna olmak üzere, bütün düşman mevzilerini, sonra da hemen bütün kıt’alarımızın hareketlerini göz altında bulundurabilmesi mümkünmüş.,”

“Paşa dedi ki : Düşmanın şiddetli piyade ve mitralyöz ateşleri karşısında 14 üncü alayın taarruzu betaetle ilerilemekte idi. Yalnız cebelden ibaret olan topçumuz düşman siperleri üzerine endah ederek piyademizin ilerlemesini himaye hususunda pek ziyade, amma fevkalâde ziyade çalışmakta idi. Sol cenah kuvvetlerimizin taarruzları da görülmeğe başladı. Saat 6.45 evvelde 14 üncü alayın gerisinde bulundurulmuş 125 inci alayın kısmı küllüsi *Merkeztepe* istikametinde 14 üncü alaya takrip edilmişti. Sol cenah kuvvetlerimizin daha ciddi taarruz etmesini, sağ cenah kuvvetlerimizin de taarruzla 14 üncü alaya muavenette bulunmasını emrettim. Fakat saat 10.30 evvele kadar devam eden safhada düşmana pek müessir olmamakta bulunduğumuzu görüyordum.,”

“Bunun üzerine tertibatta bir çok teferruata müdahaleye lüzum görmüş. Bu bapta emirlerinin kumandanlara vusulüne kadar, geriden sevkolunan takviye kıtalarının muharebe cephesine muvazalatına kadar geçen zaman zarfında taarruzlarımızda bir durgunluk peyda olmuş, kumandanlardan bazıları taarruzun tevkifini, yahut hiç olmazsa geceye tâlikini rica etmekte imişler. Halbuki *Mustafa Kemal Bey* düşmanın hakikaten büyük bir tazyik karşısında bulunduğunu bildiği için mutlaka taarruza karar veriyor.,”

“ — Bu tazyığın mevcut olduğunu ne suretle takdir edebiliyordunuz efendim?,”

“ — Bir defa bulunduğum yer pek müsaitti. Bütün vaziyeti tek mil cüzütam kumandanlarından daha iyi görebiliyordum. Sonra da muhtelif membalardan malûmat alabiliyordum. Meselâ düşman kumandanının “buraya imdat yetiştiriniz,” tarzındaki bir telsiz telgrafını mevkiî müstahkemde bulunan telsiz telgrafımız kapmış. Bunu bana bildirdilerdi. Binaenaleyh başlanılan taarruza devam etmek lüzumlu idi. Düşmanın imdat kuvvetleri yetişmeden evvel taarruzumuzu kat’î bir neticeye iktiran ettirmek lüzumu aşıkardı. Sonra düşmanı bir an evvel sahillerimizden atmak gayet vatanî bir vazife idi.,”

“Maksadımı cüzütam kumandanlarına bildirdim. Bu maksadın tatbiki için askerlerimizin süngüsünden başka güvenilecek hiçbir çare yoktu. Elimde bulunan bütün kuvvetler ileriye yaklaşmış bir halde idi. Bir hücum savletiyle düşman mevzilerine girmeleri için borazanlarla, trampetelerle geriden şiddetli bir hücum emri verdirdim. Saat 4 sonra idi. Umum cepheye ileri hareketi canlandı. Bilhassa merkez gurubu savletle ilerlemeğe başladı. Doğrusu bütün kıt’alarımız şayanı takdir bir surette ilerliyordu.,”

“...Birçok efrat bazı yerlerde düşman siperlerine kadar girmeğe muvaffak oldu. Fakat asıl keşif avcı hatlarımız düşman siperlerinin yirmi — otuz, hattâ sekiz — on metrosunda durdu.,”

“Bizim askerlikçe bu mesafede hâlâ muharebenin bitmemiş olması şayanı istiğraptır. Çünkü eski nazariyata göre bu mesafenin pek çok fevkindeki bir mesafede muharebe neticesi taayyün etmiş olmak lâzımgelir. Halbuki düşmanın sebat ve ısrarı, kahraman askerimizin ölümden yılmaması böyle burun buruna geldikten sonra da daha aylarca müddet pek kanlı muharebe safhaları görmek imkânını muhafaza etmiş oluyor.,”

“Bu muharebe böyle saat dörtte burun buruna gelmekle taarruz durdu. Fakat muharebe olanca şiddetle devam ediyordu. Ben kemali ciddiyet ve şiddetle taarruz edilmek, bu taarruz ihtiyat ve istinat kuvvetleriyle iyi takip olunmak şartile netice katıyyenin kazanılacağına kanidim ve bu kanaatimde musırdım. Bilhassa düşmana bu kadar yaklaşıldıktan sonra gecenin zulmetinden istifade edilerek düşman siperlerine atılmak pek mümkün ola-

caktı. Gece yarısına kadar bazı tertibatla iştigal edildi. Sonra bir gece hücumu yapılmasını emrettim. Fakat sabaha kadar cereyan eden ahvale, hâsıl olan vaziyete nazaran düşman mevzii asliyesine girilemediği anlaşıldı. „

“Yirmi dört saatten beri devam eden muharebe askerin pek ziyade yorgunluğunu mucip olmuştu. Onun için verdiğim bir emirle taarruzu kestim. Fakat kazanılmış olan hattı tahkim etmekten, orada mihlanıp kalmaktan başka vatanı kurtaracak çare yoktu. Binaenaleyh lâzım gelen emri verdim. „

“Kıymetli bir harp tarihi vesikası olmak üzere Paşadan bu emrin son sözlerini aldım. Diyor ki :

“ Benimle beraber burada muharebe eden bilcümle askerler kat’iyyen bilmelidir ki uhdemize tevdi edilen namus vazifesini tamamen ifa etmek için bir adım geri gitmek yoktur. Hâbü istirahat aramanın bu istirahatten yalnız bizim değil, bütün milletimizin ebediyyen mahrum kalmasına sebebiyet verebileceğini cümlenize hatırlatırım. Bütün arkadaşlarımla hemfikir olduklarına ve düşmanı tamamen denize dökmedikçe yorgunluk âsârı göstermiyeceklerine şüphe yoktur. „

“ *Mustafa Kemal Paşa*’nın umum Arıburnu kuvvetlerine şâmil olan kumandanlığı 4 Mayıs 1331 gününe kadar devam etmiş, bu müddet zarfında cereyan eden vak’alar içinde öyle mevzif müteakabil taarruzlardan başka hiç büyük muharebe yok. Fakat cidden kahramanlık sahneleri var. Meselâ bakınız Paşa ne anlattı : „

“ — Biz ferdi kahramanlık sahneleriyle meşgul olmuyoruz. Yalnız size *Bombasırtı* vak’asını anlatmadan geçemeyeceğim. Müteakabil siperler arasında mesafeniz sekiz metro, yani ölüm muhakkak, muhakkak.... Birinci siperdekiler, hiçbiri kurtulmamacasına kâmilan düşüyor, ikincidekiler, onların yerine gidiyor. Fakat ne kadar şayanı gıpta bir itidal ve tevekkülle biliyor musunuz ! Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor, hiç ufak bir fütür bile göstermiyor; sarsılmak yok ! Okumak bilenler ellerinde Kuranı Kerim, cennete girmeğe hazırlanıyorlar. Bilmiyenler kelime-i şehadet çekerek yürüyorlar. *Bu, Türk askerindeki ruh kuvvetini gösteren şayanı hayret ve tebrik bir misaldir. Emin olmalısınız ki Çanakkale muharebesini kazandıran, bu yüksek ruhtur. „*

MUSTAFA KEMAL

ANAFARTALAR MUHAREBATINA AİT
T A R İ H Ç E

ANAFARTALAR MUHAREBATINA AİT TARİHÇE

M E T H A L

Anafartalar hâdisatı *Arıburnu* cephesindeki muharebat ile alâ-kadardır. Bu sebeple, *Anafartalar* mıntakasının cenubunda ve *Arıburnu* muharebe cephesinin sağ cenahında bulunan 19 uncu fırka'nın (doğrudan doğruya *Anafartalar* muharebatıyla münasebet-tar) bazı tedabir ve tertibatından bahsedeceğim. Mezkûr fırkanın kumandanlığı 26/27 Temmuz 1331¹ gecesine kadar uhdemde idi.

Bahsedeceğim hususat 19 uncu fırka ve *Arıburnu* kuvvetleri kumandanı sıfatıyla *Arıburnu* cephesinde cereyan eden muhareba-ta dair yazdığım ve Harbiye Nezareti'ne takdim eylediğim raporda dahi tafsil edilmiştir.

20 Mayıs 1331² günü 19 uncu fırkanın cephesi tevsi edilmiş idi. Bunun sebebi fırkanın sol cenahında bulunan beşinci fırka *Arıburnu* cephesinden geriye alınmıştı. 19 uncu fırkanın sol cena-hı *Gedikdere*'ye kadar temdit edildi. Bundan başka *Anafartalar mıntakası*'na ait olan, (*Sazlıdere* ile *Anafartalar Azmağ*ı arasın-daki) mıntaka dahi 19 uncu fırkanın tahtı emrine verildi. Bu mü-nasebetle mezkûr mıntakada bulunan 45 inci alayın 3 üncü tabu-ru ile bir süvari bölüğü de fırkanın emrine geçti.

21 Mayıs günü yeni cepheye nazaran 19 uncu fırkaca alınan tertibatta, beşinci fırkanın cephesini 57 nci alaya teslim ettirdim. *Ağıldere* mıntakası'nda da 45 inci alayın üçüncü taburuna ve süvari bölüğüne aldığım tertibat şu idi: *Azmağ*'la *Ağıldere* arasındaki sahayı süvari bölüğü tarassut ve temin edecek, ve *Ağıldere* ile *Sazlıdere* arasındaki kısmı da piyade taburu temin edecekti.

Taburun işgal ettiği mıntakada, bir bölükle *Halit ve Rızatepesi*, *Mahmuztepe*'ye karşı tutulmuş, buna istinat olmak üzere de bir bölük *Çatlakderesi*'nde yerleştirilmiş, taburun diğer iki bölüğü de *Yaylatepe* şimalinde ikame edilmişti.

Tabur efradı, bu tabura verilen, (bidayette 11 inci fırka ve

¹ 8/9 Ağustos 1915

² 2 Haziran 1915

müteakiben^f Edirne kale) istihkâm bölüğü tarafından *Halit ve Rıza tepesi*'nde, *Pilav ve Yayla* tepelerde muntazam nıkadı istinadiye vücade getirildi. *Şahinsirt*, *Damakçılık bayırı* cihetlerinde de icap eden tahkimat yapıldı.

Alınan yeni tertibata göre ve bilhassa *Ağıldere mıntakası*'nın tahtı emir ve mesuliyetime verilmiş olması hasebiyle 22 Mayıs günü 19 uncu fırka karargâhını *Düztepe*'ye naklettim.

Ş İşbu tevsii cephe ve bu tevsii cephenin istilzam ettiği yeni tertibat neticesinde hasıl olan şekle göre fırka mıntakası, emir ve kumanda ve tâbiye noktai nazarından iki mühim parçaya ayrılmış bulunuyordu. Bu kısımlardan biri, *Arıburnu mıntakası*'ndaki faal cephe olup, fırka, kuvayı külliyesiyle mezkûr cepheye merbut bulunuyordu. Diğeri, *Ağıldere* kısmı idi. Halen burada mühim düşman kuvvetleri yoktu. Fakat bu kısımda düşman *Mahmuztepe*'ye yerleşmiş bulunuyordu. Binaenaleyh mezkûr kısım gerek *Arıburnu*'ndan geceleyin mesturen gelmesi ve gerek doğrudan doğruya sahile çıkması daima mümkün olan düşman kuvvetlerinin tahtı tesir ve tehdidinde bulunmakta idi.

Bu mıntaka haddi zatında arızalı görülüyordu. Fakat 17 ve 18 Mayıs günleri cereyan eden *Ağıldere* muharebesi, burasının muharebe ve harekete mani teşkil edemediğini gösterdi. Bu mıntaka bilhassa *Conkbayırı*'na temas etmek dolayısıyla *Arıburnu* cephesi için bir kıymeti mahsusayı haizdi. *Anafartalar* mıntakası kumandanı tarafından başlanan bu *Ağıldere* muharebesinin idare ve intacı bana tevdi edildi.

İşte bu sebeplere binaen *Arıburnu* faal cephesinde vuku bulabilecek mühim ve vâsi bir hareketin *Ağılderesi*'ne de intikali pek ziyade muhtemel idi. Buna nazaran her iki kısmın, yani *Arıburnu* ve *Anafartalar* kısımlarının başında ayrı ayrı şayanı itimat kumandan bulundurmak lüzumuna kani idim.

Bu münasebetle, 19 Mayıs 1331¹ günü 180 râkımlı tepe civarındaki karargâhıma gelen ordu erkânıharbiye reisine, Şimal Gurubu cephesinin emir ve kumanda noktai nazarından inkısamına dair dermeyan eylediğim mütaleatı serdedeceğim:

Benim tetkikatıma göre, *Kumtepe*'den *Anafartalar*'a kadar olan sahada:

¹ 1 Haziran 1915

Evvel emirde, düşmanın karadaki kuvvetleriyle hali temas ve faaliyette olan *Arıburnu* kuvvetleri, karargâhı *Kemalyeri*'nde bulunacak müstakil ve mesul bir kumandanın tahtı emrinde bulunmak,

Saniyen; düşmanın, yeni kuvvetler ihracı mümkün ve buna müsait olan *Kabatepe* mıntakası ile,

Salisen; kezalik düşmanın yeni kuvvetler ihracı pek muhtemel ve mümkün olan *Ağıldere* ve *Anafartalar* mıntakasını emin ve müstakil birer kumanda heyetinin uhdei mesuliyetine tevdi etmek;

Bu üç mühim mıntakanın heyeti umumiyesi bir gurub vücade getirir ki, bunun da başına (Karagâhı *Bigalı* veyahut *Maltepe*'de bulunacak) Şimal Gurubu kumandanı geçmek lâzımdı. Bence umum Şimal Gurubu cephesinin en emin ve en salim bir tarzda idaresi, ancak izak ettiğim veçhile olabilirdi. Başka türlü bir şekil; ve irtibat gevşek olurdu ve mahzurdan sâlim kalamazdı.

Ordu erkânıharbiye reisi, bu mütaleatımı muvafık bulduğunu ve ordu kumandanına da arz ederek emir ve kumandanın bu şekilde tesbit edileceğini söylemişti. Fakat buna rağmen maatteessüf tasvip ve ittihaz edilen şekil ve vaziyet serdeyletiğim mütaleata muğayir olmuş ve izah etmeğe çalıştığım ruhu meseleyi ihatadan uzak kalmıştı.

Ordunun, kabul ve tatbikini emreylediği vaziyet, 20 Mayıs gününe ait icraat sırasında beyan ettiğim veçhile bir piyade taburiyle bir süvari bölüğüne malik olan *Ağıldere* mıntakasını 19 uncu fırka mıntakası'na ilâve etmekten ibaret olmuştur.

Diğer taraftan ordu erkânıharbiye reisi telefonla verdiği bazı malûmat ve izahata göre; Şimal Gurubu Kumandanlığı vasıtasıyla tatbiki emrolunan işbu yeni vaziyetin şimdilik hüsnü telâkki edilmesini ve tertibatın benim serdeyletiğim mütaleata göre ıslah ve ikmal edileceğini ve her halde *Anafartalar* mıntakasına lüzumu kadar kuvvet dahi tahsis olunacağını bildirdi. Bunun üzerine mümkün mertebe intizar etmeği münasip gördüm. Lâkin günler geçmekte ve vaziyetin nezaketi beni tazip etmekte idi.

Ş *Sazlıdere* ile *Anafarta azmağı* arasındaki *Ağıldere* mıntakasının da tahtı emir ve mesuliyetime verilmesi fırka karargâhının 180 râkımlı tepeden *Düztepe*'ye naklini istilzam eylemişti.

Düztepe, bir fırka karargâhına nazaran, fırkanın *Arıburnu*

cephesinden, uzak bir mevki addedilemezdi. Fakat *Arıburnu* cephesinde vukua gelecek mühim bir hal ve harekette muharebe meydanını görmek ve muharebeyi idare etmek noktai nazarından gayri muvafık idi. Filhakika *Düztepe*'de yapılacak bir tarassut mahallinden fırka cephesini görmek mümkün olmuyordu. Halbuki fırkanın *Arıburnu* cephesinde, düşmanın vaziyeti daima mühim ve faaliyeti mütemadi idi.

Mezkûr cephede düşman 22/23 Mayıs gecesi bâzı siperlerimize girmeğe muvaffak olmuştu. Mukabil hareketleri tanzim ve idare etmek için yine bizzat fırka cephesine gitmek zarureti hasil oldu. Siperler istirdat olunduktan sonra tekrar yeni Karargâha döndüm. Bir kaç gün sonra düşmanın hücumları tekerrür etti.

Bu şerait dahilinde *Ağıldere* mıntakasına da emir ve kumanda etmek bittaki müstahil değildi. Fakat, beni, fırkanın *Arıburnu* cephesinde bağlı bulundurabilecek mühim bir düşman hareketi vukua gelirse *Ağıldere* mıntakasında, aynı zamanda vukubulacak hâdisatı, doğrudan doğruya, bizzat, emniyetle takip ve idare etmeliğim mümkün olamazdı. Mezkûr mıntakanın mukadderatını herhangi bir kıta kumandanına terketmekle de müsterih olamıyordum. Çünkü *Conkbağırı*'ni ihtiva eden bu mıntakayı herhalde bütün ta'biye icabatını müdrük ve tatbiki muktadir, nufuzu nazarı askeri ve karar sahibi bir kumandanın uhdei mesuliyet ve ihtimamında bulundurmamak lüzumu kat'isine kanidim. Bundan başka bu mıntakanın teminine tahsis edilen kuvveti de hiç bir vakit kâfi bulamıyordum.

Arıburnu ve *Seddülbahir* mıntakalarına vuku bulan ilk ihraç hareketinden sonra düşmanın, maksadı aslisini, istihsal için yeni harekâtını düşündüğüm zaman bana kanaat gelmişti, ki hasmın yeni teşebbüsâtı ancak *Arıburnu* cephesini şimalde doğru temdit etmek suretiyle *Kocaçimen* silsilesine hâkim olmak gayesine mâtuf bulunacaktır. *Anadolu* cihetinden veya *Bolayır* taraflarından hiç bir harekete intizar etmiyordum. Buna dair mütaleatım *Arıburnu* muharebatı hakkındaki raporumda münderiştir. Bu fikir ve telâkimi 19 uncu fırkanın alay kumandanlarına da, erkânıharbiyeme de bildirmiştim. Hattâ muharebesiz geçen bazı sükûnetli gecelerde, bu noktai nazardan harita üzerinde, alay kumandanlarıyla kısa harp oyunları da yapardım. Binaenaleyh bu derece büyük bir ehemmiyet atfettiğim, mevzuubahs mıntakayı bir piyade taburu ve

bir süvari bölüğü gibi zayıf bir kuvvetle tahtı mesuliyetimde emin göstermeği muvafık bulmıyordum. Ordu erkânıharbiye riyasetinin şifahî mevaiddinin yapılmamakta olduğunu da gördüğüm için Şimal Gurubu Kumandanlığına mütaleatımı dermeyan ederek *Sazlıdere* — *Azmağ* mıntakasının fırkadan fekki irtibatını rica ettim.

Bu baptaki iş'aratıma müşarünileyhin verdiği cevap aynen şudur:
" C 26-3-331 tarih ve 1914 numaralı tahrirata :

Azmağ munsabına kadar sahil kısmının setr ve tarassudu vazifesinin de on dokuzuncu fırkaya itası ordu kumandanlığının iş'arı üzerine olmuştur. Fırkanın bu işle de iştigalinde beyan edilen müşkilât nazarı dikkate alındı. Ordu kumandanlığının rey ve muvafakati istihsal olunursa mezkûr mıntaka sizden tefrik olunacaktır. Şimdilik kemakân vazifeye devam olunması lâzımdır. *Sazlıdere*'deki *tabura kumanda etmek* asıl cephedeki düşmana karşı faal bulunmağa mani teşkil etmiyeceğini zannederim. „

Şimal Gurubu Kumandanı
ESAT

Bu emre nazaran, Şimal Gurubu kumandanlığınca, mevzuubahis mıntakaya benim atfettiğim ehemmiyet derecesi takdir edilmekte olduğuna zahip oldum. Çünkü *Sazlıdere* cihetinin fekki irtibatı meselesinde mezkûr mıntakaya memur olan 45 inci alayın 3 üncü taburuna kumanda etmek veya edememek ciheti bittabi şayanı ehemmiyet değildi. 23 gün *Arıburnu* umum cephesinde ve en mühim safahat içinde bir kolordudan fazla bir kuvvet muvaffakiyetle kumanda ve idare edildikten sonra başında bir kumandanı bulunan ve kumandası mumaileyhe ait olan bir taburun kumandası gayet basit bir mesele idi. Esas maksat yalnız bir tabura kumanda etmek olunca bunda hiç bir müşkül ve mahzur olmayacağı tabî idi. Herhalde gurup kumandanı ile aramızda nazar ve telâkkice ihtilâflar büyük idi. Bu sebeple, mezkûr *Ağıldere* mıntakasına atfettiğim ehemmiyeti tekrar ve teyit etmeğe lüzum gördüm ve Şimal Gurubu erkânıharbiye riyasetinin şu suretle nazarı dikkatini celbettim:

Düztepe'den
27 - 3 - 331

Şimal Gurubu Erkânıharbiye Riyasetine

Olbaptaki maruzatıma cevaben Kumandan Paşa Hazretlerinin 27-3-331 tarih ve 1179 numaralı emirnamelerinde on dokuzuncu

fırkanın *Azma*k munsabına kadar olan sahil kısmının setir ve tarassudu vazifesiyle de iştiğalinde arzedilen müşkilâtın nazarı dikkate alındığı beyan buyrulmakla beraber emirnamenin nihayetinde "*Sazlıdere*'deki tabura kumanda etmek asıl cephedeki düşmana karşı faal bulunmağa mani teşkil etmiyeceğini zannederim,, buyuruyorlar. Vakıa mesele bir tabura kumanda etmek derecesinde basit olsa bunun hiç bir mahzuru olmayacağı tabiidir.

Sazlıdere ile *Azma*k arasındaki mıntakanın bendenizce görülen ehemmiyeti ve buna nazaran sureti setr ve temini hakkında 26-3-331 tarih ve 1914 numaralı tahriratta tamamen arz ve izahı maksat edememiş olduğuma hükmederek tekrar ederim,ki düşman ilk malik olacağı fazla kuvvetlerini buraya çıkaracak ve *Kocaçimen* silsilesini tutmağa teşebbüs edecektir !

Bu itikatta bulunulduktan sonra bir tabura kumanda etmekle burasının tahtı teminde bulundurulduğuna iman etmek ve yalnız on dokuzuncu fırka cephesindeki faaliyete hasrı iştiğal eylemek bilmem ne dereceye kadar mümkün olabilir. Bu sebeple şeraiti hâzıra dahilinde *Sazlıdere* (dahil) olmak üzere *Azma*k'a kadar olan mıntakanın temini mesuliyetini kabul etmekte mazur oldugumu ve buna nazaran iktizasının ifasına lûtfen müsaade buyurmalarını Kumandan Paşa Hazretlerin'den istirham eylemenizi hassaten rica ederim.

F. 19 Kumandanı
Miralay
M. KEMAL

Bunun üzerine mezkûr mıntaka 19 uncu fırkadan alındı ve "*Ağıldere* mıntakası,, namiyle doğrudan doğruya kolorduya ilhak edildi. Bu yeni tertibe nazaran *Ağıldere* mıntakası'ndaki tabura kumanda etmek vazifesi 19 uncu fırka kumandanından kolordu kumandanına intikal eylemiş oluyordu.

Bu yarım ve nâ kâfi tedbirin, Almanya'dan vüruduna intizar edilen bir alman kumandanının muvasalatına kadar muvakkat olduğu beş—on gün sonra taayyün etti.

19 UNCU FIRKA MINTAKASI İLE ANAFARTALAR MINTAKASI HUDUDU HAKKINDA MÜNAKAŞAT

Âtide, aynen dercettiğim emir muhteviyatına nazaran, *Arıburnu* mıntakası'nın şimalindeki sahaya atfolunan ehemmiyetin mezkûr

mıntakaya Almanya ordusunda süvari binbaşı olan Vilmer'in ordumuzda kaymakam olmak üzere kumandanlığa celbini istilzam eylediği anlaşılıyordu.

Bahsettiğim emir şudur :

5 - 4 - 331

On dokuzuncu Fırka Kumandanlığına

Anafartalar mıntakası *Ece* limanı'ndan *Sazlıdere* ve *Şahinsirt*'a kadar temdit ve kumandanlığına kaymakam Vilmer ve erkâniharbiyesine binbaşı Haydar Beyler tayin edilmiştir. Sizinle irtibatla bulunacak ve bir kısım topçusuyla *Arıburnu*'ndan münasip hedefleri ateş altında bulunduracağı gibi siz de iş'arı sabık veçhile mezkûr mıntaka ile itribatı muhafaza ve ledelhace topçunuzla onlara muavenet edeceksiniz.

Sazlıdere'deki istihkâm bölüğünü celbedebilirsiniz.

Şimal Gurubu Kumandanı
ESAT

Bu emirde iki mıntaka hududu sarih ve katî olarak irae edilmemektedir. Halbuki mezkûr hududu teşkil eden *Sazlıdere*'ye tarafımdan atfedilen ehemmiyet o kadar azîm idi ki, mezkûr derenin sahibi kat'isinin müphem bırakılmasına sükûtü gayri caiz gördüm. Bu ciheti münasip surette hatırlatmak maksadiyle berveçhi âti müracaatta bulundum :

Düztepe'den

5 - 4 - 331

Şimal Gurubu Kumandanlığına

Anafartalar mıntakasının cenup hududunun *Sazlıdere* (dahil) olarak temdit buyrulmuş olduğu fırkaca malûm ise de *Anafartalar* mıntakası kumandanlığına yeni tayin edilen Kaymakam Vilmer Bey tarafından malûm olup olmadığı bilinemediğinden mezkûr mıntaka ile aramızda bir gûna sui tefehhüme mahal bırakılmamak ve ana göre tedabiri irtibat ittihaz olunabilmek üzere keyfiyetin tasrihen emir buyrulması müsterhamdır.

On dokuzuncu Fırka Kumandanı
Miralay
M. KEMAL

Lüzümü istimalini ima etmek istediğim "dahil," tabiri nizamisinin medlülünün ve burada vücubı istimalinin gurubca haizi ehemmiyet görülmemekte olduğu âtideki cevaptan müsteban oldu:

On dokuzuncu Fırka Kumandanlığına

İki mıntaka arasında hudut evvelce *Sazlıdere* olarak gösterilmiş ve fırkanızdan bir irtibat postasının *Sazlıdere* şimalindeki *Şahinsırt*'ta bulundurulması bildirilmiş idi. Bu gibi küçük dereler bir tarafa dahil veyahut hariç olamaz. Dere cenup maileleri on dokuzuncu fırkanın, şimal maileleri *Anafarta* mıntakası'nındır. *Sazlıdere*'nin memba cihetleri doğrudan doğruya sizin tahtı işgalinizdeki mıntaka dahilindedir. Munsap ciheti ise düşmanın elindedir. Bu dere her iki mıntakanın hattı fâsılıdır ve derenin yatağı istikametini her iki taraf tarassut eder. Yekdiğeriyle irtibat hasıl ederler. Eğer *Sazlıdere*'ye dahil demekle başka bir mâna murat olunuyorsa izahı matluptur.

Şimal Gurubu Kumandanı
ESAT

Şimal Gurubu Kumandanlığına *Sazlıdere* ve bunun şark ve şimalindeki mıntakaya atfolunması lâzımgelen ehemmiyet ve bu hususta ittihazı icabeden tedabire sarfı elzem olan dikkat ve işin takdiri için ihtiyaç görülen vukuf ve nüfuz derecesini anlata-mamaktan mütehassıl teessürat içinde âtideki tahriratı yazdım :

Düztepe'den
5 - 4 - 331

Şimal Gurubu Kumandanlığına

5 - 4 - 331 tarihli emirnameleri arizai cevabiyesidir :

Sazlıderesi düşman cihetinde bulunan 500 metrelik munsap kısmı hariç olduğu halde menbaı *Conkbayırı*'ndan başlayan takriben iki kilometre imtidadında bir deredir.

Conkbayırı — *Şahinsırtı* — *Keskintepe* ve bunun garbındaki tepelik mezkûr derenin payelerini teşkil eder. Ve ahiren *Ağıldere* mıntakası namı verilmiş olan mıntaka ile tabiyece münasebettardır.

Suyatağı, 161, *Düztepe*, *Kabaksırt*, *Sazlıdere*'nin cenubundan başlayan mailedir. Ve on dokuzuncu fırka kuvvetlerini ihtiva eden mıntaka ile alâkadardır.

Düşman *Sazlıdere* içinden yürüteceği bir baskın koluyla (bizim bu gece düşman mevziine karşı yürüttüğümüz baskın kolu gibi) *Keskintepe*'ye *Şahinsırt*'a ve onun daha şarkındaki *Conkbayırı*'na gece hücum teşebbüsünde bulunabilir. Veyahut on doku-

zuncu fırka bütün kuvvetiyle *Arıburnu* cephesinde ciddi bir surette meşgul olduğu her hangi bir sırada düşman *Sazlıdere* istikameti asliyesinden *Conkbayırı*'na mühim bir harekete kıyam edebilir.

Düşmanın böyle bir hareketi *Conkbayırı*, *Ağıl* ve *Pilavtepe* şimalinde bulunacak olan yakın ihtiyatlarla karşılanmak iktiza eder. Düşmanın böyle bir hareketine maruz kalacak olan *Şahinsirt* ve garbindeki tarassut ve irtibat küçük müfrezeleri *Düztepe* cenubundaki derelerde bulunan on dokuzuncu fırka ihtiyatlarının muavenetine mazhar olamaz. Bu ihtiyatlar ancak *Kabaksirt* ve *Düztepe*'ye *Çataltepe* istikametinden tevcih edilecek düşman teşebbüsünü men'e muktedirdir. Ve buna nazaran on dokuzuncu fırka *Sazlıderesi*'nin cenubunu tamamen tahtı emniyette bulundurduğu halde *Sazlıderesi*'ni tahtı emniyette bulundurmuş olmuyor. Olbaptaki emri devletinize ittibaen *Şahinsirt*'ta bulundurmakta olduğu bir irtibat postasının vakıa irtibat vazifesini ifa edeceğine şüphe yok ise de, bu postanın *Sazlıdere*'yi ve *Şahinsirt*'ni tahtı emniyette bulundurmuş olacağını kabul etmek muvafıkı ihtiyat olamaz.

Binaenaleyh *Sazlıderesi*'ni mevhum bir hattı fâsıl gibi telâkki etmeyip, dahilinden küçük ve fakat cesur keşşâflardan itibaren esaslı bir maksadın istihsali için gece karanlıktan bilistifade ilerileyebilecek bir hücum kolunun hareketine müsait bir dere olarak nazarı dikkate almağı ve bunu ehemmiyetle mes'ul olacağı sarahatiyle bir kumandanın uhdesine tevdi etmeğı lâzım addederim. Bu derenin teminini deruhde edecek kumandandır ki *Conkbayırı*, *Ağıl* ve *Çatlakdere* membaında kâfi ihtiyat kuvvetleri bulunduracaktır. Mezkûr derenin sâhibi taayyün etmezse arzettiğim noktalarda ihtiyat kuvveti bulundurmak lüzumu dahi taayyün edemez. "Anafartalar mıntakası *Ece* limanından *Sazlıdere* ve *Şahinsirt*'a kadar temdit edilmiştir.,, ifadesinden *Sazlıdere*'yi,-bendenizin telâkki ettiğim surette - tahtı emniyette, hangi mıntaka kumandanının bulunduracağı anlaşılabilir. *Sazlıdere*'ye dahil demekle bendenizin murat ettiğim mana, mezkûr derenin arzettiğim nıkati nazardan temini için iktiza eden bilcümle tertibât ve tedabirin kimin tarafından ahzedileceğinin anlaşılması olabileceğidir. Ve bu noktayı mükerreren arza cür'etyap oluşumun esbabı berveçhi âtidir:

1 — Muhtelif kumanda altında bulunan kıtaatın setir ve temine ve müdafaa ve muhafazaya memur oldukları mıntakaların

hudutları tayin edilirken o hudutları pek büyük dikkat ve sarahtla tefrik ve tahdit etmek ve hiç bir vakit iki hükûmet hududu gibi bitaraf bir hat telâkki etmeyip behemhal mıntakalardan birisine ithal etmek elzem olduğuna ilmen ve tecrübeten kani buluyorum.

2 — *Anafartalar* mıntakasiyle fırka mıntakası ilk defa tefrik olunurken dahi mebhüs *Sazlıdere*'nin hangi mıntakaya dahil veya hariç olduğu tasrih edilmemiş olduğundan idi ki düşman sühuletle *Mahmuzsirt*, ve *Çataltepe*'yi işgal etmiş ve maatteessüf derecei mevcudiyetinden bir çok zamanlar haberdar bile olunamamıştı. *Sazlıdere*'nin temini için elyevm ittihaz edilmiş bulunan tertibata nazaran *Anafartalar* mıntakasiyle on dokuzuncu fırka mıntakasının hattı fâsılı *Sazlıderesi* değildir, *Göksu* ve bunun *Pilavtepe* cenubundan geçen şubesidir. Bunu tasrihen ifade etmek lâzımgelirse on dokuzuncu fırka mıntakasının sağ cenahı *Şahinsirt*'ı — *Keskin-tepe* hattı bâlâsı (dahil) demek lâzımdır. Maksut, matlup bu ise *Şahinsirt*'ta bir irtibat postası bulundurmakla iktifa edilemez. Bu hattı bâlânın şamil olduğu sırtı ve istikameti umumiyesini doğrudan doğruya *Conkbayırı* ve *Ağıl*'da bulundurulacak bir kuvvetle temin etmek lâzımdır. Halbuki bendenizce on dokuzuncu fırkanın mevcut kuvayı ihtiyatıyesinden oraya kuvvet tefrik ve izamı caiz değildir. Telâkkıyât ve mütâleatı âcizaneme nazaran iktizayı hâlin emir ve ifası menutu reyî devletleridir.

On dokuzuncu Fırka Kumandanı
Miralay
M. KEMAL

§ Bu lüzumundan ziyade izahatlı tahriratımla da iraei hakikate muvaffakiyet hâsil olamadı. Fazla olarak tasavvurrâtımda isabet olmadığı kanaatine sapılmış ve beni de bu sakim gördükleri telâkkilerden vaz geçirmek üzere kolordu kumandanı erkânıharbiye reisiyle birlikte karargâhıma geldiler ve yazılarımla anlatmak istediğim hususatın bilfiil arazi üzerinde irae ve izahını talep eylediler.

Hep birlikte *Düztepe*'ye çıktık. Buradan *Sazlıdere* ve bunun şimal ve cenubundaki arazi ve daha ileride deniz sahili ve şimale doğru *Suvla limanı* ve oraya müntehi olan düz ova içinde *Tuzla gölü* ve oradan şarka doğru yükselen tepeler ve en yüksekte *Kocaçimen* tepesi bir panorama gibi görülüyordu. Bütün bu saha

bulduğumuz yüksek *Düztepe*'den kartal bakışıyle küçük bir siai nazar içine sığdırılabiliyordu. Filhakika bütün sahil ve ona müntehi olan ova kısmı tamamen hâkim nazarlarımız altında küçülmüş ve bize doğru olduğu gibi şimali—şarkiye doğru da kademe kademe yükselen manialı arazi, teferruatı gölgelere karışarak, heyeti umumiyesiyle çıkılmaz bir sathı mail halinde görülüyordu.

Bu manzara karşısında, kolordu erkânıharbiye reisi: “Bu arazide ancak çeteler yürüeyebilir,, dedi. Kolordu kumandanı bana tevcihi hitap ederek dedi, ki:

— Düşman nereden gelecek?

— (Elimle *Arıburnu* cihetini ve *Suvla*'ya kadar bütün sahili göstererekten) buradan! dedim.

— Peki, farzedelim, ki oralardan gelsin! nereden hareket edebilecek?

— (Tekrar elimle *Arıburnu* cihetinden başlayarak *Kocaçimen* tepesine doğru bir nısıf daire işaret ettim) buradan hareket edecek! dedim.

Kolordu kumandanı gülererek omuzumu okşadı ve:

— Merak etme Beyefendi gelemez! dedi.

Tefhimi meramın gayrı mümkün olduğunu görünce, artık tatvili münakaşaya lüzum görmedim. Yalnız “inşallah efendim sizin takdiriniz veçhile olur,, demekle iktifa ettim.

[Tasavvur ettiğim ve tasvirine çalıştığım hasım teşebbüsâtı 24 Temmuzdan itibaren aynen vaki olmağa başladığı zaman, iki ay evvel maruzatımı takdir etmemekte ısrar edenlerin nasıl müte-hassis olduğunu bilemem. Yalnız fikren hazırlanmamış oldukları harekâtı hasmane karşısında pek nakıs tedbirlerle vaziyeti umumiyeyi ve vatani pek büyük tehlikeye maruz bıraktıklarına vekayi şahit oldu.]¹

* * *

Ş 24 Temmuz 331 tarihine kadar 19 uncu fırka cephesinde mühim hâdiseler olmamıştır. Bu müddet zarfında *Anafartalar* mıntakası'yle de doğrudan doğruya alâkadar bulunuyordum.

Şimal Gurubu kumandanlığına merbut olan *Anafartalar* mıntakası kumandanı Vilmer Bey'in malik olduğu kuvvet ve aldığı

¹ Parantez içine aldığım bu kısım sonradan kırmızı kalemle çizilmiştir.

tedabir ve tertibatın teferuatından dahi haberdar değildim.

Mücaveret itibariyle edindiğim malûmata göre:

Agildere mıntakası'nda beşinci fırkaya mensup 14 üncü alay vardı. *Mestantepe* ve *Kireçtepe* mıntakaları'nda bir iki jandarma taburu bulunuyordu.

* * *

MÜHİM HABER

Düşmanın Temmuz ayının nihayetlerine doğru, yani, efrençi Ağustos iptidalarında büyük mikyasta umumî bir taarruz hareketi yapmağa hezırlanmış haberi alındı. Ordu ve kolordu kumandanlıklarınca, bu hareketin *Saros* körfezi veya *Asya* cihetinde yapılacak bir ihraç hareketiyle tevhit edileceği muhtemel görülüyordu.

Fırka cephesinde vukuu muhtemel düşman taarruzuna karşı iktiza eden tedabiri aldırıldı. Kıtaat günlerce gayet müteyakkız ve muharebeye hazır bulunduruldu. Bu sayede, bilâhare, fırka cephesine tevcih edilen düşman taarruzlarının büyük telefata akim kalması temin edildi.

* * *

ARIBURNU — ANAFARTALAR MUHAREBATI

[24 TEMMUZ 1331 — 6 AĞUSTOS 1915]

Ş 24 Temmuz 1331 günü, düşman *Arıburnu* cephesine topçu ateşine başladı. Öğleden sonra ateşin şiddeti peyderpey arttı. 19 uncu fırkanın solunda 16 ncı fırka bulunuyordu. Düşman bilhassa bu fırka cephesine ve 19 uncu fırkanın sol cenahına, bir taarruz hazırlığı ima eder surette, obüs topçusuyla ateş ediyordu. Filhakika, müteakiben *Kanlısirt*'a taarruza geçti. Düşman bu teşebbüste sühuletle muvaffak oldu. Bu manzaraya, 19 uncu fırkanın tarassut mahalliden, bizzat şahit oluyordum. Fırka topçusuyla ve mümkün olan mitralyözlerle *Kanlısirt*'i derhal yandan ateş altına aldırıldı. Elli yedinci alaydan bir tabur göndermek suretiyle 16 ncı fırkaya muavenete şıtap ettim.

Düşman 19 uncu fırkanın sol cenahındaki siperlere de müteaddit ve cesim lâğımlar attıktan sonra hücumu kalkmış ise de telefata püskürtülmüştür.

Düşmanın 16 ncı fırka cephesinde, *Kanlısirt*'i sühuletle zapta muvaffak olması sebebine bilâhare muttali oldum. Oradaki kumandanlar, düşmanın topçu ateşi icra ettiği zamanlar siperlerde, yalnız, müterassıtlar bırakıp askeri zayıttan vikaye maksadile, geriye almağı usul ittihaz etmişler. Bu gün de, düşman topçu ateşi esnasında, ilk siperler âdeta boş bulunuyordu. Düşmanın ilk hücumu kalkan, ve onu takviye için arkadan sevkolunan avcı hatlarının cepheden hemen ateşe maruz kalmaksızın ileri atıldıklarını gördüm. İki taraf siperleri arasındaki mesafe o kadar az idi, ki açıktan koşarak gelen muhacimlerin geride bulunup bir takım rahî mes-turlardan gelmeğe çalışan müdafilerden evvel *Kanlısirt* siperlerine vasil olacakları tabii idi.

16 ncı fırka cephesinde cereyan eden bu muharebatın safahatı mezkûr fırka ve Şimal Gurubu kumandanlıklarınca malûmdur.

$\frac{24}{25}$ TEMMUZ 331 — $\frac{6}{7}$ AĞUSTOS 1915 GECESİ

Ş Fırka cephesi bütün gece şedit düşman topçu ateşi altına alındı. *Anafartalar* mıntakasına ait *Ağıldere* cihetlerinden de sürekli piyade ateşi işidiliyordu. Düşmanın işbu mıntakaya taarruza geçtiği anlaşılıyordu. Gece vakti veya fecirle beraber düşmanın 19 uncu fırka cephesine taarruza geçeceğine katiyen hüküm verdim.

Bu sebeple, bütün kıtaat müteyakkız ve kumandanlar, zabıtlar muharebe mevzilerinde istinat ve ihtiyatlar uyanık ve cepheye yanaşmış olarak bulunduruluyordu. Ben de maiyetimle beraber tarassut mevkiinde ve telefon başında geceyi geçirmekte idim.

Düşman gece yarısından yarım saat sonra fırkanın sol cenahına taarruza geçti. Bütün cephemize ve gerilere doğru da vesaitinin âzamî derecesini istimal ediyordu. Yağlı paçavralar, tahtez-zemin lâgım infilâkları, envai bombalar, kara ve deniz topları fırkanın cephesini sarsmakta idi.

Gece yarısından sonra saat 1.10 da şu kısa emri verdim:

“Vaziyeti umumiye pek mühimdir. Kumandanlar ve zabıtanın her vakitten ziyade fevkalâde intibah ve mesaiî fedakârane talep ederim.,,

Gece yarısından sonra saat 3.30 da da âtideki emirle kıtaatın teyakkuzunu teşdit ettim:

“Düşmanın sabahleyin cephemize bir hücumla kalkması muhtemeldir. Mesafenin yakınlığı cihetiyle âni olan hücumlara derhal mukabele etmek için kıtaatın uyanık ve efradın silâhını kullanmağa âmade bulunması lâzımdır. Buna göre zabitan, efradı, uykularına galebe çalmağa sevk ve teşvik ve tabiye vaziyetinin nezaketiyle mütenasip hazırlık derecesinin her an ve zaman mükemmel tutulması hususunu rica ederim.,”

Ş Fırka cephesinde geçen bu anlar pek mühim idi. Şimal Gurubu kumandanlığından verilen malûmatta, *Ağıldere* mıntakasında düşmanın takviye kıtaatı almakta ve taarruzlarında şiddetle ısrar eylemekte olduğu bildiriliyordu. On dördüncü alaydan bazı efrat ile bir zabıt karargâhıma kadar gelmişlerdi. Bunların kâffesi süngü ile mecruh edilmişlerdi. Bunların ifadelerine nazaran, *Ağıldere* mıntakasında, kuvvetli düşman kıtaatı baskın icra ve on dördüncü alayı kısmen esir ve kısmen geriye tart etmişti.

Herhalde, fırkanın ve bütün *Arıburnu* kuvvetlerinin vaziyeti pek ziyade nezaket kesbediyordu. 24 temmuz günü 16 ncı fırkaya verilen bir tabura mukabil, Şimal Gurubu kumandanı 14 üncü alayın birinci taburunu fırkanın emrine vermişti. Bu tabur fırkaya iltihak etti. Ancak *Ağıldere* mıntakası'ndaki vaziyet şayanı dikkat görüldüğünden bu taburun tekrar iadesi emrolunmuştu. İşbu taburun, bidayette, iki bölüğü *Conkbayırı*'ni tutmak üzere oraya sevk ve diğer iki bölüğü *Düztepe*'ye yakın tutulmuştu.

DÜŞMANIN, 19 UNCU FIRKA CEPHESİNDEN, CONKBAYIRI İSTİKAMETİNDE TAARRUZU

25 temmuz 1331—7 Ağustos 1915 günü saat 4 evvelden itibaren düşman topçusu âzamî faaliyetle ateşe başladı. Siperlerimiz ve rahî mesturlarımız ehemmiyetli bir surette yıkılıyorlardı. 45 dakika sonra, düşman tekmil fırka cebhesine hücumla kalktı. Bu şedit ve katî hücumlar, askerimizin metaneti sayesinde kâmilan ve pek büyük telefata derhal bertaraf edildi. Düşmanın bir kısmını sağ cenah ve merkezdeki alaylarımızın bazı siperlerine girmeğe muvaffak olmuş ise de anlar da siperler içinde imha edildi.

Saat 5 e doğru, düşman fırkanın sağ cenahına, *Cesarettepesi*'

ne, ikinci bir hücum tevcih etti. Bu da pek çok telefata püskürtüldü. Bundan sonra da düşman, siperlerinden bize atılmak üzere musirrane teşebbüslerde devam ediyordu. Fakat, bütün bu teşebbüsler, ateşlerimizle, kendi siperleri üzerinde erimekte idi.

Ş Düşmanın fırka cephesine, yaptığı bu hücumlardan maksadı: bu cihetteki kuvvetlerimizi tesbit edip *Ağıldere* mıntakası'na muavenetten men'etmek gibi bir nümayiş hareketinden ibaret değildi. Düşmanın asıl maksadı, harekâtı umumiyesinde hedefi katt ittihaz eylediği *Kocaçimen silsilesi*'ne 19 uncu fırkayı da ezerek vasıl olmaktan ibaretti. Bu hakikat, fırka cephesinin, vaziyeti umumiyeye nazaran *Arıburnu — Kocaçimen* istikametini, doğrudan doğruya seddetmesinden zaten ötedenberi, fırkaca, tahmin edilmekte idi. Bugün, düşmanın, icra eylediği musirrane hücumlar da bu tahmini teyit etti.

* * *

Fırka cephesine tevcih olunan hücumlar, izah edildiği veçhile, tardedildi. Ancak, fırka için, daha azim bir tehlike vardı. Düşman *Ağıldere* ve *Şahinsirt* üzerlerinden *Conkbayırı*'na, fırkanın tamamen arkasına ilerliyordu. Bu vaziyet, teknil *Arıburnu* cephesinin sukutunu intaç edebilecek mâhiyette idi.

Fırka cephesinde, düşmanın eksik olmyan ateş faaliyeti, zaten ancak bu cepheye kâfi gelebilen fırka kuvvetlerini kâmilan cezbetmiş idi. *Conkbayırı*'na yetiştirilecek fırkada kuvvet yoktu. Yalnız, 72 nci alayın birinci taburundan iki bölük *Sazlıdere*'nin memba taraflarına sevkedilebilmiştir.

Tahtı emrime verilmiş iken tekrar alındığını beyan ettiğim 14 üncü alayın birinci taburu kumandanı binbaşı Reşit Efendi'den en son, saat 8.5 evvelde alınan raporda: taburiyle *Conkbayırı*'nı işgal eylediği, 72 nci alaydan giden bölüklerin de bunun solunda bulunduğu bildirilmişti. Fırkadan, istihkâm bölüğünü de bu tabura terfik etmiştim.

Bu kuvvetler, Şimal Gurubu kumandanlığınca sevk ve tahrik edilen dokuzuncu fırkanın muvasalatına kadar, *Conkbayırı* ile *Şahinsirt*'ta mümkün mertebe düşmanı tevkife muvaffak olmuşlardır. *Sazlıdere* cenup yamaçlarında bulunan 72 nci alayın üçüncü taburu dahi *Sazlıdere* dahilinden ve *Keskinsirt* ile *Şahinsirt*'in cenup yamaçlarından ilerlemek isteyen düşman aksamını tüfenk

ve mitralyöz ateşi altında tutarak hareketlerini akim bırakmakta idi.

Ş *Conkbayırı*'na göndermiş olduğum, fırka mülhaki, mülâzım Hayri Efendi'den saat 9 evvelde âtideki raporu aldım:

"1 — Tahkimatla meşgul olan düşman *Conkbayırı*'na 2,5 kilometre mesafededir.

2 — Alay 14, T. 1'i buraya (*Conkbayırı*'na) getirdim.

3 — Alay 25 den iki tabur da *Conkbayırı*'nı tutmak üzere geliyor. Aynı zamanda burada bulunan 64 üncü alay, 9 uncu fırka kumandanının emriyle *Kocaçimen*'i tutmak üzere yaklaşıyor.,,

Artık *Conkbayırı*'ı ve *Kocaçimen*'de kumandayı dokuzuncu fırkanın deruhte ettiğini anlıyordum. Bu fırkanın kumandanı miralay Kaninkiser Bey idi. Mumaileyh bilâhare kolordu kumandanı olarak maiyetimde bulundu. Kendisi ordumuzda bulunan Alman zabitanının en muktedirlerindendi. *Conkbayırı* muharebatında yaralanıp geriye gitmeğe mecbur olmuştur.

Ş Zevale doğru idi, ki düşmanın devam ettiği topçu ateşlerinden maada, fırka cephesi karşısında, bazı mahallerde tel örgülerini kaldırdığı bildiriliyordu. Bu hazırlık yeni bir taarruza delâlet ederdi. Bu sebeple fırka cephesine çok dikkat sarfetmeğe mecbur bulunuyordum. Bununla beraber, fırkaya alâkai katiyesi itibariyle *Conkbayırı* cihetiyle de uğraşmaktan hâli kalamıyordum.

Conkbayırı'nda dokuzuncu fırka kumandanına:

"*Conkbayırı* — *Sazlıdere* cephesinin mühim olduğunu, 19 uncu fırka cephesindeki düşmanın taarruz ihtimalini ve fırkanın ihtiyat kuvveti kalmadığını, düşmanın *Şahinsirt*'tan atılmasının cidden pek mühim olduğunu,, bildirdim.

Zevalden sonra, dokuzuncu fırkanın 64 üncü ve 25 inci alaylarla ve 14 üncü alay aksamı mevcudesiyle *Conkbayırı* cephesini tuttuğu anlaşılmakta idi.

25/26 Temmuz gecesı, düşman fırka cephesinde saat 8.40 sonradan itibaren şiddetli piyade ve mitralyöz ateşi açtı. Sol cenahımıza karşı taarruz teşebbüsleri de izhar etti. Mütelyakkız askerlerimiz ateşleri karşısında her düşman teşebbüsü akamete duçar ediliyordu. Düşman topçusu ise bütün kesafetiyle cephedeki siperlerimizle, rahı mesturları ve gerileri ateş altında tutuyordu. İki gündenberi devam eden muharebe sebebiyle mühim zayıat verdik. Fırkada tüfenk adedi azaldı. Binaenaleyh gerek 19 uncu fırka ve

gerek *Conkbayırı* cephesi şayanı teemmül bir halde bulunuyordu. Buna binaen, fırka cephesinde, istihdamına lüzum hasil olmazsa *Conkbayırı*'na sevk edilmek üzere, 25 Temmuz günü saat 7.10 sonrada Şimal Gurubu kumandanlığına yazılan bir raporda "sağ cenahdaki vaziyeti mühim gördüğümden fırkaya ihtiyat olarak münasip kuvvetin gönderilmesi maruzdur.,, dedim.

26 TEMMUZ 1331 — 8 AĞUSTOS 1915 GÜNÜ

Düşman, Bugün, pek erkenden, tasviri mümkün olmıyan bir şiddetle *Arıburnu* mıntakasındaki obüs ve sahra toplarıyla ve *Ağıldere* sahili açıklarındaki harp gemileriyle *Düztepe*'den itibaren *Conkbayırı*'nı ateş altına aldı.

Bu sırada, dokuzuncu fırka kumandanının tahtı emrinde olan bâzı kıtaat kumandanlarının, raporlarını bana göndermekte olmaları nazarı dikkatimi celbetti. Bundan başka bu raporlar muhteviyatı *Conkbayırı* vaziyetini, oradaki emir ve kumandayı şayanı memnuniyet olarak tasvir etmiyordu. Meselâ:

1) "*Conkbayırı*'na taarruz emrolunmuş, bu emri kime vereyim. Tabur kumandanlarını arıyorum bulamıyorum. İş karışiktir. Vaziyet fenadır. Herhalde araziye vâkif bir zatın tayini lâzımdır. Rapor yok, haber yok. Ben de ne yapacağımı şaşır-dım. Bu bapta en kıdemli alay 64 kumandanına da emir verilebilir. Olursa teşriki mesaf edelim.,,

2) "Cephede alay 14 den, alay 64 den, alay 25 ten, hülâsa muhtelif taburlardan asker var. Cümlesi biribirine karışmıştır. Zabitan-dan kimseye tesadüf edilmiyor. Sabık alay kumandanının vurulduğu mahalde bulunuyorum. Ahval hakkında hiç bir malûmat alamadım. Zabitanın kısmı küllisi şehit ve yaralıdır. Hattâ bulunduğum mevkiin ismini bile bilmiyorum. Tarassudattan bir şey göremiyorum. Mıntakayı iyi bilir bir zatın tayinini selâ-meti vatan namına rica ederim.,,

Bu gibi raporlardan maada, *Düztepe*'de bulunan, fırka istihkâm taburu kumandanı tarafından saat 5.40 evvelde gelen bir raporda "fecirle *Şahinsirt*'tan, *Conkbayırı*'na doğru bir askerin çekildiği ve *Conkbayırı*'nda bir tahkimat yapılmakta ise de bunu yapanların dost veya düşman olduğunun belli olmadığı,, zikre-diliyordu.

Tahkimat yapanların düşman olmasına pek ziyade ihtimal veriyordum. *Conkbayırı*'ndaki vaziyeti yakından tetkik ve bana bildirmek üzere fırka mülhâkı mülâzım Hayri Efendi'den başka yaverim mülâzım Kâzım Efendi'yi de göndermiştim. Bu kahraman zabit, avcı hatlarına kadar girerek şehit olmuştu. Fırka erkânıharbi İzzettin Beyi de *Düztepe* taraflarına göndermiştim. İzzettin Bey hem vaziyeti tetkik edecek ve hem de orada icap eden tedabiri bizzat aldıracaktı. Mumaileyhin verdiği malûmat ta *Conkbayırı*'ndaki ahvalin şayanı memnuniyet olmadığını teyit ediyordu.

Ben de, bizzat, 180 râkımlı tepe civarında bulunan karargâhımdan *Conkbayırı* ve civarında tarafeynin karıştığını görüyordum. *Conkbayırı* istikametinden, benim karargâhım istikametinde piyade mermileri geliyordu. Hattâ karargâh mensubininden vurulanlar olduğu haber verildi.

Şimal Gurubu kumandanlığından 25 Temmuz günü ihtiyat kuvveti talep etmiştim. Bunun üzerine tahtı emrime verilen 10 uncu alay bugün saat 7.30 evvelde *Düztepe*'ye geldi. Fırka erkânıharbi İzzettin Bey'in delâletiyle, bu alayın iki taburu alay kumandanı erkânıharbiye kaymakamı Kemal Bey'in kumandasında olarak *Conkbayırı* istikametinde gönderildi. Bazı telefon muhaberatından, Cenup Gurubundan ve *Gelibolu*'dan kuvvetler celbedilmekte olduğu anlaşılıyordu.

Bir aralık, Şimal Gurubu kumandanlığı karargâhından telefon başına çağırıldım. Cenup Gurubundan celbedilen sekizinci fırkanın 24 üncü alayı kumandanı Nuri Bey¹:

“Gurub kumandanından, *Conkbayırı*'na hareket ve orada düşmana taarruz emrini aldım. Anladığıma göre orada muhtelif kıtaat varmış. Buna ve bilhassa kumanda hususuna dair malûmat rica ettim. Asâbî bir halde bulunan kumandan Paşa ve erkânıharbiye reisi fazla söze lüzum yok dediler. Oradaki vaziyet hakkında beni tenvir et! ortada kumandan yok!, dedi.

Nuri Bey pek eski bir arkadaşımdır. Kendisine: “serian *Conkbayırı*'na hareket et. Hâdisat kumandanı tayin edecektir.” dedim.

¹ Merhum Nuri Conker.

Filhakika *Conkbayırı*'nda emir ve kumandanın mefkudiyetini ben de anlıyordum. *Conkbayırı*'na, 9 uncu, 4 üncü ve 8 inci fırkalara mensup alaylar gönderildi. Her taraftan mümkün olan kuvvetler yetiştirildi. Bir müddet, *Kocaçimen* ve *Conkbayırı* mıntakası *Anafartalar* mıntakası kumandanı Vilmer Bey'den alınarak doğrudan doğruya, *Arıburnu* cephesinde *Kemalyeri*'ndeki krargâhında bulunan Şimal Gurubu kumandanı tarafından deruhte edilmiş, sonra 9 uncu fırka kumandanı *Kocaçimen mıntakası* kumandanı sıfatiyle muharebe meydanında kumandaya başlamış. Bu vurulmuş, bir zaman bunun erkânıharbi Hulûsi Bey ana vekâleten vazife ifa etmiş, o da vurulmuş, dördüncü fırka kumandanı Cemil Bey vazifeyi deruhte etmiş, sekizinci fırka kumandanının muvasalatiyle kumanda ana intikal ettirilmiş, bittesadüf karrargâhı umumî şömendöfer şübesi müdürü kaymakam Potrih ve erkânıharbi Refik Bey İstanbul'dan *Akbaş*'a gelmişler, Liman Paşa bunları dokuzuncu fırka kumandan ve erkânıharpliğine tayin ile *Kocaçimen*'e göndermiş, bu defa da Potrih Bey daha büyük rütbelileri tahtı emrine almak suretiyle kumandanlığa kalkışmış . .

Bir taraftan da *Gelibolu*'dan gelen 16 ncı kolordu kumandanı Miralay Feyzi Bey'e "Anafartalar Gurubu Kumandanı," ünvanıyla umum *Anafartalar* ve *Kocaçimen* mıntakaları kumandanlığı tevdi olunmuş, *Conkbayırı* 8 inci fırka kumandanına ait olarak Şimal Gurubu'na merbut bırakılmış.

Ş Herhalde *Conkbayırı*'na lüzumundan fazla kuvvetler yığılmıştı. Fakat, toplanan kuvvetler intizam ve maksat dahilinde sevk ve idare edilmemek yüzünden kâffesi mağlûp ve perişan olmuşlardı.

Muharebede kuvvetten ziyade, kuvveti maksada muvafık sevk ve idare etmek mühim olduğu düşünülüyordu.

Ben aldığım malûmatı ve gördüğüm menazırı alelusul raporlarımla Şimal Gurubu kumandanına bildiriyordum. Bir aralık Gurup erkânıharbiye reisiyle bizzat telefonla görüşerek kumanda hususunun tanzimine nazarı dikkati celbetmek istedim. İmkânın müsaade ettiği her şeyin yapıldığını söyledi.

Şimal Gurubu kumandanına da resmen âtideki istirhamda bulundum :

"*Conkbayırı*'ndaki vaziyetin henüz şayanı dikkat ve na-

zik olduğu anlaşılıyor. Bu hususta ordu kumandanının ciddi surette nazarı dikkatlerini celbe delâlet buyurmanızı selâmeti memleket namına istirham eylerim.,,

Ş Bütün telefon muhaberatından ve hattâ tahrirî emirler ve raporlardan, artık umum kumandanlarda büyük bir asabiyetin hükümferma olduğu anlaşılıyordu. Bazı kumandanlarca mesuliyet yükünü başkalarına yüklemek cihetlerine sapılmağa başlandığı zehabına bile düşüldü. Hakikaten mesuliyet yükü her şeyden, ölümden de ağırdır.

Saat 5 sonra da Şimal Gurubu Kumandanlığından âtideki emri aldım :

“Fırkanızın sağ cenahı size ilhak olunan onuncu alayın sağ cenahıdır. Bu alayın solunda yirmi beşinci alaydan kalan guruplar sizin fırkanıza merbuttur.,,

Vakıa onuncu alay benim tahtı emrime verilmişti; fakat *Conkbayırı*'ndaki hâdisat alayı oraya göndertmişti. Ve orada bulunan kıtaatla muharebeye girmişti. *Conkbayırı*'nda onuncu alayla beraber bir çok kıtaatın muharebesini idareye memur kumandanlar tayin ediliyordu. *Conkbayırı*'nda boğaz boğaza yapılan hücum ve mukabil hücumlarla ve parça parça gönderilen takviye kıtaatının kendinden evvelkilerin aralarına girmesinden oradaki kıtaatın karma karışık olduğuna şüphe yoktu. Bu sebeple Şimal Gurubu Kumandanına âtideki cevabı vermeğe lüzum ve mecburiyet hissettim :

“Bu anda temdit olunan fırka 19 un sağ cenah noktası meçhuldür. Bunun tahdidini rica ederim.,,

Şimal Gurubu Kumandanının verdiği cevap aynen şudur :

19 uncu Fırka Kumandanlığına

“C — Cenahnızın temdidi meselesi mevzuubahs değildir. Ancak sizin emrinize verilmiş olan bir kıtanın işgal ettiği yer bittabi size aittir. Alayın sağ cenahını her halde siz oradan daha seri tahkik ve tayin edebilirsiniz. Mâmafih sağ cenahnızın haritada 261 râkımlı mahallin 200 metre kadar cenubi-garbisinde kalın münhanînin noktalı yolu kat'eylediği mahalde tahdidini münasip görürüm.,,

Bu cevabı emrin ilk cümlesi pek doğrudur. Hakikaten *Arıbur-nu* cephesinin sağ cenahında bulunan on dokuzuncu fırkanın be-
rayi muavenet onuncu alayı *Conkbayırı*'na gönderilmiş olduğu için
cenahın oraya kadar temdidi mevzuubahs olamazdı. İkinci cümle-
de ise mademki onuncu alay *Conkbayırı*'na gitmeden evvel on do-
kuzuncu fırka emrine verilmiştir. Ve *Conkbayırı*'na bu fırka tara-
fından imdada koşturulmuştur, öyle ise onun işgal ettiği yer on
dokuzuncu fırkaya aittir denilmek isteniliyor. Fakat unutuluyor ki
Conkbayırı'nda doğrudan doğruya Şimal Gurubu Kumandanına
merbut müstakil bir kumanda caridir. Dördüncü cümlesinde fırka-
nın sağ cenahı haritada 261 râkımlı mahallin 200 metre kadar
Cenubi-Garbisinde kalın münhaninin noktalı yolu kat'eylediği
mahal olmak üzere tensip ediliyor. Bu, ne demektir?! Bu ifadenin
delâlet ettiği zihniyet ve muharebe idare etmek sıfatıyla olan mü-
nasebet hakkında fazla izahat vermeğe lüzum görmüyorum. Yalnız
burada şunu ilâve etmeden geçemiyeceğim ki, bu emir muhteviyatı
o zaman beni cidden müteessir ve mütehayyir bıraktı.

[On dokuzuncu fırkanın sağ cenahını karma karışık bir takım
kitaatı cami olan kısımla böyle sümmettedarik temdit etmek ve
zaten tedbirsizlik ve kumandansızlık yüzünden zaptedilmek üzere
bulunan *Conkbayırı*'na karşı fırkanın vaziyetini temin hususunu
emreylemek bence mesuliyeti başkasına yükletmek için düşünül-
müş bir çareden başka bir şey değildi. Bu fikrimi telefonla ale-
nen Üçüncü Kolordu erkânıharbiye reisine söyledim. Ve ilâve
ettim ki, böyle bir emir vermekle mesuliyetten kurtulmuş oluna-
cağı zannolunuyorsa, benim de mezkûr emre istinaden ve imtisa-
len yirminci alay kumandanına verdiğim emirle iktifa etmek lâzım
gelebilir; fakat bu gibi âdi tedbirler vatani kurtaramaz. Ciddî tedbir almak lâzımdır.]¹

Ş 26 Temmuz—8 Ağustos günü sabahtan akşama kadar aldığım
muhtelif malûmattan ve 180 râkımlı tepe civarındaki karargâhım-
dan bizzat vukubulan müşahadatımdan *Conkbayırı*'nın tehlikeli
vaziyette olduğu anlaşılmağa beraber *Conkbayırı* tepesinin haki-
katen düşman eline geçip geçmediğinde tereddüt devam ediyordu.
Yevmi mezkûrda saat 4 sonrada üçüncü istihkâm taburu kuman-

¹ Parantez içine aldığım bu kısım sonradan kırmızı kurşun kalemle çizilmiştir.

danı binbaşı İsmail Hakkı Bey'den vürut eden raporda "düşman *Conkbayırı*'nda siper hafriyatına devam etmektedir. Siperler derununda düşman efradı gezmekte ve kum torbaları vaz-etmektedir . . . . ilâh.," denilmekte idi.

Conkbayırı'nda bulundurduğum yaverim mülâzımı evvel Kâzım Efendi'nin saat 5.30 sonrada verdiği malûmattan da düşmanın askerimizle yirmi beş—otuz metre mesafede karşı karşıya bulunduğu, 64 üncü alayın ikinci taburunun icra eylediği hücumda muvaffak olamadığı, 32 nci alaydân gelen üçüncü taburun ile riletilemediği bildiriliyordu.

Vaziyetin ehemmiyet ve nezaketi büyük olduğundan *Conkbayırı* emir ve kumandası için mafevk karargâhların nazarı dikkatlerini celbetmekten hâli kalamıyordum.

Ordu erkânıharbiye reisi¹, ordu kumandanı Liman Von Sanders Paşa hazretleri tarafından beni telefon başına çağırdı. Müşarünileyhin ahvali nasıl gördüğümü ve mütaleamı sorduğunu bildirdi. Kendisine *Conkbayırı* vaziyetinin nezaketini izah ettim ve ıslahı vaziyet için daha bir ân kaldığını ve bu ânın ziyâ halinde felâketin pek muhtemel olduğunu söyledim.

Vaziyet umumileşmiş, *Anafartalar*'a çıkmış ve çıkmakta olan büyük düşman kuvvetlerini nazarı dikkate almak ve ana göre umumî tedbirler ittihaz ederek sevk ve idareyi tevhit ve temin etmek lâzımdı. Bu sebeple erkânıharbiye reisinin çare kalmadı mı? Sualine verdiğim cevapta, bütün mevcut kuvvetlerin tahtı kumandama verilmesinden başka çare kalmadığını söyledim.

— Çok gelmez mi? dedi.

— Az gelir! dedim.

[Tarih ne güzel aynadır. İnsanlar, bahusus ahlâkta müttekâmil olmayan kavimler en büyük mukaddesat karşısında bile hasis hissiyata tâbi olmaktan men'i nefis edemiyor. Tarihin sinesine geçen büyük hâdisatta, bu hâdiseler içinde âmil ve fâil olanların

¹ Eski Samsun vâlisi Kâzım Paşa.

etvar ve harekât ve muamelâtı onların ahlâk seciyelerini ne bariz gösterir.]¹

Ş *Kocaçimen* mıntakasında tecemmü eden kuvvetler, *Anafartalar* mıntakasının aksamı sairesinde kalan kıtaat ve *Saros* mıntakası'ndan gelmiş olan 7 nci ve 12 nci fırkalar *Anafartalar Gurubu* namı altında, *Saros Gurubu* kumandanı miralay Feyzi Bey'in tahtı emrine verilmişti. Bu, ordu kumandanının tamiminden anlaşılıyordu. Ordu kumandanı tamiminde, *Conkbayırı*'na hareketi için Feyzi Bey'e emir ve talimatı lâzıme verdiğini de zikreliyordu.

26 Temmuz 331 saat 5.55 raddelerinde Şimal Gurubu kumandanı, Esat Paşa Hazretleri, "7 nci fırkanın şimdi *Anafarta* cunbundan *Damakçılık* istikametine taarruz edeceğini," ordu kumandanlığının iş'arına atfen tebliğ ediyordu.

Böyle bir taarruz vuku bulmadı. Bunun sebebi hakkında muhtelif rivayetler işittik. Bazı menabiin verdiği malûmata nazaran, *Anafartalar Gurubu* kumandanı olan Feyzi Bey, ordu kumandanı Liman Von Sanders Paşa'dan *Gelibolu*'dan gelmekte olan kolordusuyla düşmana taarruz etmek emrini almış ve fırkalarına taarruz emri dahi vermiştir. Fakat sahnei muharebeye giren fırka kumandanları, vaziyeti gördükten sonra, gurup kumandanı Feyzi Bey'e "taarruz edilemez," demişler, Feyzi Bey de telefonla ordu kumandanına, fırka kumandanları "taarruz edilemez," diyor diye maruzatta bulunmuş. Liman Paşa cevaben gurup kumandanı sizsiniz. Siz ne diyorsunuz? demiş. Feyzi Bey, ben de bu mütaleadayım. Cevabında bulunmuş. Bunun üzerine, derhal, kumandadan iskat edilmiş.

Diğer bazılarının, beyanatına göre, Liman Paşa taarruzun 26/27 Temmuz gecesinde icrasını talep etmiş. Feyzi Bey, taarruzun ertesi güne talikini münasip görmüş ve bunun için askerinin yorgunluğu ve araziye tanımadığı esbabını dermeyan etmiş. Bu ihtilâftan dolayı kumandadan iskat olunmuş.

Hakikati hal, ordu karargâhınca malûm olan bir keyfiyettir. Benim, bunu tahkik ve teyide zamanım olmadı. Bilâhare, merak edip Liman Paşa'ya da sormadım. Bu bapta, beyanı mütalea

¹ Parantez içindeki kısımlar sonradan kırmızı kurşun kalemle çizilmiştir.

edebilmek için, buna dair, ordu ve Feyzi Bey nezdindeki ve-saika muttali olmak lâzımdır.

* * *

Ş 26/27 Temmuz 1331 de gece yarısından takriben bir iki saat evvel Şimal Gurubu kumandanlığı vasıtasıyla aldığım ordu emrinde : *Anafartalar* Gurubu kumandasını deruhde etmek üzere hemen *Camlitekke*'ye hareketim ve 27 Temmuz günü fecirle beraber taarruz icra etmeğliğim lüzumu bildiriliyordu. Bu taarruz hakkındaki malûmatın *Anafartalar* Gurubu erkânıharbiye riyasetinden alınacağı ilâve ediliyordu.

Ş Böyle, zulmet ve müphemiyet içinde tanımadığımız kuvvetlerle yeni bir işin - üç gündenberi deruhde eden her kumandan ve kıtanın mağlûbiyet ve perişanisini intac eden [ve vatanın ya hayat veya ölümüne sebep olunabilecek mühim bir işin - başkaları tarafından başlanmış kanlı ve kaybedilmiş] ¹ bir mârekenin mesuliyetini deruhde etmek o kadar basit bir keyfiyet olmasa gerek. Fakat, ben, kemali iftiharla bu mesuliyeti kabul ettim.

Yirmi yedinci alay kumandanı Kaymakam Şefik Bey'i yerime tevkil ettim. Ona fırka cephesine ait icap eden noktai nazarlarını söyledim. 24 Temmuzdan beri devam eden muharebat, beni üç gün ve üç gece uykusuzluğa ve mütemadî mesafye mecbur etmişti. Âdeta hasta bir halde idim. Zaten üç dört aydanberi *Arıburnu* cephesinin kanlı muharebatı beni o kadar yormuş, o kadar zayıf düşürmüş idi, ki, bu son günlerin yorgunluğu olmasaydı da gene hasta denecek bir halde idim. Bunun için, fakat bundan daha mühim bir sebep için, fırka sertabibi Hüseyin Bey'i beraber almak istedim. Bu sebep şu idi: Hüseyin Bey gayet metin, muktedir, vazifeşinas, emsalsiz gayyur ve muakkip bir asker doktorudur. Pek âlâ tahmin ediyordum, ki *Anafartalar* Gurubu'nda cereyan eden ve edecek olan muharebattan fevkalâde mecruhimiz muharebe meydanlarında yığılmış ve yığılacaktır. İşte, bu kahraman mecruhinin derhal hayatını kurtarmak ve onları izhar eyledikleri kahramanlıklarına nadim etmemek için fevkalâde bir sıhhiye reisine ihtiyacım derkâr idi. Bu zat ta bence Hüseyin Bey olabilirdi.

¹ Parantez içindeki cümleler sonradan kırmızı kurşun kalemle çizilmiştir.

Binaenaleyh Hüseyin Bey'i ve bir de o gün şehit olan kahraman yaverim mülâzım Kâzım Efendi'nin yerine bir süvari zâbiti olarak gece yarısından yarım saat evvel 19 uncu fırka karargâhından *Çamlıtekke*'ye hareket ettim. Hareketimi *Anafartalar* Gurubu erkânıharbiye riyasetine telefonla bildirdim.

Hareketimden evvel 19 uncu fırkaya âtideki vedanameyi tamim ettim :

"*Anafartalar* Gurubu kumandanlığını deruhte etmek üzere şimdi hareket ediyorum. 27 nci alay kumandanı Şefik Bey fırka kumandanlık vekâletine tayin edilmiştir.

Bugüne kadar bana, gayret ve fedakârlığınızla kazandırdığınız muvaffakiyatı, işbu yeni deruhte ettiğim vazifede dahi bana olan muhabbet ve itimadınızla itmam edeceğime büyük itminan ile sizinle veda ediyorum.,,

İKİNCİ FASIL

ANAFARTALAR MUHAREBATI

Bu fasla “*Anafartalar* muharebatı,, serlevhasıyla başlıyorum. Vakıa, 24 Temmuz’dan beri *Anafartalar* mıntakası’nda muharebe cereyan etmekte idi. Fakat, bu muharebat, *Arıburnu* ve *Anafartalar* yekpare bir cephe imiş gibi müttehit düşman taarruz ve hücumlarından mürekkeptir. Bu sebeple bugüne kadar cereyan eden muharebata *Arıburnu — Anafartalar* muharebatı namını verdim.

24 Temmuz gününden başlayan muharebe silsilesini bu suretle iki fasla ayırmak için, bence, başka sebepler de vardır. 24 Temmuz’dan 26/27 Temmuz’a kadar, ben, bizzat *Arıburnu* cephesinde vazifedardım. *Anafartalar* mıntakası’nda bir kumanda tezebzübü devam edip duruyordu. Bu sahada cereyan eden hâdisattan gayrı mesul idim. Ahval hakkındaki malûmatım mücaveret münasebetiyle olabilecek dereceyi geçemez. Binaenaleyh, *Anafartalar* muharebatını tafsile, ancak kumandayı deruhde eylediğim 26/27 Temmuz saat 9.50 sonradan itibaren başlamak salâhiyetine malikim.

ARIBURNU CEPHESİNDEN ANAFARTALAR GURUBU KARARGÂHINA HAREKETİM

Bu hareketimi ve gurup karargâhına muvasalatımı zikretmeden geçemiyeceğim. Çünkü, bende, buna dair kalan hâtıranın ruhî, ahlâkî ve vatanî noktâi nazarlardan, yalnız Osmanlı tarihi için değil, tarihi umumî için de ibrete şayan cihetleri vardır.

§ 26/27 Temmuz gece yarısından evvel saat 11.30 da, gecenin karanlıkları içinde, on dokuzuncu fırka karargâhından hareket ettim. *Kemalyeri* civarından *Kocadereköy* şimaline çıktım. Dört aydanberi, ilk defa bir dereceye kadar saf hava teneffüs ediyordum. Filhakika *Arıburnu* mıntakası’nın ateş hattında ve o hatta muttasıl karargâhlarda yaşayanların teneffüs ettikleri hava, insan ecsadının taaffüniyle mahiyeti kimyeviyesini zayi etmiş bir hava idi.

Güzergâhımda evvelâ *Matik* deresinde beşinci fırka karargâ-

hına tesadüf ettim. Bu fırkanın 14 üncü alayı *Ağıldere* mıntakası'nda yalnız başına baskına uğrayan alaydı. Diğer kitaatı, düşmanın *Kanlısırtı*'ta yaptığı nümayiş hareketinin tesiriyle oraya celbedilmiş idi.

Fırkanın kumandanı, erkânıharbiyesi ve umum karargâhı burada ne yapıyordu? *Vatanın bağına hançer saplandığı* bu sırada, ötedenberi uhdesine mevdu fırkasiyle meydanı kâruzarda bulunmak lâzım gelen bu kumanda heyeti burada nasıl işsiz bırakılmıştı? Bilâhare bu karargâhı *Anafartalar* sağ cenahına celbederek hali faaliyete koydum.

Bu karargâhta, kısa bir tevakkufu müteakip yoluma devam ettim. Ordu kumandanlığı emrinde, *Anafartalar* Gurubu karargâhı diye tayin edilen *Çamlıtekke*'ye vasil oldum. Zülmetlerin koyu kesafet kesbettiği bir dere.. Hayata eser olacak ne bir ışık, ne bir ses.. Herkes derin uykuda! Etrafa seslendik! Gecelik entarisi ile çadırından çıkmış bir şahıs seslenerek cevap verdi. Burasının ne olduğunu, sordum. Vilmer Bey'in karargâhı olduğunu söyledi, fazla bir şey bilmiyordu. Kumandanın yanına, beni, götürmesini istedim. Benim kim olduğumu bilmeyen, bu şahıs bu işi zahmetli gördü. Eliyle karanlıkları göstererek işaretle iktifa etmek istedi. Ibar ettim. Bizi Vilmer Bey'in yattığı barakamsı bir odanın yanına götürdü.

Vilmer Bey uyuyordu. Erkânıharbi Haydar Bey'le görüştüm. *Anafartalar* Gurubu kumandanı karargâhının nerede olduğunu sordum. Cevaben :

— Bugün burada idi, fakat sonra, -eliyle şimali göstererek- şu istikamette bir tarafa naklettiler, *Gümbürdekbayırı* civarında bir dere...

Bu ismi ilk defa işitiyordum. Fazla tevakkufa zamanım müsait değildi. Hemen gösterilen istikamette yürüdük. Karanlığın müsaade ettiği derecede hayvanlarımızı sürüyorduk.

Gece yarısından sonra saat 1.30 da *Gümbürdekbayırı*'nın bir buçuk kilometre cenubundaki bir mahalde *Anafartalar* Gurubu karargâhını bulabildim.

Gurup erkânıharbiye reisi, Hayri Bey, ve bütün erkânıharbiye muvasalatıma intizar ediyordu.

Derhal Hayri Bey'den: 1) düşman nerede, kuvvetini anlayabildiniz mi, 2) 7 nci ve 12 nci fırkalar şimdi nerelerde ve ne vaziyette bulunuyorlar, 3) gurupça fırkalara verilen en son emir nedir? dedim.

Hayri Bey, sorduğum şeylerin hiç birinde beni katî bir surette tenvir edemedi.

Sabık kumandan Feyzi Bey'in nerede olduğunu sordum. Çadırında uyuyor dediler. Uyandırılıp kendisinden, verdiği en son emrin alınmasını söyledim. Biraz sonra erkânıharbiye reisi, o anda yazmış olduğu imzasız bir notu gösterdi. Verdiği emir bu ise, Feyzi Bey imza etsin, dedim. Erkânıharbiye reisi gitti, geldi. Feyzi Bey emir diye gösterilen notu imza etmiyordu.

Bunun üzerine, ben de, erkânıharbiye reisinin bana gurup kumandanının emri diye verdiği notu bir tarafa bıraktım. Derhal tekml erkânıharbiye zabitanını nezdime celbettim ve cümlesinden, fırkalar nerelerde ve nerelere taarruz etmek için emir almış olduklarını bilip bilmediklerini sordum. Her biri bir dereceye kadar malûmat verdi. Bilhassa, ordu karargâhından haber zabiti sıfatıyla gurup karargâhında bulunan erkânıharbiye yüzbaşısı Neşet Efendi berveçhi âti malûmatı verdi :

“Efendim, haber zabiti sıfatıyla bulunuyorum. Bu münasebetle vaziyeti takip ettim. Benim bildiğime göre, 12 nci piyade fırkası *Turşun köyü*'ne gelmişti. Şimdi onun garbındaki sırtlarda olacaktır. Anafartalar müfrezesini teşkil eden kuvvetler de muvakkaten bu fırkanın emrine verildi. Bugün saat 5 sonrada mezkûr fırka kumandanı, gurup kumandaniyle görüştüğü zaman *Mestantepe* istikametinde taarruz emri almıştı.

Yedinci fırkanın *Büyük Anafarta* istikametinde yürüdüğünü ve *Kocaçimen*'e taarruz eden düşman kuvvetlerinin sol cenahına taarruz etmesi emrolunduğunu söyledi. Bu istikamet *Damakçılık bayırı*'na muntehî olur.

Kocaçimen mıntakasındaki kuvvetlerimizin mikdarını tamamen bilmiyorum. Yalnız 4 üncü, 9 uncu, 8 nci fırka karargâhları mezkûr mıntakada bulunmaktadırlar. „

Bu malûmatta kıtaatımızın vaziyetlerini vazih öğrenmek mümkün olmadığı gibi, düşman hakkında da hiç malûmat verilmiyordu.

Neşet Efendi'nin düşman hakkında verdiği malûmat ta şu

idi ; “ Düşman zayıf kıtaatla *Kireçtepe — Kükürtlü — Mestantepe* hattında ve kuvayı külliyesiyle *Kocaçimen* dağı eteklerinde bulunuyor. *Mestantepe* düşman tarafından takviye olunmuştur. Mâmafih düşman piyade kuvveti henüz tahmin edilemedi. „

Ş İşte 27 Temmuz günü icra edilen taarruzu idare etmek için saat 1.30 zarfında edinebildiğim malûmat bundan ibaret kalmıştır. Saat dörde geliyor, fecir yaklaşıyordu. Daha fazla tamika zaman ve imkân kalmamıştı. 27 Temmuz sabah saat 4 evvelde kıtaata âtideki emri verdim :

Telefonla { **Beşinci Ordu Kumandanlığına** }
 { **Şimal Gurubu Kumandanlığına** } berayı malûmat

Koçaçimen dağında F. 4, 8, 9 (telefonla)

F. 7, 12 (tahriratla , Henüz telefon tertibatı yapılmamıştı.)

Gümbürdekbayırı cenubundan
 26/27 Temmuz 331 saat 4 evvel

1 — *Anafartalar* Gurubu kumandanlığına tayin edildim. Şimdi kumandayı deruhte ettim.

2 — On ikinci fırkanın *Mestantepe*, ve yedinci fırkanın *Damakçılıkbayırı* istikametlerinden taarruzuna dair 26 Temmuz 331 öğleden sonra saat 5 de sabık gurup kumandanlığı tarafından taarruz emri verilmiş olduğuna nazaran *Kocaçimen—Conkbayırı* hattında bulunan fırkalar bidayette mezkûr taarruzu temin ve teshil edeceklerdir.

3 — Kumandanlar bu emrin vusulü ânındaki vaziyetlerini ve tertibatlarıyla buldukları mıntakaları bana bildireceklerdir.

4 — Raporlar *Anafartai kebir* kariyesinin iki kilometre kadar şarkı - şimalisindeki *Çamltekke*'ye gönderilecektir.

Anafartalar Gurubu Kumandanı
 M. KEMAL

Ş Bu yazdığım emrin suretlerini birer zâbitle 7 nci ve 12 nci fırka kumandanlarına gönderdim. Bu zâbitleri mezkûr fırkalar nezdinde bir müddet haber zâbiti sıfatıyla kalarak doğrudan doğruya bana vaziyet hakkında malûmat vermekle tavzif etmiştim. 7 nci

fırka nezdine giden mülâzımı evvel Cevat Efendi idi.¹

Mumaileyh o günkü vazifesini cansipârâne ifa etmiş ve o günden sonra da nihayete kadar refakatimde kalmıştır. Elyevm dahi yüzbaşı olarak yaverimdir.

12 nci fırka nezdine gönderilen erkânıharp yüzbaşı Hidayet Efendi idi. Mumaileyh gerek bugün ve gerek bundan sonraki günlerde büyük mehalik içinde emirlerimi tatbik ettirmek hususunda fedakârâne vazifeler ifa etmiştir.

* * *

Ş İcra edilecek taarruz esnasında hidematı sıhhiye ve iaşe ve muhabere noktai nazarlarından da müstacel tedbirler almak lâzımdı.

Beraber getirdiğim 19 uncu fırka sertabibi Hüseyin Bey'i gurup sıhhiye reisliği ile tadviz ettim. Kendisine icap eden talimatı verip hemen işe başlattım.

Gurubun henüz bir iaşe heyeti yoktu. Feyzi Bey'in beraber getirdiği on altıncı kolordunun iaşe heyeti de Gelibolu'dan daha gelmemişti. Bu kolordunun yalnız idare reisi Arif Bey mevcut idi. Mumaileyhe mümkün olan şeyleri bizzat yapmasını ve icabında Şimal Gurubu ve Orduya müracaat etmesini emrettim. İaşe hususunda muavenet etmesini Şimal Gurub kumandanından rica ettim.

Taarruz edecek fırkalarla henüz telefon muhaberesi de tesis edilmemişti. Miktarı kâfi telefon malzemesi yokmuş. Derhal orduya müracaatla icap eden malzemeyi talep ve serian guruba göndermesini rica ettim. Gurup telgraf zabıtine de hemen 7 nci ve 12 nci fırkalarla telefon irtibatı tesisi için emir verdim.

Bu kadar dar ve mühim bir zamanda bu gibi işlerle de bizzat iştigale lüzum ve mecburiyet görmekten cidden müteessir oluyordum. Nihayet saat 4.30 da, muharebeyi bizzat idare etmek üzere *Çamlıtekke* şimalinde *Anafartalar* mıntakasının tarassut mahalli olan bir tepeye hareket ettim. Karargâhtan icap edenler refakatimde bulunuyordu. Anafartalar müfrezesi kumandanı da orada yanıma geldi.

¹ Merhum Cevat Abbas Gürer.

27 TEMMUZ 1331—9 AĞUSTOS 1915 GÜNÜ

§ 12 nci, 7 nci fırkalarla Anafartalar müfrezesi'nin 27 Temmuz günkü nizamı harpleriyle taarruza geçmeden evvel ve taarruzun neticesinde aldıkları vaziyeti gösterir kroki merbuttur.¹

Muharebeyi idare etmek üzere geldiğim tarassut mahallinden saat 6 evvel raddelerinde gördüğüm manzara şu idi:

Küçük Anafarta'nın şark ve cenup sırtlarındaki bataryalarımız düşmanın ilerleyen kolları üzerine ateş etmekte.

12 nci fırka kıtaatı *Teketepe* ve *Kavaktepe* sırtlarında düşmanla muharebeye başlamış. *Teketepe* üzerinde ileri geri bir takım dalgalar oluyor. Kendi askerlerimizi gördüğüm gibi düşman efradını da görüyorum.

Bir aralık gördüğüm bütün askerlerin düşman efradı olduğuna ve şimale doğru tepenin hattı bâlâsını aştıklarına hükmettim, bu vaziyetin devamlı surette dürbünle takibini erkâniharbiyeme emrettim. Fırkanın heyeti umumiyesini görmeğe arazi müsâde etmiyordu.

Küçük Anafarta'nın garbında, münhat arazide kalan düşman aksamını da göremiyordum.

7 nci fırkayı iki alayı yan yana açılmış ve yayılmış olduğu halde *Büyük Anafarta* cenubi-garbisinden *Damakçılık* sırtlarına doğru taarruza geçmiş gördüm.

Kocaçimen mıntakasındaki kuvvetlerimiz karşılarındaki düşmanla ateş teati ediyor. Ve bu mıntakadaki topçularımız bilhassa 7 nci fırkanın karşısındaki düşmanı ateş altında bulunduruyor.

* * *

§ 7 nci fırka kumandanının saat 5.50 evvelde yazılıp emir atlasıyla gönderdiği ilk raporunu aldım. Bu raporda taarruza saat 4.30 da başladığı ve taarruzun muvaffakiyetle ilerilemekte olduğu bildiriliyordu. Tertibatından da bahsederek : Alay 20 sağda, alay 21 solda olarak *Kayacıkderesi*'ne doğru ilerilemekte oldukları, ihtiyat olarak bir taburun *Asmadere*'de bulundurulduğu ve fırka karar-gâhının *Dağçeşmesi* civarındaki 91 râkımlı tepenin garbında top-

¹ Bu kroki defterin içinde bulunamamıştır.

çu tarassut mevkiinde olduğu zikrediliyordu.

Saat 6.30 evvelde yazılan 7 nci fırkanın diğer bir raporunda düşmanın *Lâlebaba* civarında karaya çıkardığı tahminen 2—3 tabur kadar piyadesinin *Lâlebaba tepesi*'nin cenubunda müçtemi bir halde durduğu haber verildi.

7 nci fırka nezdine göndermiş olduğum Cevat Efendi 7 evvelde nezdime avdet etti. Mumaileyh bizzat müşahedatını ve fırkanın tertibatını arazi üzerinde irae ederek raporlarla aldığım malûmatı teyit etti. Tekrar vaziyetin takibine memuren fırka nezdine iade ettim. Bir müddet sonra tekrar avdet ederek fırka taarruzunun muvaffakiyetle ilerilemekte olduğunu haber verdi ve artık yanımda kaldı.

Yalnız saat 7.55 evvelde fırkaya âtideki emri vermeğe lüzum gördüm : “ Fırkanın ve karşınızdaki düşmanın vaziyet ve kuvveti hakkında son malûmatı ita ediniz ve bundan sonra uzun müddet aynı vaziyette kalındığı halde tebeddül olmadığını dahi bildirmeli.,”

Fırkalarla henüz doğrudan doğruya telefon irtibatı tesis edilememişti. Emirler ve raporlar mahallerine pek geç isal edilebiliyordu. Bu sebeple muharebenin idaresi müşkül oluyordu.

7 nci fırkadan saat 8.15 de aldığım bir raporda *Lâletepe* cenubunda müçtemi bulunduğu evvelce bildirilen düşman kuvvetinin *Mestantepe* ve *Damakçılık* sırtları arasına doğru ilerilediği haber veriliyordu. Bu rapor saat 7.5 evvelde yazılmış idi.

Bu babta 12 nci fırka kumandanına malûmat verilip nazarı dikkati celbedildiği gibi, yanımda bulunan Anafartalar müfrezesi kumandanına da malûmat verildi. Bu müfrezenin *İsmailoğlu tepesi* civarındaki kıtaatının 12 nci fırkaca müessir bir surette istihdam edilememekte olduğunu gördüğümden *İsmailoğlu tepesi*'nin sureti mutlakada elde tutulması lüzumunu doğrudan doğruya mezkûr müfreze kumandanına emrettim.

12 nci fırka kumandanından aldığım ilk raporda kıtaata vermiş olduğu taarruz emri suretini raptettiği ve fakat bu emrin alaylarca nasıl tatbik edilmekte bulunduğunu henüz bilmediği zikrediliyordu.

Mezkûr fırka kumandanı tarafından saat 5.15 evvelde yazılmış olan bir raporda da :

“ Düşmanın dün akşam *Ece* limanı'ndaki harp sefaini ile *Tur-*

şun köyü ve civarını bombardıman etmesi, balon ve tayyarelerinin mütemadî istikşafatı hasebiyle guruptan evvel hareket kabil olamamış ve mâmafih bugün saat 4 evvelden itibaren kıtaat açılarak taarruza iptidar olunmuştur.

Düşmanın bazı küçük kıtalarının *Teketepe* ve *Anafarta* sırtları eteklerine doğru ileriledikleri görülmüştür. Düşmanın *İsmailoğlu tepesi*'ni ve *Küçük Anafartalar* civarını topçusuyla döğmekte olduğu „ denilmekte idi.

12 nci fırka nezdine gönderdiğim haber zabiti erkânıharp yüzbaşı *Hidayet Efendi*'den de saat 9.15 evvelde aldığım bir raporda kıtaatin ilerilemekte olduğu ve fakat ileriden henüz haber alınmadığı bildiriliyordu.

On ikinci fırkanın 26 Temmuzda aldığı tertibatın, *Ece limanı*'-ni ve *Kireçtepe*'yi nazarı dikkate almak yüzünden biraz dağınık olduğunu anladım. Fırka kumandanının da bizzat kıtaatını görecektir mahalde bulunup bulunmadığında tereddüt ettim. Bu sebeple kendisine verdiğim emirde :

“Kıtaatinizin teferrüatı icraiyelerine dair malûmat itasını alacağınız raporlara taliken, şimdiden düşmana ve kendi kıtaatımıza dair malûmat veriniz. Ne görüyorsanız ve taarruzunuzun ne dereceye kadar ilerilemekte olduğunu ve nasıl bir şekil aldığını serian bildiriniz. Bulduğunuz yerden bu malûmatın bilmüşahede husulü mümkün değilse münasip bir nokta bulunmasını rica ederim.„ dedim.

Ş Düşman, denizden gemi topları vasıtasıyla ve karaya çıkarıldığı bataryalarıyla *Küçük Anafarta* civarını ve *Büyük Anafarta* gerilerini ve *Ağıldere* mıntakası'na yerleştirdiği bataryalarla da 7 nci fırka cephesinin yan ve gerilerini şiddetli ateş altına aldı.

12 nci fırkadan henüz malûmat alamadığımdan, *Hidayet Efendi*'den başka bir zabıt daha gönderdim.

Nihayet 12 nci fırka nezdindeki haber zabiti yüzbaşı *Hidayet Efendi*'nin saat 8.40 evvelde yazdığı bir raporu saat 9.43 evvelde aldım. Bu raporda 12 nci fırka vaziyeti berveçhi âti tasvir olunuyordu :

“34 üncü alayın bir taburu 12 nci fırka ile 7 nci fırka arasındaki irtibatı muhafaza etmek üzere *İsmailoğlu tepesi*'nin cenubun-

da; bu alayın kısmı küllisi 2 tabur, *Mestantepe*'nin şarkındaki *İbrikçe* tepelerini zaptetmiş.

(Gerek haber zabitanın bu raporunda ve gerek ondan sonra fırka kumandanının verdiği malûmatta yanlış olarak *Mestantepe*'nin zaptı bildirilmiş ve bunda ısrar edilmiştir. Bilâhare 31 inci alayın ikinci taburu kumandanının verdiği raporla hakikat anlaşılmıştır.)

35 inci alay kıtaatı *Kanlı köprü* deresini geçmekte.

36 ncı alaydan yalnız iki bölük *Kanlıdere* köprüsü'nün şimalinde *Bakababa* tepelerinin 500 metre garbında.

36 ncı alaydan diğer iki bölük *Teketepe* sırtlarında.

36 ncı alayın bir taburu *Teketepe*—*Kapanca* arasında.

Bu alayın birinci taburu henüz fırkaya iltihak etmemiş.,,

(Bu taburun *Kireçtepe* civarında Anafartalar müfrezesi kumandanının emrine evvelce terkedilmiş olduğu da ayrıca bildirildi. Fırkaca taburun celbine tevessül olunmuş.)

Bu raporda düşmandan alınan 35 esirin gurub karargâhına izam edildiği ve *Büyük Kemikli* ile *Küçük Kemikli* arasında 30 kadar muhtelif düşman sefaini bulunduğu da zikrediliyordu.

Yedinci fırkanın saat 8.55 evvelde yazılıp saat 9.55 evvelde vasil olan bir raporuna nazaran mezkûr fırkanın vaziyeti de şu idi :

“20 nci alay *Kayacıkderesi* şimali-şarkî eteklerine kadar ilerlemiş. Sağ cenahı takriben *Kabakkuyusu* civarında bulunuyor.

21 inci alay *Kayacıkderesi* şimali-garbisindeki yamaçlarda.,,

Bu raporda, *Damakçılık* sırtlarının düşman tarafından iyice tahkim ve mitralyözlerle teçhiz edildiği bildiriliyor. Ve düşman piyadesi hakkında henüz esaslı malûmat alınamadığı ilâve ediliyordu.

7 nci fırkadan saat 10.15 evvelde alınan diğer bir raporda da düşmanın *Damakçılık*'taki tahkimatı ve bir çok mitralyözler yerleştirdiği ve fazla olarak bir ganbotla yandan ateş ettiği ve bir çok zabitanın şehadeti yüzünden taarruzun betaatle devam edebildiği bildiriliyordu.

* * *

Öğlenden evvel saat 10 raddelerinde bence taayyün eden vaziyet şu idi :

Kireçtepe'de, düşmanın mahsus bir tazyiki yoktur. *Kükürtlü-pınar—Sülecek—Mestantepe* hattı umumisine ve bilhassa *Mestantepe* mevziine taarruz eden 12 nci fırkanın henüz tekmil kuvveti istimal edilmediği halde *Küçük Anafarta*'yı geçip *Teketepe* sırtlarına kadar ilerlemeğe muvaffak olan düşman kuvvetleri mağlûp ve ricate mecbur edilmiştir.

İsmailoğlu tepesi'nde bulunan, Anafartalar müfrezesi kitaatı on ikinci fırka ile faalâne ve fedakârane bir surette teşrik ve tevhidi mesaf edebilmektedir.

7 nci fırkaya gelince; zaten iki alaydan ibaret olan bu fırkanın *Damakçılık* sırtlarında mühim mukavemete tesadüf ettiği anlaşılıyordu. Binaenaleyh bu fırkaya muavenet lüzumu aşikâr idi. Bu sebeple 12 nci fırka kumandanına: "*Damakçılık*'taki düşmanın katî olarak sarsılması fırkanızın mezkûr istikamette taarruz ederek ibrazı himmet etmesine mütevakıf bulunduğu anlaşılıyor. Sağ cenahınızın *Kireçtepe* istikametine karşı temini Anafartalar mıntakası kumandanlığına emrolunmuştur. Mamafih gerek bu istikamete karşı ve gerek *Lâletepe*'de mevcut olduğu bildirilen bazı düşman kitaatına karşı ittihazı tedabir buyurmanız münasip olur.,,

On ikinci fırka kumandanı "34 üncü alayın, düşmanın takviye kitaatı alması üzerine, sıkı bir vaziyette olduğunu ve 35 inci alayın birinci taburu henüz iltihak etmediğinden ve 36 ncı alay *Teketepe—Kireçtepe* arasına açılmış olduğundan fırkanın elinde ihtiyat kuvveti bulunmadığını ve binaenaleyh şimdilik yedinci fırkaya doğrudan doğruya muavenet mümkün olamayacağını,, bildirdi. Bunun üzerine dördüncü ve dokuzuncu fırka kumandanlarına: "Mıntakalarında bulunan bütün topçularla yedinci fırkanın hücum cephesine müsadif *Damakçılık* bayırını şiddetle ateş altına alarak mezkûr fırkanın taarruzunu himaye ve teshil,, etmelerini emrettim.

Yedinci fırka kumandanına, taarruzunun kesbi betaat etmesine mani olacağını ümit ettiğimi ve kendisine muavenet için icap edenlere verdiğim emirleri bildirdim. Kuvvei mâneviyece hüsnü tesir edeceği cihetle "Cenup Gurubu'ndan gelmekte olan üç bataryayı emrine vereceğimi ve gurup emrine bugün verilen obüs bataryalarını da fırkayı ateşle himaye etmek üzere *Çamlıtekke* civarında mevzie yerleştireceğimi,, haber verdim.

§ Öğlenden sonra saat 3 'e kadar vürut eden raporlardan

ve müşahede olunan ahvalden vaziyetin berveçhi âti olduğu anlaşıldı :

12 nci fırka; 34 üncü alay kâmilen *Azmac*'tan itibaren *İsmailoğlu tepesi* — *Yusufcuk tepesi* hattını işgal etmiş. Anafartalar müfrezesi'nin *İsmailoğlu tepesindeki* kıtaatı da bu meyanda bulunuyor.

35 inci alay; 2 nci ve 3 üncü taburlarıyla takriben *Yusufcuk-tepe* — *Sülecek* hattında. Bu alayın birinci taburu kısmen *Kireçtepe*'de muharebeye iştirâk etmiş ve tabur oradaki kumandanın emrine girmiş.

36 ncı alay; bu alayın yalnız birinci taburundan iki bölük 35 inci alayın sağında muharebeye iştirâk etmiş. Bu taburun diğer iki bölüğünden biri fırka istihkâm bölüğüyle beraber 34 üncü alayın takviyesine gönderilmiş. Diğer iki bölüğü de *Teketepe*'de.

Alayın ikinci taburu *Ece* limanında terk edilmiş. Üçüncü taburu öğlenden sonra saat 1 raddelerinde 3 bölüğüyle *Kavaktepe*'de toplanmak emrini almış. Bu taburun bir bölüğü *Kireçtepe* mın-takasında kalıyor. Tabur *Kavaktepe* — *Kapancalar* — *Kireçtepe* hattında bulunuyormuş.

Bu vaziyete nazaran 12 nci fırkanın taarruz eden kuvveti 5—6 tabur kadar olup mütebaki 3—4 taburu taarruza iştirak edememiş bulunuyor. Fırkanın o günkü silâh kuvveti 7.000 kaddı. Fırka, 5 kilometreden aşağı olmyan bir cephe üzerinde yayılmağa ve taarruz etmeğe mecbur olmuştu. Bu cephe üzerindeki taarruz kuvveti 4.000 i tecavüz etmiyordu. Makineli tüfenk te dört adet idi.

Kireçtepe ve *İsmailoğlu* civarında bulunan Anafartalar müfrezesi zaten pek zayıf olduktan başka düşmanın ihracında yalnız başlarına icra eyledikleri mukavemet yüzünden büsbütün erimişlerdi.

O halde *Kireçtepe* — *İsmailoğlutepe* her ikisi dahil olmak üzere 9—10 kilometrelik bir cephe üzerinde muharebe eden bütün piyade kuvvetimiz âzamî 8.000 tufengi tecavüz etmiyordu. Bu sahada iş gören topçu kuvveti dahi 7 sahra bataryasından ibaretti.

* * *

Fırkanın *Kireçtepe*'de muharebeye giren kuvvetlerini tabia-

tiyle elden çıkmış kabul etmek lâzımdı. Alayların bu âna kadar uzakta kalmış kıtalarının muharebe hattına girebilmelerini akşama kadar mümkün görmüyordum. Bundan başka düşmanın inkişaf eden kuvvetine karşı zayıf kıtaatımızın istihsal eylediği muvaffakiyeti pek parlak ve kâfi buluyor ve efrat ve zabitlerimizin savletteki besalet ve kahramanlığını takdir ediyordum.

§ 7 nci fırkanın vaziyetinde daha ziyade müşkülât görülüyordu: 20 nci alaydan bir kısım kuvvet *Kabakkuyusu*'nun ilerisine geçmiş ise de faik düşman kuvvetleri karşısında mezkûr kuvvetin şimalindeki sırtlarda kalmağa mecburiyet görülmüş.

Düşman *Damakçılık bayırı* sırtlarında kuvvetli tahkimata malik olduktan başka piyade ve çok miktarda mitralyöz ateşleriyle 7 nci fırkanın daha ileri taarruzuna mümaneat ediyordu.

Fırka her iki alayı ile *Kayacık ağılı* sırtlarını işgal ettikten sonra ilerileyememekte idi.

§ Düşmanın, taarruzumuzla mağlûp ve ricat eden kuvvetleri öğlenden sonra *Tuzla gölü* şarkında tutunarak müdafaaya başlamışlardı. *Suola* limanından gelen kıtaatla bozgun kıtaat takviye olunuyordu. *Lâlebaba* taraflarında yeni düşman bataryalarının mevcudiyeti haber veriliyordu.

7 nci fırkanın cephesindeki düşman dahi mütemadiyen takviye ediliyordu.

Kıtaatımız *Anafartalar ovası*'na ve *Azma* cenubuna indikten sonra düşmanın denizden ve karadan mütemadiyen icra eylediği büyük çaplı vesair top ateşlerinden daha ziyade müteessir oluyordu.

§ Elde edilen üseranın ifadesinden yalnız *Suola* limanına ihraç edilmiş kuvvetin 10 uncu ve 11 inci fırkalardan mürekkep bir kolordu olduğu ve 7 inci fırka ile *Kocaçimen* muntakasındaki diğer fırkalarımızın karşısındaki kuvvetin başkaca *Avustralya* ve *Yeni Zeland* kıtaatı bulunduğu anlaşıldı.

Düşmanın fevkalâde tefevvukı adedisi ve muharebe vesaitinin bizimkilerle kıyas olunamayacak derecede kesret ve mükemmeliyeti karşısında bugün istihsal eylediğim muvaffakiyet maksadımı tamamen temin etmişti.

Filkakika düşmanın bir kolordusunu zayıf bir fırkamla, *Kireçtepe—Azma* arasında mağlûp ve

Tuzla gölüne kadar takip ve orada tesbit etmiştim.

7 nci fırka da *Damakçılık* istikametindeki taarruziyle düşmanın ilerilemiş bazı aksamını geriye attıktan maada *Conkbayırı* ve *Kocaçimen* sırtlarına müteveccih olan düşman kuvvetlerini üzerine celbederek oraya tesbit etmiş bulunuyordu.

Bu suretle düşmanın hedefi asli ittihaz eylemiş olduğuna şüphe kalmayan *Conkbayırı* ve *Kocaçimen* silsilesine tamamen sahip olması tehir edilmiş oldu. *Conkbayırı* elinde bulunan düşman bugün orada faaliyetine devam edebilseydi, şüphesiz bizim için vaziyet tamiri müşkül bir şekil alırdı.

Fakat bugünkü muvaffakiyetle, *Conkbayırı* düşman elinde kaldıkça melhuz tehlike bertaraf edilmiş sayılamazdı. Binaenaleyh 12 nci ve 7 nci fırkalarla başladığım taarruzu tevkif ve *Conkbayırı* cihetinde ciddi tedbir ittihazına karar verdim.

12 nci ve 7 nci fırkalara kazandıkları hattı tahkim ederek elden çıkarmamaları lüzumu bildirildi ve bilâhare verilen gurup emriyle de bu husus teyit edildi.

Kireçtepe'de muharebe devam etmekte ve bazı düşman nakliye gemileri *Ece* limanı civarında görüldüğü cihetle 12 nci fırkanın sağ cenah ve gerisinde bulunan bu mıntakanın daha ciddi olarak temini için o zamana kadar *İsmailoğlu tepesi* civarındaki kuvvetleriyle alâkadar bulunan Anafartalar müfrezesi kumandanını yalnız mezkûr mıntakanın muhafaza ve müdafaasıyla tavzif ettim.

*
* *

Yeni kuvvet: Cenup Gurubuna (*Seddülbahir mıntakası*) mensup 28 inci ve 41 inci piyade alaylarının tahtı emrime verildiği ve iki topçu bataryasının da mezkûr mıntakadan gönderileceği ordudan haber verilmişti. Bu kuvvetler *Conkbayırı* istikametinde hareket ettirildi.

Conkbayırı'nda icrasını tasavvur ettiğim harekette bu yeni gelecek olan iki piyade alayına güveniyordum. Bu alayların yorulmuşluğunu izale ve zindegisini muhafaza pek mühim idi. Bunun için *Kocaçimen* ve *Conkbayırı* mıntakasında bulunan sekizinci ve dokuzuncu fırka kumandanlarına âtideki emri verdim. Bu iki fırka kumandanından hangisi *Kocaçimen* mıntakası kumandanlığını deruhte ettiğini kat'i olarak henüz anlayamamıştım. Sekizinci fırka

kumandanı miralay Ali Rıza Bey, dokuzuncu fırka kumandanı kaymakam Potrih Bey idi. Buna nazaran Ali Rıza Bey'in mıntakanın kumandasını deruhte etmiş olması tabii görülür. Fakat kaymakam Potrih Bey bir raporunda "*Kurt geçidi*'nden gurubun sol cenahına kadar olan mıntakayı tahtı kumandama aldım., "Mıntakamın emir ve kumandası için bugün sabahleyin (27 Temmuz) sekizinci fırka kumandaniyle itilaf peyda ettim., diyordu.

Bu kumanda hususunu bizzat mahallinde halledecektim, fakat istediğim şeyin her halde yapılmasını temin için aynı emri her iki fırka kumandanına verdim:

Çamlıtekke tarassudundan

27 - 5 - 331

Saat 3 sonra (telefonla)

"Bu gece *Conkbayırı*'nda kendilerinden büyük faaliyet talep edeceğim iki piyade alayı için orada bulunan kıtaat vasıtasıyla hiç olmazsa sıcak bir çorba hazırlatmağa imkân bulmanız çok muvafık olur.,

Anafartalar Gurubu Kumandanı
M. KEMAL

CONKBAYIRI MINTAKASINA HAREKETİM

12 nci ve 7 nci fırkaların taarruzunu tevkif ettikten sonra *Conkbayırı* mıntakası'na gitmek üzere bulunduğum tarassut mahallini terkettim. Evvelâ yolumuz üzerinde bulunan *Çamlıtekke*'ye uğradım.

Yeni taarruz hakkında müdavelei efkâr

Ordu kumandanı Liman Von Sanders Paşa da oraya gelmişti. Kendisiyle kısa bir müdavelei efkârda bulduk. Müşâ-rünileyh bu yeni gelecek alaylarla iki suretle hareket olunabileceğini düşünüyordu.

1) 7 nci fırkayı takviye ederek *Ağıl* ve *Conkbayırı*, *Kocaçimen* mıntakalarında bulunan düşman kuvvetlerinin nevama yan ve gerisine taarruz etmek.

2) *Conkbayırı*'ndan taarruz etmek.

Ben birinci tarzda hareketin münteci muyaffakiyet olacağını

memul etmiyordum. Çünkü 7 nci fırkanın karşısındaki düşman *Damakçılık* sırtlarında muhkem bir surette yerleşmişti. Ve bu mevzi düşman tarafından sühuletle takviye olunabilirdi. Bundan başka, bu taarruzumuz âdetâ denize, düşman donanmasına karşı yanını vermiş olurdu. Bir de *Mestantepe* düşmanın kuvvetli piyade ve topçusu tarafından tutulmuş olduğuna göre, bu cihetten de taarruzumuz yan ve geriden tahtı tesirde kalacaktı. Bu taarruzda muvaffak olunmadığı takdirde elimizdeki son kuvvet te israf olunduğu halde *Conkbayırı*'ndan gelecek mühlik ve gayrı kabili telâfi darbenin önüne geçilmiş olmayacaktı.

Conkbayırı'ndan taarruzda; vakıa düşmanın cephesine karşı hareket olunacaktı. Ve bunun neticesinde *Kocaçimen* mıntakası'nda bulunan teknil düşman kuvvetlerini kâmile denize dökmek veya imha etmek müşkül idi. Fakat böyle bir neticeden evvel vaziyetimizin tahtı emniyete alınması mevzuubahs idi. *Kocaçimen* mıntakasındaki kuvvetlerimizin izmihlal ve perişanfsi ve bunların karşısındaki düşman kuvvet ve vesaitinin tefevvukı katisi artık malûmumuz olmuştu. Binaenaleyh bu taarruzda düşmanı mağlûp etmeğe muvaffakiyet hasıl olmadığı takdirde de en mühim olan bu cephe yeni kuvvetlerimizle takviye edilmiş olacaktı. Muvaffakiyet halinde hâkim sırtlar elimize geçecek ve *Ağıldere* sahasında bulunan düşman kuvvetleri tamamen mahkûm bir vaziyete düşecekti.

Binaenaleyh taarruzun *Conkbayırı*'ndan yapılmasını elzem buluyordum. Bu taarruza pek çok ehemmiyet verdiğim için ve benden evvel muhtelif kumandanların burada yaptıkları taarruzlarla netice alamadıklarını bildiğim için işbu yeni taarruzu bizzat başında bulunarak kendim idare etmeğe karar vermiştim.

Lim an Paşa; "*Harekâtın mesuliyetini kabul eden sizsiniz. Katiyen tasminatınız üzerinde tesir yapmak istemem. Vâridi hâtırım olan hususâtı mütalea olarak söyledim.*", sözleriyle ibrazı nezaket eyledi.

Çamlıtekke ile Conkbayırı arasında

Saat 5.30 sonrada bütün erkânıharbiyemle *Çamlıtekke*'den atlı olarak hareket olundu. Nazarı dikkati calıp küçük bir kol halinde idik. *Büyük Anafarta* kariyesinin şark hizalarında idi, bir

düşman tayyaresi semtürre'simizde uçmağa başladı. Erkânıharbiyem heyeti yolun sağ ve soluna açılıp dağılmak suretiyle, düşman tayyaresine hedef teşkil etmemeğe mecbur oldular. Ben, yol üzerinde kaldım. Süvari zabıt vekili Zeki Efedî¹ namında kıymetli bir genç yanımdan ayrılmamıştı.

Düşman tayyaresinin takibi altında hayvanlarımızı dört nal sürerek *Kocaçimentepesi* yolunu takip ettik. *Kocaçimentepesi*'nin cenup yamaçlarından, *Kurtgeçidi*'ni geçerek *Conkbayırı* tepesine gitmek istiyordum. *Kurtgeçidi*'ne tekarrüp ettiğimiz zaman, *Conkbayırı* tepesinden ve onun daha şimalindeki *Boyun noktası* civarından düşmanın piyade ateşiyle karşılandık. Düşman buraları tahtı işgalinde bulunduruyordu. *Kocaçimentepesi*'nde bize mensup hiç bir muntazam kıta yoktu. Derelerde, şurada burada bir takım perakende, bozgun efrat görüyordum.

Kurtderesi'ne cenuba saptım. *Besimsirt*'i şarktan dolaştıktan sonra *Kördere* boyunca garba yürüyerek *Conkbayırı* ile *Suyatağı* arasında sekizinci fırka karargâhına vasil oldum. Erkânıharbiyemden ve yaverlerimden hiç biri mülâki olamamıştı. Yolların mefkudiyeti, arazinin fevkalâde ârızası, düşmanın topçu ateşi ve tayyare takibatı yüzünden ancak kısmen gece yarısına doğru, kısmen de ertesi gün bulunduğum yere gelebilmişlerdi.

SEKİZİNCİ FIRKA KARARGÂHINDA VAZİYETİN TETKİKİ

Conkbayırı ve *Kocaçimen* muntakalarında 27 Temmuz akşam üzeri bulduğum vaziyet şu idi :

Düşman vaziyeti. — Düşman *Şahinsirt*'i en yüksek zirvesi dahil olmak üzere ve *Sazlıdere* memba cihetlerini kâmilen ve *Conkbayırı* pilâtosunun en yüksek kısmını işgal etmişti. Düşmanın *Conkbayırı*'ndaki muharebe hattı, pilâtonun şark versanını yalayıcı ateş altında bulundurabilecek kadar ileri sürülmemişti. Binaenaleyh, *Conkbayırı* ile *Suyatağı* arasındaki derecikler zaviyei meyyitede kalmışlardı. Sekizinci fırkanın muharebe karargâhı da burada bulunuyordu.

Düşman ateş hattı, *Conkbayırı* tepesinden sonra *Kurtgeçidi*'ne doğru *Boyun noktası*'ni takip ediyordu. Burada da düşman avcı

¹ Milli Müdafaa Vekâleti Hava Müsteşarı General Zeki Doğan.

hatları *Kördere* istikameti umumiyesini müessir ateş altına alacak surette değil idi.

Kurtgeçidi'nden sonra düşman hattı *Çamcıkpınarı* sırtlarından bir mikdar şimali-garbi istikametini takip ediyor, sonra da, *Kara-ağılderesi* şimalindeki sırtlardan *Damakçılık bayırı*'na doğru garba gidiyordu.

Bu mıntakadaki düşman kuvvetinin mecmuu iki fırkadan fazla tahmin ediliyordu.

Bizim vaziyetimiz. — Düşmanın ilk taarruzunda bu mıntakada yalnız 14 üncü alay varmış. Bu alay bir çok esir ve şehit verdiği için enkaz halinde kalmış. 25 inci ve 26 ncı Temmuz günlerinde muhtelif alaylar vürut etmiş. Alayların bazıları *Şahinsirt*'a, bazıları *Kurtgeçidi* cenubundaki *Boyun noktası*'na 25 ve 26 üncü alaylar dokuzuncu fırka kumandanının emrinde *Conkbayırı*'na taarruz etmişler. Bu fırka evvelâ muvaffak olmuş, sonra düşmanın mukabil taarruzıyla zayıtı külliyeye duçar olarak kâmilen dağılmış ve *Conkbayırı* düşmanın elinde kalmış.

Sekizinci fırka 24 üncü alay ile 26/27 Temmuz gecesi *Conkbayırı*'ndaki düşmana taarruz eylemiş ise de muvaffak olamamış. Mâhâza diğer alaylardan bazı enkaz ile *Conkbayırı* ve *Şahinsirt*'ta bulunan düşmana karşı bir cephe muhafaza edebilmiş olduğu halde duruyordu.

Yirmi üçüncü alay 24 üncü alayın gerisinde henüz muharebeye girmemiş olduğu halde duruyordu.

Bütün bu taarruzlarla düşmanı tamamen *Conkbayırı*'ndan atmağa muvaffakiyet hasıl olmamakla beraber, düşmana da zayıtı verdirilmiş ve düşmanın *Conkbayırı* pilâtosunu kâmilen ve şark istikametine tamamen hâkim olacak surette işgaline mümaneat edilmiş olduğu anlaşılıyordu.

Benim muvasalatımda, bu saydığım alaylar âtideki vaziyette bulunuyorlardı.

23 üncü ve 24 üncü alaylar sekizinci fırka kumandanının tahtı emrinde olarak, *Conkbayırı* — *Şahinsirt* hattında bulunan düşmanın yirmi otuz hatve karşısında muharebe etmekte.

Sahra topçu 14 üncü alaydan vürudüne intizar olunan iki batarya da bu fırkanın emrine verildi. Henüz gelmemişlerdi. Yalnız *Besimsirt*'ta iki top vardı. (Y. 5 T. 1 Batar. 2)

Sekizinci fırkanın sol cenahında 261 râkımlı tepe civarında 10 uncu alay bulunuyordu.

9 uncu fırka nizamı harbine dahil olan 64 üncü, iki tabur halinde 33 üncü, bir tabur halinde yirmi beşinci alaylar kâmilen *Kocaçimen* ile *Suyatağı* arasındaki derelerde dağılmış, kumandan çıkış bir halde. Alay kumandanları tek başına kalmışlar. Fırka kumandanı olan Kaymakam Potrih Bey ve erkânıharbiyesi karargâhlarının düşman topçu ateşi ile tarumar edilmesi yüzünden geride bir tarafa gitmiş. Mumaileyhi ertesi gün muharebeden sonra buldurup yanıma celbedebildim.

4 üncü fırka kumandanı 14 üncü ve 11 inci alayların ikişer tabur enkaziyle ve 33 üncü alaydan bir tabur ve 32 nci alaydan bir bölük halindeki bir taburu tahtı emrine almış. Bu kuvvet *Kurtgeçidi*'nden itibaren 7 nci fırkanın sağ cenahına kadar *Abdurrahman bayırı* ile *Asmaderesi* cenubundaki sırtlarda bulunuyordu. Sağda 11 inci, solda 14 üncü alay kıtaatı birinci hatta idi. Topçu cebel 5 inci ve 7 nci alaylardan birer ve bir de âdi cebel batarya bu fırkanın tahtı emrinde olarak *Abdurrahman bayırı* sırtlarında yerleştirilmiş idi.

Ş Ekser kıtaat *Conkbayırı* civarında birbirini müteakiben ve yekdiğerini takviye suretiyle muharebeye girmiş oldukları için üç muhtelif fırka nizamı harbinde gösterilen alaylar efradı karma karışık bir halde bulunuyordu. *Conkbayırı*'nda, cephe muhafaza eden ve kumandanları başında bulunan kıtaat en son taarruz eden sekisinci fırkanın 23 üncü ve 24 üncü alayları idi. Bu alaylar meyanında 11 inci alayın buradaki perakendelerinden mürettep bir tabur ile bu alayın iki mitralyöz tüfengi vardı. Alay 23 iki ve alay 24 üç tüfenkli birer mitralyöz bölüğüne malik idi.

Ş İşte taarruzu tasmim ettiğim, *Conkbayırı* cephesinde bulunan kuvvet, 23 üncü ve 24 üncü alaylardan ibaret idi. Taarruz için istinat ettiğim iki alay da henüz gelmemişti.

Gece hulül etmişti. Bu alayların yollarını şaşırıp hiç gelmeleri ihtimal dahilinde idi.

Ş Nezdinde bulunduğum fırka kumandanının yeri ateş hattına o kadar yakın idi ki, münasebettar olan alay ve hattâ tabur kumandanları için de orası tabif olarak durabilecekleri bir yerdi. Binaenaleyh bu kumandanlarla dahi görüşüyordum.

Vakıa kıta namına elde henüz muharebeye girmemiş olan 23 üncü alaydan başka sağlam bir şey yoktu. Fakat, temasa geldiğim büyük küçük kumandan ve zabitlerde fevkalâde yüksek bir kuvvei maneviye, sarsılmaz bir metanet eseri görüyordum. Herkes düçar oldukları felâketin kumandadaki inzibatsızlıktan ileri geldiğine kani idi.

Öğlenden sonra saat 10'a geliyordu. 28 inci alayın gelmekte olduğu bildirildi. 41 inci alaydan haber yoktu. Başka kuvvet gelmediği halde dahi muvaffak olabileceğime hükmetmiştim.

Fırka kumandanının benim için ihzarını emrettiği bir nefer çadırının içine girdim. O zamana kadar kıta kumandanlarının dağılmış olan kıtalarını toplamak ve kabili istimal bir hale getirmek için her türlü tedabire tevessül ve en son gayret ve fekakârlıklarını sarfetmeleri lüzumunu bildirdim. Her rütbe sahibi, cidden bütün mevcudiyetiyle çalıştı. Fakat arazinin insanları bel'eden ve sühuleti harekete mani olan sert kayalıklı, dik yamaçlı dere ve tepeleri ve buna inzimam eden düşman topçu ateşi ve daha sonra zülmeti leyl her türlü mesafyi semeresiz bırakıyordu.

Sekizinci fırka kumandanı miralay Ali Rıza Bey'e (elyevm kolordu kumandanı Ali Rıza Paşa): "yarın fecirle beraber *Conkbayırı—Şahinsirt* hattında bulunan düşmana taarruz edeceğimi ve bu maksat için muvasalatına intizar eylediğim 28 inci ve 41 inci alaylarla sekizinci fırkayı takviye edeceğimi ve bu noktai nazardan icabeden tertibatın alınmasını ve bunun için sabaha kadar bütün gece alâkadaranın ciddiyet ve fedakârlıkla çalışması lâzım olduğunu ve benim de bizzat burada kalacağımı,, söyledim. Bir aralık fırka kumandanı, erkâniharbi Galip Bey'le¹ beraber yanıma geldiler. Fırka erkâniharbinin bazı mütaleatı olduğunu ve bu mütaleatını bana da söylemeğe müsaade olunmasını beyan etti.

Bu tarzdan memnun olmamakla beraber Galip Bey'in mütaleasını da anlamak istedim. Galip Bey iki gündenberi *Conkbayırı*'na mütemediyen ve müteakiben taarruz edildiği halde muvaffak olunamadığını ve bu yüzden kıtaatın azim zayiata düçar olduklarını ve el'an gayrı kabili istifade perişan bir halde bulun-

¹ Korgeneral Galip Türker

duklarını, yeni bir taarruzda kuvayı mevcudenin dahili hesap edilemeyeceğini, yeni gelmekte olan yalnız iki alayın bugüne kadar daha çok alayların başaramadığı bir taarruzda muvaffak olacağına hükmedilemeyeceğini (ve bahusus bu iki alaydan biri meydanda yoktur), o halde yalnız yeni bir alayla bu taarruza kalkışmanın neticesini vahim gördüğünü beyan ve izah etti.

Galip Bey en kıymetli erkânıharbiyemizdendir. Cesaret ve metaneti tab'ına ateş altında bizzat şahit oldum. Mütaleatı da hesap ve mantığa göre gayri kabili red idi. Bu sebeple idi, ki kumandanı dahi bu mütaleatı dinlemiş ve bizzat bir kerre de bana söyletmeği muvafık bulmuştu.

§ Bazı kanaatler vardır ki anların hesap ve mantıkla izahı pek güçtür. Bahusus muharebenin kanlı ve ateşli safhasındaki duyguların tevlit ettiği kanaatler... Bittabi her kanaat ve karar içinde bulunulan ahval ve şeraiti tetkik ve bu tetkikat netayicini tefer-rüs ve takdir sayesinde tevellüt eder.

Galip Bey'in dermeyeran eylediği mütaleat hakikaten vaziyeti ve kıtaatin halini olduğu gibi tasvir ediyordu. Fakat bu mütaleatı beni tebdili karar ettirecek mahiyette bulmadım. Çünkü ben düşmanı şedit ve seri bir baskın ile mağlûp edebileceğimize kanaat hasıl etmiştim. Bunun için çok kuvvetten ziyade çok dikkatli ve fedakârane bir sevk ve idarenin maksadı temin edeceğine hükmetmiştim. Bu kanaatimi isbat için bu işin bizzat başında bulunmayı da zarurlı gördüğüm içindi, ki geceyi sekizinci fırka karar-gâhında geçiriyordum.

§ Fırka kumandanı ve erkânıharbine kararımın katı olduğunu ve hattâ 41 inci alay gelmediği takdirde dahi yine tatbik edeceğimi beyan ettim. Zaman geçirmeksizin kıtaatı taarruz için ihzar ve tertipten başka düşüncecek ve yapacak bir şeyimiz olmadığını beyan ettim.

Bence, yapılacak iş gayet basit idi. Şöyle, ki: hücum cephesinde 24 üncü alayla bazı perakende efraddan bir avcı hattı vardı. Bu hattın düşmana mesafesi azamî 20—30 hatve idi. İhtiyatta bulunan 23 üncü alay *Conkbayırı*'na karşı ve yeni gelmekte olan 28 inci

alay bunun solunda olarak *Şahinsirt*'a karşı karanlıkta fevkalâde sükûnet ve intizam ile avcı hattının 20—30 hatve kadar gerisinde taarruz cephesi imtidadınca saffı harp nizamında bir vaziyet alacaktı. Gecikmiş olan 41 inci alay da muvasalatındaki vaziyete göre istimal olunacaktı. Düşmana katiyen tüfenk ve bittabi top ateşi yapılmıyacaktı. Efrat süngü takacaklardı. Tekarrür edecek anda, saffı harp nizamındaki asker hücum yürüyüşüyle düşmana atılacak ve önündeki avcı hattı da ana iştirak edecekti.

Bir dakika sonra mesele halledilmiş olacaktı. Ondan sonraki safha için şimdiden bir karar veremezdim.

Ş Fırka kumandanına, tertibatın hitam bulduğunu haber vermesine intizar eyliyeceğimi söyledim.

*
* *

Fırka kumandanı, erkânıharbiyesi ve bütün kumandan ve zabıtlar şayanı takdir bir gayret ve himmetle hücum tertibatı ve hazırlığıyla bütün gece uğraştılar.

Taarruz için verdiğim gurup emri şu idi:

Conkbayırı'nda sekizinci
fırka taarruzundan
27 - 5 - 331

1 — Sekizinci fırka, kendine ilhak olunan taze kuvvetlerle yarın fecirle beraber *Conkbayırı* — *Şahinsirt*'taki düşmanı tart ve teb'it edecektir.

Diğer fırkalar, bidayette, piyade ve topçulariye ateş etmeyüp sekizinci fırkanın hücumundan sonraki taarruzunu teshil edeceklerdir.

2 — Yedinci ve on ikinci fırkalar bugün ileriledikleri hatları tahkim ve muhafaza edeceklerdir.

On ikinci fırkanın *Kireçtepesi* istikametinde cenahının temini hususunu hatırlatırım.

3 — Ben bu geceyi *Conkbayırı*'nda ve sekizinci fırka karargâhında geçireceğim. 7 nci ve 12 nci fırkalarla Anafartalar mıntakası kumandanı raporlarını kemakân *Çamlıtekke*'ye, diğer fırkalar *Conkbayırı*'na göndereceklerdir.

Anafartalar Gurubu Kumandanı
M. KEMAL

Saat 10.20 sonra da berveçhi âti tamimen tebliğ edilmişti:
 4 üncü fırka kumandanlığına (telefonla)
 7 " " " (emir atlısı ile)
 8 " " " (not ettirilmiştir)
 12 " " " }
 9 " " " } telefonla
 Anafartalar mıntakası „ }

ANAFARTALAR CİHETİNE BİR NAZAR

Anafartalar cihetindeki kumandanlardan vürut eden raporlarda: Düşmanın *Suvla* limanında üç noktadan ihracata devam ettiği ve düşman kuvvetlerinin kısmı küllisinin *Kireç* ve *Karakol* tepelerin cenup mailesinin ovaya müntehi olduğu mahalde denizden 1000 — 1500 metre kadar mesafede bulunduğu bildiriliyordu. Düşman *Kireçtepe* ve *Damakçılık bayırı*'ndaki kıtaatını takviye ediyordu.

Dördüncü fırka, 7 nci fırkanın taarruzunu teshil maksadiyle *Asmadere* garp sırtlarından teşebbüs ettiği taarruz ileri gidemedi.

Conkbayırı cihetine takarrüp etmek isteyen düşman kıtaatı, dördüncü fırkanın bataryaları tarafından müessir ateş altına alınarak telefâtı külliyeye verdirilmişti.

Yanlış malûmat. — Saat 12.30 da on ikinci fırkadan gelen bir raporda düşmanın *Ece* limanına asker çıkarmakta olduğundan bahsediliyordu.

Anafartalar mıntakası kumandaniyle bizzat telefonla görüşerek, düşmanın boş nakliye gemilerinin limana geldiğini ve tekrar gittiklerini anladım. Mezkûr mıntaka kumandanına, *Ece* limanının ehemmiyetli bir surette nazarı dikkatte bulundurulmasını ve bu babda sık sık malûmat vermesini emir ve talep ettim. 12 nci fırka kumandanına da varit malûmatın sahih olmadığını bildirdim.

27/28 gecesı, bütün gurup mıntakasında hâdisesiz geçti.

28 TEMMUZ 1331 — 10 AĞUSTOS 1915

Conkbayırı Taarruzu

Bütün geceyi pek rahatsız ve uykusuz geçirdim. Bir taraftan *Anafartalar* mıntakasından gelen raporlar ve bahusus

Belleten: C. VII², F: 5

yanlış fakat mühim haberler beni bizzat işgal ettiği gibi, bir taraftan da evvelki günlerin neketli neticelerinde kıtasını, âmirini kaybetmiş ve hâlâ bulamamış bir takım kumandanların doğrudan doğruya bana müracaatı bir dakika bile istirahate imkân bırakmadı. Karargâhımdan bana mülâki olabilen bazı zabıtları sekizinci fırkanın işgal ve tertibatını anlamak üzere gönderdim. Bu zabıtlardan bilhassa erkânıharbiye yüzbaşısı Hidayet Efendi hücum istihzaratını tetkik için fedakârane ifayı hizmet etti.

41 inci alay hücum ânına kadar gelmedi. Yanlış yere gitmiş. Badehu gelebildi. 8 inci fırka tertibatını almıştı: 23 üncü alay iki taburu birinci hatta saffı harp nizamında, bir taburu da bu hattın gerisinde olmak üzere *Conkbayırı*'na taarruza hazırlanmıştı. 28 inci alay da aynı hizada *Şahinsirt*'a hücum tertibatını ikmal etmişti. Fecir olmak üzere idi.

Çadırımın önüne çıktım. Hücum edecek askeri görüyordum. Oradan hücumun icrasına intizar edecektim.

Şayanı endişe bir ân

Gecenin perdei zalâmı tamamen kalkmıştı. Artık hücum ânı idi. Saatime baktım. Dört buçuğa geliyordu. Birkaç dakika sonra, ortalık tamamen ağaracak ve düşman askerlerimizi görebilecekti.

Düşmanın piyade, mitralyöz ateşi başlarsa ve kara ve deniz toplarının mermileri bu sıkı nizamda duran askerimiz üzerinde bir defa patlarsa hücumun ademi imkânına şüphe etmiyordum. Hemen ileri koştum. Fırka kumandanına tesadüf ettim. O da ve her ikimizin refakatimizde bulunanlar beraber olduğu halde hücum safının önüne geçtik. Gayet seri ve kısa bir teftiş yaptım. Önünden geçerek yüksek sesle askerlere selâm verdim ve dedim, ki:

"Askerler! karşımızdaki düşmanı mağlûp edeceğimize hiç şüphe yoktur. Fakat siz acele etmeyin. Evvelâ ben ileri gideyim. Siz, ben kırbacımla işaret verdiğim zaman hep birden atılırsınız!,"

Kumandan ve zabıtlara de işaretime askerlerin nazarı dikkatini celbetmelerini emrettim.

Ondan sonra hücum safının önünde bir yere kadar gidildi ve

oradan kırıbacımı havaya kaldırarak hücum işaretini verdim.

Bütün askerler, zabıtlar, artık her şeyi unutmuşlar, nazarlarını, kalplerini verilecek işarete merkez bulunduruyorlardı. Süngüleri ve bir ayakları ileri uzatılmış olan askerlerimiz ve onların önünde tabancaları, kılınçları ellerinde zabıtlarımız kırıbacımın aşağı inmesiyle ahenin bir kitle halinde şîrâne bir savletle ileri atıldılar. Bir saniye sonra düşman siperleri içinde âsumâni bir gulguleden başka bir şey işidilmiyordu: Allah Allah Allah!...

Düşman silâh istimaline vakit bulamadı. Boğaz boğaza kahramanca mücadele neticesinde ilk hatta bulunan düşman kâmilan imha edildi.

Dört saat mücadeleden sonra 23 üncü ve 24 üncü alaylarımız *Conkbayırı*'ni kâmilan düşmandan tathir ve 28 inci alay dahi *Şahinsirt*'in en yüksek sırtını istirdat eyledikten sonra *Sarıtarla*, *Ağıl* üzerine garba saldırdılar. Önüne tesadüf eden düşman kıtaatını mağlûp ve münhezim ediyordu.

28 inci alayın bir kısmı *Şahinsirt*'in *Boyun noktası*'nda yerleştirilmiş olan düşman mitralyözlerinin müessir ateşinden daha ileri gidememişti.

Conkbayırı tepesi askerlerimizin eline geçtikten sonra düşman karadan ve denizden tevcih ettiği seri' ve kesif topçu ateşiyle *Conkbayırı*'ni cehenneme çevirmişti.

Semadan şarapnel, demir parçaları yağmuru yağıyordu. Büyük çaplı deniz toplarının tam isabetli daneleri yerin içine girdikten sonra, patlıyor, yanımızda, kenarımızda büyük lâğımlar açıyordu. Bütün *Conkbayırı* kesif dumanlar ve ateşler içinde kaldı. Herkes mütevekkilâne akıbeta muntazır duruyordu. Etrafımız şüheda ve mecruhin ile doldu.

Muharebe meydanında cereyan eden hali temaşa ederken bir şarapnel parçası göğsümün sağ tarafına çarptı. Cebimde bulunan saati parça parça etti. Vücutuma nüfuz edemedi. Yalnız derince bir kan lekesi bıraktı. (Bu saat enkazını bilâhare, bugünün hâtırası olmak üzere, Liman Paşa'ya verdim. O da, aile asalet armasını hâvi, kendi saatini bana verdi.)

Ş *Büyük Anafarta* civarında mevzi alan obüslerimizden lü-

zumu kadar istifade edilemedi. Sekizinci fırka emrine verilen iki sahra bataryasından biri *Suyatağı* civarında faaliyete geçebildi. Hücumdan sonra *Kocaçimen* mıntakasında bulunan topçularımız düşmana ateş ediyorlardı.

Pek geç vasıl olan 41 inci alaydan cüz'i bir kuvvetle *Conkba-yırı* ile *Boyon noktası* arasını takviyeye lüzum gördüm.

Düşman *Mestantepe* cihetini takviye ediyordu. 12 nci fırkaca buna karşı mukabil tedbir alınıyordu.

Kireçtepe civarında da faik düşman kuvvetleri faaliyet gösteriyordu.

Sekizinci fırkanın taarruzunu teshil maksadiyle 4 üncü fırkadan 14 üncü alay efradiyle 7 nci fırkadan 21 inci alayın ikinci taburu müttehiden karşılardaki *Kayactkderesi* cenubı-garbf sırtlarına taarruz ederek kısmen mezkûr derenin cenup yamaçlarına çıkmışlardır.

Son karar

Düşmanın, *Ağıldere* mıntakasında, *Pilâvtepe*, *Yaylatepe*, *Damakçılık bayırı* mevaziiyle deniz arasındaki kuvvetleri, bizim hücum eden askerlerimizden pek çoktu. Düşmanın denizden ve karadan icra eylediği topçu ateşi faikiyeti bizim cüz'i topçumuzla mukayese kabul etmiyecek derecede idi. Düşmanın *Şahinsirt'*in garp dilinde tutunabilen mitralyözlerinin hücum eden efradımıza yaptıkları yan ateşleri pek müessirdi.

Vakıa, arslanlar gibi köpürmüş olan askerlerimizi durdurmak güçtü. Kısım kısım deniz sahiline kadar ilerleyenler bile vardı. Fakat muharebenin temadisi halinde askerlerimiz kâmilen düşman kıtaatına karışacak ve o kesif faikiyet içinde kaybolacaklardı.

Saat zevale yaklaşıyordu. Askerlerimiz sekiz saatten beri ölümle pençeleşmekten bittabi yorulmuşlardı. Arazinin vaziyeti, düşmanın göz açtırmayan kesif ateşleri boğuşan askerlerimize geriden her türlü muaveneti adimülümkân kılıyordu. Zayıyatımız da mühim idi.

Düşmanı mağlûp eden faikiyetimiz olmayıp müthiş ve seri' bir darbe halinde vuku bulan savletimiz olduğunu takdir ediyordum. Binaenaleyh saat 12.15 de sekizinci fırka kumandanına âti-

deki emri verdim:

“Taarruzu kat’ediniz. Conkbayırı ve Şahinsırtı’nın garba en hâkim noktası daima elde bulundurulacak surette kışkınızla işgal ettiğiniz hattı tahkim ediniz.”

Anafartalar Gurubu Kumandanı
M. KEMAL

Sekizinci fırka kumandanı derhal cephesini mıntakalara ayırdı. Cephede sağdan itibaren 23, 24, 28 inci alayları birinci hatta ve 41 inci alayı sağ ve sol cenah gerilerinde ihtiyatta bulundurdu.

Conkbayırı’nda ve 261 râkımlı tepe’de birer noktai istinat inşasına teşebbüs etti.

Her tarafa ateş ve demir yağdığı ve mermiler iğne gibi etrafa saplandığı bir hengâmede arzu edildiği gibi tahkimat icrası elbette mümkün değildi. Mevziin asıl tahkimatı gece olacaktı.

Bundan sonraki tedabiri umumiyeyi derpiş ve ittihaz etmek için, gurup karargâhına gitmek üzere sekizinci fırkaya veda ettim. Avdetim esnasında 28 inci alay kumandanı Hunker Beyi pek geride gördüğüm için memnun olmadığımı söyledim. Mumaileyh mıntaka kumandanı tayin edildiğinden oraya geldiğini ve bu mahallin, mezkûr kumanda mevkiile mütenasip bulunduğunu söyledi.

Mumaileyhe, nazariyat ile ameliyat arasında va bilhassa fevkalâde ahvaldeki farkı izaha mecbur oldum.¹

¹ Atatürk’ün el yazısı ile yazılmış olan defter burada bitmektedir. Bundan sonraki kısımlar başka bir yazı ile esericedit kâğıtlarına yazılmıştır.

3 AĞUSTOS MUHAREBESİ

Düşman 2 Ağustos günü akşam saat 6.30 sonrada bir liva kadar bir kuvvetle gurubun sağ cenahına taarruz ve *Kireçtepe*'nin bazı aksamını zaptetmişti. Fakat aynı gece beşinci fırkayı takviye eden kıtaatın mukabil taarruzlariyle bizzat *Kireçtepe* mevzii istirdat edilmiş bulunuyordu. Düşman 3 Ağustos günü daha faik kuvvetlerle tekrar *Kireçtepe*'yi tazyike başlamıştı. Düşmanın pek ciddi olduğu anlaşılan bu taarruzlarına karşı tedabir ittihaz etmek üzere *Turşun*'daki beşinci fırka karargâhına gittim. Ordu kumandanı da buraya gelmiş bulunuyordu. *Kireçtepe* ile *Turşun* arasında telefon hattı olmadığından irtibat ve haberlerin isali emir atlılariyle icra edilmekte idi.

127 nci alay kumandanı *Kireçtepe* muharebesini idare etmekte ve beşinci fırka kumandanı Kaymakam Vilmer Bey *Turşun*'da durmakta idi. Pek geç gelen haberler düşmanın *Kireçtepe*'ye ciddi taarruzlar icra etmekte olduğu ve takviye kıtaatının yetiştirilmesi lüzumundan bahsediyordu. Gurup cephesinin aksanı sairesinde bir tebeddül ve düşmanın taarruzuna delâlet edecek bir hal görülmüyordu. Fırka kumandanını, hemen ileriye giderek kıtaatını doğrudan doğruya idare etmesi için muharebe meydanına göndermekle beraber eldeki kuvayı ihtiyatıyeyi de *Turşun* istikametine tahrik ettirdim. Bir kısım kıtaatiyle *Kurtgeçidi* cephesinde ve iki alayıyla *Kördere*'de bulunan dokuzuncu fırkaya saat 7.20 evvelde telefonla âtideki emri gönderdim:

“Düşman *Kireçtepe*'ye kuvvetli taarruz ediyor. Birinci hatta bulunmayan tek mil kuvvetlerinizi bilistihsal en kısa yoldan *Turşun*'a hareket ve oradan beşinci fırka kumandanlığıyla irtibat peyda ederek anın gösterdiği istikamete hareket ediniz. Bundan sekizinci fırka kumandanını haberdar ediniz. Ve cephenizin mesuliyetini sekizinci fırkaya veriniz. Ve zamanı hareketinizi *Turşun*'a bildiriniz.”

Aynı zamanda yedinci, on ikinci, dördüncü, sekizinci fırkalara da fırka topçularının ve bilhassa obüslerin *Kireçtepe* istikametine ateş ettirilerek muavenet etmeleri emredildi. *Kireçtepe*'de ce-

reyan etmekte olan muharebe mühim idi. Bilhassa *Kireçtepe* mevzii gurup vaziyeti umumiyesine icrayı tesir edebilecek mahiyette bir noktai esasiye idi. Bu sebepten *Kireçtepe* muharebe meydanına kuvayı kâfiyenin serian toplanmasını nazarı ehemmiyete alarak en yakın olmak itibariyle *Ece* limanında tarassut vazifesini ifa eden 127 nci alayın birinci taburundan ihtiyatta bulunan iki bölüğün beşinci fırka karargâhında bulunan bir istihkâm takımının derhal sevki beşinci fırka kumandanlığına emredildiği gibi, gurup karargâh süvari bölüğü yedinci ve on ikinci fırka karargâh süvari takımları süratli ile celbedildi. Aynı zamanda altıncı fırkadan *Sivoli*'ye gelmiş olan on yedinci alayın birinci taburu da *Kireçtepe* istikametine sevk edildiği gibi *Asya* gurubundan saat 4.30 da *Akbaş*'a geçmiş olan birinci alayın ikinci ve üçüncü taburlarının hareketleri tesri ve yürüyüş kabiliyetlerini tezyit için çantaların geride bırakılması emrolundu. Bu iki tabur saat 10 evvelde kolbaşisiyle *Turşun*'a yaklaşmış bulunuyordu. Bu kuvvetlerden maada ordu kumandanına da Şimal Gurubu'ndan 126 nci alayın celbi lüzumu arz ve teklif edildi. Bu suretle gurubun sağ cenahına *Kireçtepe* cephesinde mevcut olan 127 nci alayın birinci, ikinci, üçüncü; 39 uncu alayın birinci ve *Gelibolu* jandarma taburlarından maada marrülarz kıtaat yâni 64 ve 25 inci alaylardan ibaret altı taburlu dokuzuncu, 17 nci alaydan bir tabur, birinci alaydan iki tabur, 3 taburlu 126 nci alay ki ceman 12 taburdan ibaret bir kuvvet celbolunarak düşmanın harekâtı muhtemelesine karşı bu suretle kuvayı kâfiye ihzar edilmiş bulunuyordu.

Alınan haberler, düşmanın, ihraç ile meşgul olduğu ve bir taraftan *Büyük Kemikli* ve şarkında ve *Tuzgölü* şimalinde görülen kıtaatinın parça parça *Kireçtepe* eteklerine doğru çıktığı, *Büyük Kemikli*'de müçtemi kıtaatı bulunduğu haberlerinden ibaret idi. Balâdaki hususat temin olunduktan sonra saat 10.30 evvelde *Kireçtepe* vaziyetini yakından görmek üzere *Küçük Masırlık* cenubı-şarkisindeki 161 râkımlı tepeye gidildi. 190 râkımlı tepenin şimali-garbisinden itibaren 161'e kadar olan saha tamamiyle açık ve *Masırlıklar*'da bulunan düşman torpidolarının ateşi altında bulunduğundan buralardan yaya ve koşar adımla geçmek mecburiyeti hasıl oldu. 161'den görülen vaziyet, *Kireçtepe*'de hâkim nıkatın gerek şimale sahilden çıkan yamaçlara karşı ve gerek garba *Sivritepe*'ye karşı elimizde bulunmakta, muharebe bilhassa sahil ciheti

ile *Sivritepe* istikametinde şiddetle devam etmekte idi. Burada harp eden kıtaatımız otuz dokuzuncu alayın birinci taburu ve *Gelibolu* seyyar jandarma taburu ile alay 127 aksamı idi. Vaziyetimizde mucibi tehlike bir hal görülmemekte, kıtaatımız cesurane ve metinane harp etmekte oldukları anlaşılmaqla beraber evvelden mevcut kuvvetlere zevale kadar 17 nci alayın birinci ve birinci alayın ikinci ve üçüncü taburları ve *Ece*'deki 127 nci alayın birinci taburundan iki bölük muharebe meydanına gelmiş bulunuyordu.

Öğleden sonra saat 1.30 a kadar mevki muharebede nezdinde beşinci fırka kumandanı da olduğu halde kendisine tertibat ve sureti hareket hakkında icap eden evamir ve talimatı verdikten ve geri ile muhabereyi tesis için *Turşun*'dan itibaren *Masırlık* çeşmesine kadar telefon hattı temdit ettirdikten sonra *Turşun*'da bulunan ordu kumandanı ile vaziyet hakkında görüşmek ve vürut eden sair takviye kıtaatını karşılamak üzere maiyetimle beraber *Turşun*'a avdet edildi. Saat 3 den sonra *Turşun*'a muvasalat edilmişti. Bu âna kadar gelen haberler çok müsait bulunuyordu. Bu saata kadar dokuzuncu fırka kumandanı da *Turşun*'a gelmişti. Dokuzuncu fırka kıtaatı ve 126 ncı alay saat 6 sonraya kadar ancak kâmilten muvasalat edebilmişti. Bunun üzerine saat 3.40 sonrada şu emri verdim :

“ *Büyük Masırlık* dahil *Kireçtepe* ve *Kireçtepe*'nin cenub maiyesinin *Azmağ*'a kadar olan mıntaka beşinci fırkaya tevdi edilmiştir. Beşinci fırka karargâhı 161 râkımlı tepe civarında *Büyük Masırlık* çeşmesi yanındadır. Dokuzuncu fırka gurup ihtiyatı umumîsi olarak *Turşun*'un şimali-garbisinde 112 ile 67 râkımlılar arasındaki mıntakada bulunacak ve *Ece* limanını temin ve muhafaza eyliyecektir. *Ece* limanının fırkaya ilhak olunan 126 ncı alaydan şimdilik bir taburla muhafazası münasiptir. Elyevm *Ece* limanını temin eden iki bölük, mıntakanın 127 nci alayın taburu tarafından teslim edildiği mevazile iyice öğrenildikten sonra beşinci fırkaya gönderilecektir¹. Dokuzuncu fırka 241 râkımlı tepede sabit bir tarassut postası bulunduracak, mezkûr tepede istihkâm bölüğü marifetiyle bir taburluk tahkimat yapacaktır. „

Saat 7 sonraya kadar muharebe meydanına celbedilen yeni

¹ Bu cümle bozuktur.

kıtaatın emri iâşesi hakkında tedabiri mukteziye ittihaz ettikten sonra *Çamlıtekke*'ye avdet etmişim. Bu saate kadar alınan malûmattan düşmanın *Kireçtepe*'deki bütün taarruzlarının zayıtı külliye ile püskürtüldüğü, düşmanın buradaki kuvasının tahminen üç livadan ibarst olduğu (onuncu İngiliz fırkası) anlaşılmıştı.

Gurup cephesi *Ece* mıntakası hariç olduğu halde dahi 15—16 kilometreden ibaret vâsi bir cephe olduğundan emir ve kumandayı teshil etmek maksadiyle *Anafarta Azmağı*'nın cenubundaki cephe *Kocaçimen* mıntakası namıyla tevhit edilerek sekizinci fırka kumandanı miralay Ali Bey'in emrine verilmişti. Bu muharebede düşmanın telefâtı pek çok idi. Tarafımızdan kazanılan muvaffakiyet te o nisbette büyük idi. Çünkü düşmanın maksadı *Kireçtepe*'yi kâmilen elde ederek *Kapançalar* istikametine *Kavaktepe* silsilesine sahip olmaktan ibaret olup *Kireçtepe*'lerin düşman tarafından elde edilmesi beşinci ve on ikinci fırkaların cephelerinin sukutuna sebebiyet verebilirdi. Bugünkü muharebede bizim zayıyatımız 1636 neferden ibaret oldu.

* * *

4 Ağustos günü düşmanın istihzarat ile iştilal ettiği görüldü. 5 Ağustos'ta düşmanın yedinci fırka sağ cenahına öğleden sonra bazı piyadelerinin ileri hareketi görülmüş, bir alay kadar piyadesinin dahi beşinci fırka cephesinde on yedinci alayın birinci taburiyle 127 nci alay arasındaki boyun noktası istikametinde ilerlediği görülmüştü. Düşman faaliyet göstermekte olduğundan bizim tarafca dahi müteyakkız bulunulmakta idi. Mahaza beşinci fırka cephesine ilerleyen alayın açılan ateşlerle geriye atıldığı anlaşılmıştı. Ve düşmanın *Mestantepe* ile *Kayacıkağılı* arasındaki kısımdaki faaliyetine karşı da bir tedbir olmak üzere dördüncü fırka cephesinde bulunan otuz üçüncü alay, yedinci fırkanın sağ cenahına, *Dervişali kuyusu*'na doğru ilerletilmiş idi. Altıncı fırka dahi bugün aksami sairesiyle (18 nci alay müstesna) *Sioli*'ye gelmiş ve gurup emrinde olarak orada kalmıştı. Bugün *Anafarta* Gurub'u kuvası 35 bin muharipten ibaret oluyordu.

Buna mukabil düşman kuvvetleri 10, 11, 13, 53, 54 üncü Kiçner fırkalarıyla Avustralya ve Zeland kolordusundan ibaret olmak üzere bugüne kadar vermiş oldukları zayıyat itibariyle 60 binden aşağı değildi. Bittbi elimizde bulunan hâkim nıkatta

kuvvetli nıkatı istinadiye vücade getirmek ve teknil cephe üzerinde tahkimat ve yollar vücade getirmek hususunda âzamî bir faaliyetle çalışılıyordu. 5/6 gecesı öğleden sonra saat 8—9 raddelelerinde kuvveti tamamiyle malûm olmayan bir düşman müfrezesi gurup cephesinin sol cenahı mıntakasında *Şahinsırtı*'taki siperimize taarruz etmiş ve pek çok bomba atarak üç neferi de mezkûr siperi girebilmiş ise de mukabil bir süngü hücumu ve bombalarımızla girenler itlaf ve diğlerleri firar etmişlerdir. Taarruz eden düşman kuvvetinde iki zabıt görülmüş olmasından mütearrızın takımdan küçük bir kuvvet olmadığı anlaşılmıştı. Taarruz cephesinin darlığı mukabil süngü hücumu icra eden efradın kesafeti yüzünden tarafımızdan da 13 şehit ile 89 nefer mecruh verilmişti.

6 AĞUSTOS GÜNÜ

Düşman 12 nci fırka cephesinde sabahleyin 34 üncü alayın ikinci bölük mıntakasına iki bölük kadar bir kuvvetiyle hücum etmiş ise de bu hücumu muvaffakiyetle püskürtülmüş ve düşmana ikisi zabıt olmak üzere yüzü mütecaviz maktul bırakılmıştır.

Bugün *Despot* limanından *Koyun* limanına kadar olan ve dördüncü süvari alayı tarafından tarassut ve temin edilen *Tayfur* mıntakası dahi *Anafartalar* Gurub'u emrine verilmişti. Bu suretle gurup cephesi *Sazlıdere*'den *Despot* limanına kadar imtidat etmiş bulunuyordu ki, sol cenahtan *Kireçtepe*'ye kadar olan cephe faal cepheyi ve *Masırlıklar*'dan *Despot* limanına kadar olan kısım da sahil mıntakasını teşkil ediyordu. Yedinci günü düşmanın faaliyeti yalnız topçusunda idi. Öğleden evvel *Abdurrahmanbayırı*'na öğleden sonra *Kavaktepe* şimalindeki tarassut mahalline giderek cepheyi yakından bir daha tetkik ve bazı tedabir ve tadilât icra ettirmiştim. Ezcümle dördüncü fırka cephesindeki hâkimiyet nazarı dikkate alınarak 6 ncı fırkaya mensup bir sahra şınayder bataryası mezkûr mıntakaya tahsis ve tabiyesi emredilmiş ve oradaki topçuların muayyen hedefe karşı ateş tevcih etmeleri hususu da temin edilmişti. Bu meyanda kuvvetine nazaran cephesini vâsi gördüğüm (3,5 kilometre) on ikinci fırkayı daha toplu bir cephe dahiline almak hususunu kararlaştırdım. Filhakika bu fırkanın cephesi *Küçük Azmak* şimalinden itibaren *Büyük Anafarta Azmağı* (dahil) olan cephe idi. Bizzarur fırkanın her üç alayı cephede bulundu-

ğundan bu cephe yakını gerisinde kâfi derecede ihtiyat kuvveti bulunmuyordu. Hattâ bugünlerde mezkûr fırkanın alayları üçer taburlu idi. Dördüncü taburları henüz gelmemiş idi. Yalnız burada 31 inci alayın ikinci taburu ve *Bursa* seyyar jandarma taburu bulunuyordu ki bunlar da fırkanın sol cenahında ova kısmında idi. On ikinci fırka ile altıncı fırka arasındaki saha bir az zayıf lutulmuştu. Halbuki *Anafarta* ovası dahilinden cepheyi yarmak üzere *İsmailoğlu tepesi*—*Kayacık ağılı* hattından düşmanın bir taarruzu daima mümkün olabilirdi. Bu sebepten dolayı dördüncü fırkadan 33 üncü alay yedinci fırkanın sağ cenahına yaklaştırılmış bulunmakla beraber dokuzuncu fırkayı da cepheye ithal etmeği nazarı dikkate aldım. Ve bu hususu bizzat ve daha yakından tetkik ve tesbit etmek üzere 8 inci günü sabahı 12 nci fırka cephesine gittim.

8 AĞUSTOS GÜNÜ VE MUHAREBESİ

Bugün sabahtan itibaren düşmanın bir taraftan diğer tarafa asker sevketmekte ve gemilerden bazı kıtaat ihraç eylemekte olduğu haber alınmakta idi. Cephede sureti umumiyede bir sükûnet mevcut idi. Dünkü kararım veçhile öğleden evvel 12 nci fırka cephesine gittim. Tetkikat neticesinde beşinci fırkanın sol cenahından *Kanlıköprü* deresine kadar olan kısmı dokuzuncu fırka kumandanının tahtı idaresinde 25 ve 64 üncü alaylara tevdi ve altıncı fırkayı *Sioli*'den *Turşu*'na celbe karar vermiştim.

Karargâhıma avdette orayı teşrif eden ordu kumandanı *Liman Paşa* hazretlerine hususî vakı teklif ettim. Tasvip ettiler. Bu tâdilâta hazırlık olmak üzere öğleden sonra saat 1'e doğru dokuzuncu ve altıncı fırkalara telefonla silâh başına etmeleri emredildi. Bunun için muktazi emirler ihzar olunurken gittikçe mütezayit top sesleri işidiliyordu. Tam saat 2.30 sonrada birdenbire başlayan bu şiddetli top sedaları üzerine düşmanın taarruza geçtiği telefonla yapılan tahkikattan anlaşılmıştı.

Bu taarruz on ikinci ve yedinci fırkalar cephesine karşı vukubuluyordu. Taarruz istikametleri, 12 nci fırka cephesinden *Yusufoğlu* ve *İsmailoğlu tepesi*, yedinci fırka cephesinden fırkanın sağ cenahını teşkil eden 20 nci alay cephesi (*Azrak* ile *Kayacık ağılı* arasında) idi. Taarruz olunan cepheye sevkolunabilecek kuv-

vetler *Turşun* şimali-garbisindeki dokuzuncu fırka ile *Sioli* civarında bulunan 5 taburlu altıncı fırka ve sekizinci fırka ile dördüncü fırkaların ihtiyat taburlarından idi. Dokuzuncu fırka *İsmailoğlu tepesi*'ni dördüncü ve sekizinci fırkaların ihtiyatları yedinci fırkayı en seri ve en münasip olarak takviye edebiliyordu. Altıncı fırka uzakta idi. Düşmanın bir az sonra *Kireçtepe* mıntakasından da taarruza kıyam etmesi muhtemel idi. Böyle bir halde *Ece* limanı mnhafazasında bulunan alay 126 gönderilebilirse de bunun yerine başka kıta ikame etmek icap edecekti. Bu mülâhazata binaen altıncı fırkaya evvelâ *Turşun* istikameti verildi. Bunun üzerine saat 2.50 sonrada dokuzuncu firkanın 25 ve 64 üncü alaylarla on ikinci fırkayı *Sülecik* ve *İsmailoğlu tepesi* mıntakalarında takviye etmek üzere hemen *Küçük Anafarta*, ve altıncı firkanın *Turşun* istikametinde hareket etmesi ve beşinci fırka ile *Kocaçimen* mıntakası kumandanlığına topçularla bilhassa *İsmailoğlu tepesi* ve *Kayacık ağılı* istikametinde bu taarruzun def'ine muavenet etmeleri, ihtiyatların birinci hatta yanaştırılması emredildi. *Sivli*'de bulunan 11 inci süvari alayı da saat 3.37 sonrada mümkün olduğu süratle *İsmailoğlu tepesi* istikametinde hareket ve piyade takviye kıtaatı yetişinceye kadar en hafif noktayı işgal emrini aldı. Her ihtimale karşı *Ece* limanı muhafazasına memur olan alay 126 nın ileride bulunan taburundan maada diğer iki taburunun da harekete hazırlanması emrolundu. Düşmanın deniz ve kara topçuları *İsmailoğlu tepesi*'yle *Azmaç*'ın şimal ve cenubundaki mevaziimizi şiddetle ateş altına alıyor ve henüz natamam olan siperlerimizi barınılmaz bir hale getiriyordu. Bilhassa *Yusuçuk tepesi*'ne pek çok düşman bataryaları ateşlerini temerküz ettirmişlerdi. Bu suretle bir saat kadar şiddetli bir topçu ateşini müteakip düşman on ikinci firkanın sol cenahı karşısındaki muharebe hattını *Mestantepe*'nin garbindan ilerlettiği ihtiyatlarla takviye ederek, on ikinci fırka cephesinde *Yusuçuk tepesi*'nden *Azmaç*'a kadar, ve yedinci fırka mıntakasında da yirminci alay cephesine taarruza başladı. Bunun üzerine topçularımız da ilerleyen düşman piyadesini şiddetle ateş altına alarak piyade ateşinin de inzimamiyle bütün zikrolunan cephelerde düşmanın bu ilk taarruzu telefâtı külliye ile püskürtülmüştür.

Bunun üzerine öğleden sonra dört ile dört buçuk arasında

tahminen bir fırka kadar kuvvetin birbirini müteakip bir kaç kade me olarak açılmış olduğu halde *Lâletepe*'den ilerlediği görülmüş ve her taraftan şiddetli topçu ateşi altına alınmıştır. Düşman açıktan *Mestantepe* ve yedinci fırka cephesine doğru yetişinceye kadar cepheden ve yandan, *Kocaçimen*'den topçu ateşlerimizle pek çok telefata verdirilmiş ve pek çok defa tevakkufa mecbur olmuş ve bazı düşman kıtalarının darma dağınık olduğu görülmüştür.

Düşman bu suretle takviye kıtaatı alarak aynı cephelere karşı taarruzunu ikinci defa olarak tekrar eylemiştir. Bu defa da *Yusuçuk tepesi*'ne karşı vaki olan hücum defedilmiş ve yalnız alay 34 cephesinde bir jandarma bölüğü geri çekilmeğe mecbur olmuş ise de icra edilen bir süngü hücumuyla istirdat olunmuştur. Altıncı fırka saat 5.10 sonrada *Turşun* civarına takarrüp etmiş idi. Bu zamana kadar *Kireçtepe* mntakasında düşmanın bir taarruz teşebbüsü vukua gelmediğinden icabında *İsmailtepe* veya yedinci fırkayı takviye edebilmek üzere mezkûr fırka ile *Küçük Anafarta*'ya doğru tebdili istikamet edildi.

Düşman altıya doğru bu tarafa olan taarruzunu faik kuvvetlerle -efradı İngiliz asılladelerinden mürekkep ikinci süvari fırkasiyle- üçüncü defa olarak tekrar eyliyerek 34 üncü alayın sağ cenahından iki bölüğü geriye püskürtmüş ve *Yusuçuk tepesi*'ne dahil olmuştu. 35 inci alayın ihtiyatı ve bu sırada henüz muvasalat eden 64 üncü alaydan bir bölükle mukabil taarruza geçilmiş ve düşman ikinci defa olarak dahil olduğu bu siperlerimizden yediye doğru def ve tardedilmiştir. Dokuzuncu fırkanın 25 inci alayı *İsmailoğlu tepesi* gerisinde ihtiyatta bırakılmıştır. Gerek 12 ve gerekse 7 nci fırka cephesinde düşmanın esas taarruzu kırılmış olduğundan *Küçük Anafarta* şarkına vasıl olan altıncı fırka burada tevkif edilmiştir. Dörtten sonra vaki olan ikinci düşman taarruzunda *Azmaç*'ın cenubunda yirminci alay cephesinde vaki olan taarruz püskürtülmüş fakat 21 inci alayın üçüncü taburu mntakasında *Kayacık ağulu tepesi*'nin yamaçlarında bir kısım siperlerimize girmeğe muvaffak olmuştur.

Düşmanın ilk taarruzunda yedinci fırkanın sol cenahında ihtiyatta bulunan 33 üncü alayın 2, 3 üncü taburları fırkanın sağ cenahına yirminci alay emrine gönderilmiş olduğundan ikinci taarruzda bu taburlar alay 21 mntakasına vakit ve zamaniyle yeti-

şememiştir. Saat 4.30 sonrada hareket emrini alan on birinci süvari alayı(*) da saat 5.15 sonrada 34 üncü alay mintakasına muvasalat etmiş ve bu sırada düşmanın iki hucumu da vukua gelmiş olduğundan alaya cephede lüzum görülmiyerek ihtiyatta bırakılmıştır. Yedinci fırka kumandanı ilk taarruzda iki ihtiyat taburunu sağ cenaha sevketmiş olduğundan *Kocaçimen* mintakası ihtiyatından bu fırkaya sevki emrolunan iki tabur da ($\frac{1}{22}, \frac{4}{41}$) ancak saat 6.30 sonrada fırka karargâhı civarına muvasalat etmişlerdi. Gece on bire doğru 21 inci alay mintakasına vürut eden ihtiyat kuvvetleriyle yapılan mukabil taarruzla siperlerin istirdadı mümkün olmamıştır. Bu sırada düşman efradı teslim olmak arzusunu izhar eyliyerek vakit kazanılmak hilesine müracaat etmiş ve takviye kıtaatı alır almaz ateş etmişlerdir. Aynı siperi istirdat için ikinci defa hücum edilmiş isede yine istirdat olunamamıştır.

Bu suretle 8 Ağustosta düşmanın lâakal biri taze olmak üzere üç fırka ile yaptığı taarruz neticesinde beş bin maktul ve bir buçuk misli mecruha mukabil yalnız yedinci fırka cephesinde 40—50 metrelik bir siper hattına girmeğe muvaffak olmuştur. Buna mukabil zayıyatımız iki bin beşyüz mikdarındadır. Düşmanın maksadı *Kayacıkagılı, İsmailoğlu* tepelerini, *Yusuçuk tepesi*'ni zaptederek gurubun cephesini yarmak ve bu hat dahilinden şarka ilerlemek idi. Düşman büyük bir azim ile ve pek muannidane taarruzlar yaptı. İngiliz asilzadegânından mürekkep süvari fırkasını bu uğurda feda etti. Düşmanın en ziyade müzdehim bir surette hücumlar icra eylediği cephe 12 nci fırka cephesi idi. Bu fırka kıtaatı ve bilhassa 34 üncü alay ile bunu serian yetişerek vakti lâzımında takviye eden 9 uncu fırkanın 64 üncü alayının aksanı, yaya süvari fırkasının son ve muannidane yaptığı hücumları göğüs göğüse, süngü süngüye karşılayarak imha etmiş ve neticei muvaffakiyeti ihraz etmişlerdi.

* * *

9 Ağustos günü düşmanın ahvalinde bir faaliyet meşhut olu-

(*) Kaymakam Esat Bey kumandasında bulunan 11 inci süvari alayı cidden büyük bir sürat ve çâlâki ile *Sivli*'den *Çamlıtekke* üzerinden ve düşman donanma ateşleri altından *Büyük Anafarta*'yı geçerek 12 ve 7 nci fırkaların arasına yetişmiş ve bir süvari kıtasından matlup olan sürat ve manevra hassasını şayanı takdir bir surette ibraz eylemiştir.

yordu. Öğleden evvel saat 6 raddelerinde *Küçük Kemikli*'den mavnalarla bir tabur kadar asker çıkardığı görüldü. Ve bu taburun *Damakçılık bayırı* istikametinde yedinci fırka cephesine gittiği anlaşıldı. Topçusu ile bilhassa *Kayacıkağılı* siperlerini bombardıman etti ve şayanı dikkat zayiata sebebiyet verdi.

Müteferrik düşman kuvvetlerinin guruba yakın *Mestantepe*'ye doğru ilerledikleri görüldü.

Gurup cephesinde *Yusufoçuk tepesi* (dahil) *Azmacık* (dahil) arasındaki mıntaka, on ikinci fırkadan alınarak dokuzuncu fırkaya bu cephe verildi. 126 ncı alay da dokuzuncu fırkaya iltihak ettirildi. *Ece* limanının muhafazası şimdiye kadar *Kireçtepe*'de bulunan *Gelibolu* ve *Büyük Anafarta Azmağı* cihetlerinde bulunan *Bursa* seyyar jandarma taburlarıyla yine bu mevkie bulunan 31 ncı alayın ikinci taburundan mürekkep olan müfrezeeye tevdi ve kumandanlığına *Bursa* taburu kumandanı binbaşı Tahsin Bey tayin edilmiştir.

10, 11, 12, 13 Ağustos günlerinde mühim hâdisat yoktur. Mahaza düşmanın halinde faaliyet ve fevkalâdelikler meşhut olmakta idi.

14 AĞUSTOS KAYACIKAĞILI MUHAREBESİ

14 üncü günü düşman kesif topçu ateşiyle yedinci fırka cephesini bilhassa *Kayacıkağılı* siperlerimizi siddetle döğmeğe başladı. Bu ateş öğleden sonra saat 4 de büsbütün kesbi şiddet etmiş ve buna gemi topçuları da iştirâk etmişti. Düşmanın bir taarruz ihzâr eylemekte olduğu katî bir surette tahakkuk ediyordu. Saat 4.40 sonrada düşman piyadesinin taarruza geçmiş olduğu haberi alındı. Saat 4.45 de yedinci fırka kumandanlığına şu emri verdim :

“Avcı hatları teksif edilsin; istinat ve ihtiyatlar takviye edilsin; icap ederse fırka kumandanının taarruz cephesinde muharebeyi bizzat idare etmesi muvafıktır. „

Aynı zamanda *Kayacıkağılı* cihetini en ziyade tesirli ateş altına alabilen on ikinci fırka topçularına düşmanın *Damakçılık* ve *Kayacıkağılı*'ndaki topçularını ateş altına alması emri verildi. Bir taraftan *Küçük Anafarta* şarkında bulunan altıncı fırkaya da hazırlık emri verildi. Düşmanın taarruzu tekmil yedinci fırka cephesine

müteveccih idi. Yirminci alay cephesine tesadüf eden düşman taarruzu telefâtı külliye ile tardedildi. Fakat saat 5.20 sonrada gelen haberlerden düşmanın *Kayacıkağılı* ile bunun şimalindeki siperlerimize ve takriben üç bölüklük kadar bir cepheye girmeğe muvaffak olduğu anlaşılıyordu. Bu haber dokuzuncu fırka tarafından yapılan tarassudata nazaran mezkûr fırka tarafından veriliyordu. Yedinci fırka kumandanından sahih haberler alınamıyordu. Düşmanın kısa bir zaman içinde böyle bir kısım siperlerimize girmeğe muvaffak olması şayanı dikkat görüldü. Yedinci fırka kumandanının âtideki emir ile nazarı dikkati celbedildi:

Saat 5.20 sonra

“İlerideki kuvvetleri istimal edecek kimsenin orada bulunmadığını anlayarak müteessir oluyorum. Herhalde birinci hatlar tek-sif edilmeli ve düşmanın hücumu halinde derhal süngü ile karşılanacak surette ihtiyat taburları birinci hatta takrip edilmeli ve bunun yapıldığından ben emin olmalıyım. Rica ederim icraatınızı hemen bana bildiriniz.”

Bunu müteakip aynı saatte altıncı fırka kumandanlığına en ileride bulunan on yedinci alayın *Anafartaisagir* üzerinden ilerleyerek en kestirme tarik ile yedinci fırka merkezine doğru hareket etmesi ve hareketinin guruba bildirilmesi ve diğer alayın şimdilik yerinde kalarak intizar etmesi ve giden alayın kumandanının yedinci fırka karargâhında benimle telefonla irtibat peyda etmesi ve alay hakkında emir alması emrolundu.

Bu alay saat 5.30 da *Anafartaisagir* şarkından hareket etmiş bulunuyordu. Aynı zamanda altıncı fırkadan bir cebel bataryası da derhal *Kayacıkağılı* muharebesine iştirâk etmek üzere *İsmailoğlu tepesi*'ne dokuzuncu fırka kumandanının emrine gönderilmişti. Düşman umum cephe-deki kuvvetlerini de takviye ederek nazarı dikkatimizi her tarafa celbetmeğe çalışıyordu. Yedinci fırka kumandanından vaziyet hakkında sahih bir malûmat alınamıyordu. Vakıa karargâhımdan erkânıharp yüzbaşısı Pertev Efendi'yi muharebe mevkiine koşturdum ise de o da bu saate kadar yetişememişti. Yedinci fırka mülhâkı saat 5.55 sonrada şöyle bir malûmat veriyordu. “Düşman *Kayacıkağılı*'ndaki tepeyi bombardıman etti. Beş dakika evvel piyadelerini ilerletti. Orada bizden evvelce zaptettiği siperin önündeki bir iki mangalık sipere girdi

ve orada kaldı. Şimdi gerileri bombardıman ediyor. Fırka kumandanı Şemseddin Bey'e emir verdi. Alay 33 ile düşmanın alay 21 den zaptettiği siper kısmını istirdat edecek ve 8 Ağustosta bizden aldığı bir kaç siperin de istirdadına çalışacak.,,

Bir az sonra yani saat 6 da yirmi birinci alay kumandanının verdiği haberlere atfen yedinci fırkadan şu malûmatı şifahiye gelmişti: bizim takviye kıtaatı siperlere yaklaştı. Bu siperlere hücum eden düşman serilmiştir. 41 inci alayın dördüncü taburunun işgal ettiği siperler, ki düşmanın geçende bizden işgal ettiği yani *Kaya-cıkağılı* tepesinin garbındaki siperde hücum eden düşmanın püs-kürtülmekte olduğu.

Bütün bu malûmat vaziyeti tenvir etmiyordu. Vaziyet meşkûk kalıyordu. Saat 6.15 sonrada fırka kumandanına uş emri verdim:

"Ben şu habere intizar ediyorum: Siperlere giren düşman mahvedilmiş, düşman siperlerine askerimiz girmiştir. Bundan başka hiç bir haber bence haizi ehemmiyet değildir.,,"

Saat 6.30 sonrada fırka erkânıharbinden gelen malûmat yine vaziyetin şüpheli kalmasını intaç etmekte idi. Mezkûr saatte verdikleri raporda düşmanın taarruzunun durduğu zannedildiği, düşmanın takriben 20 dakika evvel bazı neferlerinin geriye gittiği görülmüş ise de tamamiyle çekildiği zannedilmediği, herhalde 21 inci alayın düşman elinde kalan siperlerini hava karardıktan sonra ihtiyat kuvveti ve bombalarla almak istenildiği, şimdi topçu ateşinin şiddetli olmasından muvaffakiyetin mümkün olmayıp havanın kararmasına intizar olunduğu, hususatından bahsolunuyordu. Bunun üzerine saat 6.40 da yedinci fırka kumandanına şu emri verdim:

"Düşmanın tardı için gecenin hulûlüne intizaren bir an dahi fevtetmek caiz değildir. Düşman dahi karanlıktan istifade ederek fazla takviye kıtaatı alır. Siperlerimizde bulunan düşmanı faalâne hareket ederek hemen tart etmeniz matlûptur. Altıncı fırkadan nedinize gönderilmiş iki taburla münasebet peyda ettiniz mi? Bu taburları yapacağınız taarruzları himaye etmek üzere cephe gerisine tekarrüp ettiriniz ve bana bildiriniz.,,"

Fırkaca 33 üncü alayın iştirakiyle ilk bir mukabil taarruz yapılmış ise de düşman bu zamana kadar işgal ettiği siperlerde iyice yerleşmiş olduğundan icra ettiği makineli tüfenk ve bomba ateşleriyle taarruza muvaffak olunamadı. Bunu müteakip zaptettiği

siperlerin sağ ve solundan tazyik edilerek kısmen istirdat edilmiş ve yalnız merkezde bir bölüklük kısım düşman elinde kalmıştır. Her ne kadar fırkaya iltihak ettirilen on yedinci alaydan iki bölüğün iştirakiyle üçüncü defa olarak saat 9.30 sonrada bir mukabil taarruz daha yapılmış ise de düşmanın elindeki bir bölüklük siper istirdat olunamamıştı.

Düşman bugünkü muharebede istihdaf eylediği *Kayacıkağılı tepesi*'ni ve buradaki noktai istinadımızı elde etmeğe muvaffak olamamış ve yalnız noktai istinat ilerisinde bulunan mebus bir bölüklük siperimizde tamamen yerleşmeğe muvaffak olmuştu.

Düşmanın zapt ve işgale muvaffak olduğu siperler kırk birinci alayın dördüncü taburu tarafından muhafaza olunuyordu. Bu taburun talim ve terbiye ve zapt-u rapt hususunda kıymeti askeriyesi az idi. Esasen jandarmadan nizamiyeye kalbedilmiş olup efradı müsün askerlerden mürekkep idi. Mahaza fırkanın elindeki ihtiyat kuvvetleri vakit ve zamaniyle siperlere yetiştirilmiş ve yahut düşmanın işgal ettiği siperlere iyice yerleşmeden mukabil taarruz yaptırılmış olsa idi, düşmanın hiç bir muvaffakiyeti görülmeyecek idi. Bugünkü muharebenin yedinci fırkaca müdebbirane idare edilemediği ve fırka karargâhında vaziyetin daima meşkûk ve meçhul bulunduğu fırka kumandanına bâlâda verdiğim emirlerden vazihan anlaşılmaktadır.

* * *

14/15 gecesi nısfilleyle sonra düşman *Mestantepe*'den *Yusufçuk tepesi*'ne doğru taarruza teşebbüs etmiş ise de piyade ateşiyle tevkif edilmişti. Bu hareket münasebetiyle altıncı fırkanın on altıncı alayı bidayette dokuzuncu fırka cephesine takrip edilmiş ve fakat düşmanın *Yusufçuk tepesi*'ne doğru olan hareketinin akim bırakılması üzerine mezkûr alay fırka karargâhiyle beraber yedinci fırka cephesine tahrik edilmişti. *Kayacıkağılı* muharebesinde verdiğimiz zayıat miktarı 576 nefere baliğ oluyordu. Bu muharebeyi müteakip zaten bidayettenberi yorulmuş olan yedinci fırka kıtaatının geriye alınması tensip edilerek cephe altıncı fırkaya tevdi edilmiş ve yedinci fırka 21 nci alayla *Büyük Anafarta* şarkına alınmıştır. Bugün 26 ncı fırka dahi gurup cephesine nakledilmiş ve bidayette *Sivli*'ye yerleştirilmiştir. Yalnız fırkanın başında bulunan 59 uncu alay cepheye daha yakın olmak üzere *Turşun*

köyü'ne nakledilmiştir. 16 ncı günü dahi üçüncü fırka gurup cephesine nakledilmiş ve bu fırka sol cenah gerisinde *Matik deresi*'ne yerleştirilmiştir. Gurup cephesi dahi *Masırlıklar*'dan *Büyük Anafarta Azmağ*'na kadar olan cephede beşinci, on ikinci, dokuzuncu fırkalardan müteşekkil olmak üzere ikinci kolorduya, (bu kolordu kumandanlığı vekâletine üçüncü fırka kumandanı miralay Nikola s Bey tayin edilmişti, kolordu karargâhında esas ikinci kolordu karargâhından ibaret idi)[?] *Büyük Anafarta Azmağ*'ndan *Sazlıdere*'ye kadar olan cephe dahi 6, 4, 8 inci fırkalardan ibaret olmak üzere 15 inci kolorduya, (kolordu kumandanlığına sekizinci fırka kumandanı miralay Ali Rıza Bey tayin olunmuştu.) verilmiş ve gurubun doğrudan doğruya tahtı emrinde olarak *Sioli* ve *Turşun*'da 26 ncı fırka, *Büyük Anafarta* şarkında 7 nci fırka ve *Matik deresi*'nde dahi 3 üncü fırka bulundurulmuştu.

Balâdaki *Kayacıkağlı* muharebesinden sonra fllen *Anafartalar* Gurubu kumandanlığında bulunduğum 27 Teşrinisani tarihine kadar hiç bir muharebe vukubulmamıştır. Bu uzun müddet zarfında gerek biz ve gerekse düşman müteaddit hututu istihkâmiye ve nıkatı istinadiyeler ve batarya mevzileri vücade getirmek suretiyle geceli gündüzlü devam eden bir faaliyetle çalışılmış ve düşmanı artık tamamiyle ümitsizliğe düşür edecek kavi ve müstahkem bir cephe vücade getirilmişti. Bittabi bu müddet zarfında tafsilâtı gününü gününe harp ceridelerinde mezkûr olan keşif kuvvetleri musademati, lâğımlar muharebatı, ateş baskınları vukubulmuş oluyordu.

Keza harp ceridelerinde mukayyet olduğu veçhile nizamı harp tebeddülâtı vukua gelmiş, ağır topçu teşkilâtı yapılmış oluyordu.

14 Teşrinievvelde ikinci kolordu karargâhının geriye alınması üzerine mezkûr kolordu cephesi vekâleten miralay Kaninkiser Bey'in kumanda ettiği onaltıncı kolordu namını almıştı.

14 Teşrinisani tarihinde düşmanın çekilmekte olduğu ve bu noktai nazardan cephede tetkikat ve keşfiyat icrası ve ateş baskınları yapılması hakkında ordu kumandanından evamir ve talimat verilmişti. Her fırka cephesi üzerinde bu noktai nazardan keşfiyata devam olundu. Fakat düşmanın cephede kesbi zaaf ettiğine dair bir kanaat hasıl olmıyordu. Bu hususun tenviri için her iki kolordu cephesinde birer taburdan ibaret bir kuvvetle düşmanın muayyen iki noktasına ciddî bir keşif taarruzu yapılması ten-

siip edilmiş ve buna muktezi tertibatı lâzıme dahi ikmal edilmiş idi ise de ordu kumandanının muvafakatine iktiran etmediğinden neticesiz kalmış ve binnetice düşmanın hal ve vaziyeti hakkındaki efkârımız tenevvür etmediği gibi kanaatimiz de düşmanın *Anafartalar* cephesinde kuvayı kâfiye bulundurmakta olduğu zemininden ibaret kalmıştı.

27 Teşrinisanide ahvali sıhhiyeme binaen gurubun emir ve kumandasını beşinci kolordu kumandanı Mirliva Fevzi Paşa'ya¹ tevdi ederek infikâk eyledim. Tarihi infikâkimden on gün sonra düşmanın vukubulan ricati umumîsi zamanında kumanda başında bulunmadığımdan orada mevcut olan gurup erkânıharbiye reisi tarafından yazılan hulâsa rapor raptedilmiştir.

* * *

Çamlıtekke'den

14 - 10 - 31²

7-10-31 de düşmanın *Anafartalar* Gurubu cephesinden ricatine ve gurubun tarzı hareketine dair rapordur:

6-10-31 öğleden sonra *İmroz* limanında 25 nakliye 4—5 harp sefinesi bulunduğu 16 ncı kolordudan bildirilmiş ve saat 5 sonrada diğer fırkalardan da tahkik neticesinde filhakika *İmroz* limanında bâlâda zikredilen miktarda sefain bulunduğu anlaşılmış ise de cinslerinin tefrik edilemediği ve 4 geminin *Suvla* limanına doğru gelmeğe başladıkları bildirilmiştir. Keyfiyet telefon ile ordu erkânıharbiye riyasetine bildirildi. Düşmandan ne suretle bir teşebbüsün melhuz olduğu, yeni kuvvetler getirmek veyahut kuvvet almak gibi orduca umumî bir istihbarat veya istitlâatın mevcut olup olmadığı soruldu. Düşmanın evvelce *Anafarta* cephesinden *Selânik*'e kuvvet nakleylediği gibi aynı veçhile *Selânik*'ten alarak tekrar sahillerimize getirmesi mümkün olacağı söylendi. Bunun üzerine her bir ihtimale karşı düşmanın deniz ve karadaki ahvalinin dikkatle takip edilmesi, müteyakkız davranılması ve keşfe itina edilmesi hakkında gurup kumandan vekili tarafından âtideki emir verilmişti:

¹ Mareşal Fevzi Çakmak.

² 27 I. Kânûn 1915.

15 inci Kolordu Kumandanlığına
16 ncı Kolordu Kumandanlığına
Tayfur'da Süvari Alay 4 Kumandanlığına

Telefon
Acelelidir

Çamlıtekke'den
6 / 10 / 31
Saat 5.5 sonra

“ 16 ncı kolordu tarassutlarından bu kerre *İmroz* önünde 25 nakliye gemisi ile dört — beş harp sefinesi görülmüş ve akşama doğru dört nakliye gemisininin *Suvla* istikametine hareketleri anlaşılmıştır. Düşman gemilerinin ve karadaki ahvalinin gayet dikkatli olarak takibi ve geceleyin keşif ve tarassut ve teyakkuza itina edilmesi ve istihsal edilecek malûmatın serian bildirilmesi.,,

Gece ahval sükunetli idi. Tüfenk ve bomba sesleri de çok değildi.

7/10/31 Saat 3 evvelde 16 ncı kolordudan (9 uncu fırkadan) düşmanın *Tuzla* gölünün ayağı ile *Azrak* arasında sahile birer büyük fener rekzettiği ve bu hatta düşmanın büyük küçük otuz kadar harp gemisiyle gerisinde miktarı gayrı muayyen sefaini bulunduğu ve sahil ile nakliye gemileri arasında şalopelerin faaliyeti görüldüğü haber verildi. (*) Bu malûmat diğer fırkalardan soruldu. Hepsi sisten dolayı hiç bir şey tefrik edilemediğini beyan etmişlerdir. Dokuzuncu fırka dahi evvelce verdiği malûmatı sureti katiyede teyit edememişti. Düşmanın bir gün evvel Cenup Gurubu'nda bir taarruz icra etmesinden nazarı dikkati o tarafa celbederek cephemizde yeni bazı kuvvetler çıkararak bir taarruza teşebbüs etmesi müsteb'at görülmedi. Düşmanın *Çanakkale* cephelerini tahliye edeceği kanaati mevcut değildi. Bunun üzerine birinci hatların tek-sifi, ihtiyatların ileriye yanaştırılması ve düşmanın ihraç noktalarının ve gemilerin ağır topçularla ateş altına alınması emrolunmuştur. (Hakikati halde mezkûr saatte sahilde görülen bu faaliyet düşmanın son aksamının irkâbından ibaret idi.)

Son günlerde düşmanın hal ve vaziyetinde şayanı dikkat bir tebeddül görülmiyordu. Daha evvelki günlere nisbetle tayyare faaliyeti ziyadeleşmişti. Gece ve gündüz cephede mutat olan ah-

(*) Bu malûmat 25 inci alay kumandanı binbaşı Mehmet Ali Bey tarafından, ve bizzat kendi tarassudatı neticesi olarak, verilmiştir.

val aynı surette tekerrür ediyordu. Tarassudatla olsun veyahut haricî bir istihbarat ile olsun cephemizden kuvvet çekmekte olduğu hakkında bir malûmat olmadığından iptidayı emirde sahilde bu gece görülen faaliyet düşmanın çekildiği kanaatini bahşetmiyordu. Esasen doğrudan doğruya cepheden yapılan keşifle ve tarassutlar ile düşmanın bu gibi teşebbüsâtını katî olarak görmek mümkün değildi. Çünkü keşif kollarının sahai hareketi mahdut olduğu gibi bittabi geceleri vukubulan düşman nakliyatını tarassut ile anlamak ta mümkün olamazdı. Düşman cephesinin bir tarafına yapılacak ciddî keşfi taarruzlar ihtimal düşmanın kuvvet ve mahiyetini meydana çıkarabilirdi. Ancak böyle keşfi taarruzların icrası da emrolunmuyordu. Yaptırılmakta olan ateş baskınlariyle bir netice istihsal edilemiyordu. Çünkü pek mahdut mermiyat ile 10—15 dakikalık bombardımanlar düşmana tarafımızdan bir taarruz fikri vermezdi. Ve düşman da bu gibi ateşe aldanmıyarak hiç bir şeyi sezdirmiyordu. Ordunun ise hücumu umumî istihzaratı var idi. Cephanelikler ve batarya mevzileri inşa edilmekte ve hücumu umumî için iktiza eden mühimmata ve ağır evfahi nariyeye intizar edilmekte idi.

Ancak bilâhare *Küçük ve Büyük Kemikli*'de *Karakol dağı*'nda ve *Pırnartepe*'de yangınlar müşahede edilmesi ve bazı infilakların işidilmesi gibi alâmetler ve bu meyanda cepheye bir sükûnet hissedilmesi hali daha ziyade düşmanın çekilmekte olduğuna delâlet eylediğinden düşmanın birinci hattaki vaziyetini behemehal anlamak üzere umum fırkalar cephesinden kuvvetli keşif kollarının ilerletilmesi emrolunmuştur. (Harp ceridesinde saat 5.15 evvelde verilen emir kaydı.)

En evvel yedinci fırka cephesinde ve alay 21 den çıkartılan bir keşif kolunun düşman siperlerine girdiği ve düşman birinci hattında sükûnet hüküferma olduğu hakkında malûmat alınmış ve bu sırada Şimal Gurubu cephesinde de bazı düşman siperlerinin boş bulunduğu haber alınmakla umum keşif kollarının düşman siperlerine kadar giderek boş ve zayıf olanlarını işgal ve ihtiyatların ileri alınarak düşmanın çekilmiş olması halinde takip olunması emrolunmuştur. (Harp ceridesinde saat 6.10 evvelde verilen emir.)

12 nci fırkanın sağ, 11 nci fırkanın sol cenahiyle alay 16 dan çıkarılan keşif kollarımız düşman siperlerini boş bulmuş

olduklarından çekilen düşmanın kuvvetli hatlarla takip olunması emrolunmuştur. Saat 6.30 evvelde *Şahinsirt*, alay 24 cephesindeki düşman siperleri işgal olunmuş ve *Mestantepe*'ye ilerleyen kıtaatımız düşmanın burada bulunan zayıf dümdar kıtaatını bomba ile taretmiş ve *Mestantepe*, *Pırnartepe*'yi işgal etmiştir.

11 ve 9 uncu fırka kıtaatı *Karakoldağı* ve *Pırnartepe*'den *Lâlebaba*'ya doğru ilerlerken [düşmanın] *Kemikli* açıklarında bulunan iki kruvazörüyle iki torpidosunun ateşine maruz kalmışlar ve *Mestantepe*'nin ilerisinde düşmanın vazetmiş olduğu âmili bizzat lâğımlardan bazısı patlamış ve mütebakisi istihkâm müfrezeleri tarafından toplattırılmıştır. Zayıyatımız 15 şehit ve 66 nefer mecruhan ibarettir.

Saat 7.35 evvelde düşmanın şiddetle takip edilerek denize kadar ilerlenmesi ve sahra bataryalarının kısım kısım ileriye tebdili mevzi etmeleri emrolunmuştur. Bu son tedbir dahi bu saatte maiyeti ile beraber gurup karargâhını teşrif buyuran ordu kumandanı Paşa Hazretleri tarafından emrolunmuştu.

Sekize doğru 6, 7 ve 8 inci fırkalar düşmanın bütün hatlarını işgal ve denize kadar keşif kolları göndermişlerdir.

On beşinci kolordu, *Azrak* munsabından *Sazlıdere* munsabına kadar olan sahil kısmının tarassudunu 7 ve 8 inci fırkalardan birer müfrezeye tevdi ile 6 ncı fırkayı kâmilen ve 7, 8 inci fırkaların kısmı küllilerini geride mevzii aslilerinde toplamıştır.

On altıncı Kolordu siperlerinden sahile nisbeten uzak olduğundan burada kıtaat daha geç sahile varabilmişlerdir. Düşmanın hiç bir tarafta mukavemetine tesadüf edilmemiştir.

Burada sahil bidayette 11 inci fırkadan iki ve dokuzuncu fırkadan bir alayla işgal olunmuş ve 16 ncı Kolordunun mütebaki kuvveti daha geride mevzii aslde bırakılmıştır.

Elde edilen ganimet mikdarını mübeyyin bir cetvel harp ceridesinde vardır. Ancak bu mikdar noksandır. Çünkü müteakiben Kolorduların gurup emrinden infikâki ve gurubun emir ve kumandasına nihayet verilmesi hasebiyle takip olunamamıştır.

Mülâhaza:

Düşmanın takriben 20 Teşrinisâniden itibaren tayyare ve balon tarassudu ianesiyle *Suola* ve *Ece* limanlarından sefaini har-

biyesiyle *Turşun* havalisiyle mevaziimizin gerilerini ateş altına alması ve tayyarelerinin mutattan fazla cevelan ederek bomba atmaları ve ateşlerimize karadaki topçusuyla az mukabelede bulunarak buna mukabil sefaini harbiyesinin şiddetle mukabelesi düşmanın son on beş gün zarfında topçu ve piyadesinin bir kısmını peyderpey çekmiş olduğuna ve 6/7 Kânunuevvel gecesi de kuvayı mütebakıyesini vapurlara bindirdiğine ihtimal verilmektedir. Düşman son günlerde temadi eden sisten kuvvetini çekmek hususunda istifade etmiş olabilir.

Düşman çekilmek hakkındaki kararını muntazam bir program dahilinde ve bir kaç gündenberi icra ve tatbik eylediği şayanı istifade külliyetli ganaim bırakmamalarından ve hattâ siperlerle ordugâhlarındaki mahalli mahfuzalarında ve râhı mesturlarda bulunan kum torbalarının bir kısmı küllisini kasaturalarla kesmelerinden istidlâl kılınmaktadır.

Düşmanın *Anafartalar* cephesinde daima bir taarruza maruz kalacağı endişesini perverde eylediği tahkimata vermiş olduğu fevkalâde ehemmiyetten anlaşılıyordu. Düşmanın son zamana kadar daima tahkimatla pek ziyade meşgul olması kendisinin burada yerleşmeğe karar verdiğine delâlet ediyordu.

Filhakika bu cephede birinci hattan itibaren sahile kadar mevcut ve müteaddit hatlar gayet iyi tahkim edilmiş ve kâffesinin ilerisi tel örgülerle takviye edilmişti. Bilhassa *Mestantepe—Pırnar-tepe—Lâlebaba ve Karakoldağı* tahkimatı şayanı zikirdir. (Harp ceridesindeki krokiye müracaat).

Anafartalar Gurubu Erkânıharbiye Reisi
İZZETTİN

Düzeltilme:

3 üncü sayfanın 11 inci satırındaki 1930 rakamı 1330 olacaktır.

آنافارتالار محارباتینا عمار
تاریخچه

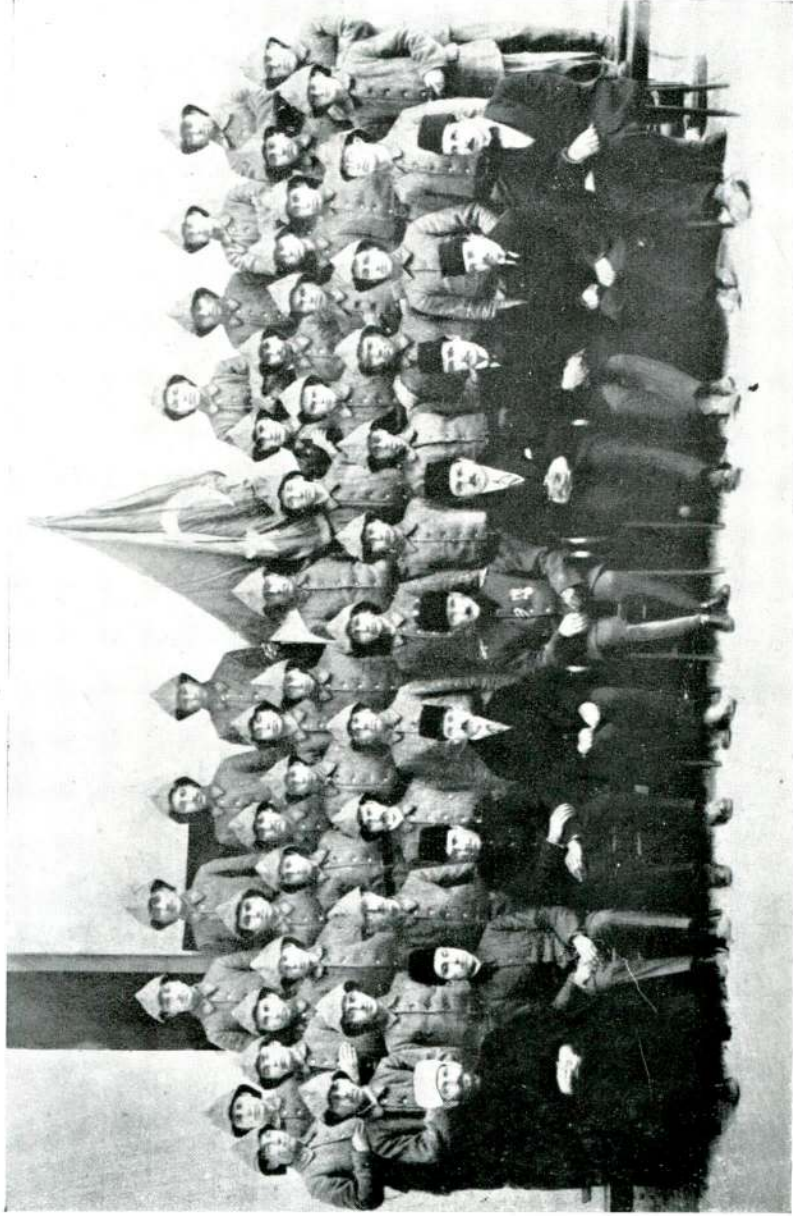
تاریخچه

آنافارتالار محارباتینا عمار آری بروی جبهه سده کی محاربات
ایده معلوم و در ... آنافارتالار سده کی
هنوزند و آری بروی محاربات جبهه کی صلح جناحند
موفان ۱۹ می فرقه کی ایجا - این بعد تدارک
فرقیاتند و کج ایده حکم ... فرقه
فرقیاتند ۱۹ فرقه ۱۹۹۱ کیم گنه تدر عهد سده
ایده .

کج ایده حکم فرقیاتند ۱۹ فرقه و آری بروی فرقه
فرقیاتند صقیله آری بروی جبهه سده جبران این
محارباته وار بازوم و حریم تقسیم ایله بکیم
فرقیاتند ایله بکیم .

۱۹ مایس ۱۹۹۱ کوی ۱۹ می فرقه کی جبهه سی
توسیع ایله ایله ایده . بونک سی فرقه کی حصول
جناحند و بندان بکنی فرقه آری بروی جبهه سده
کوی به آلتی . ۱۹ می فرقه کی حصول ضامن کوی
کوی به تدر تدر ایله . بونک سی

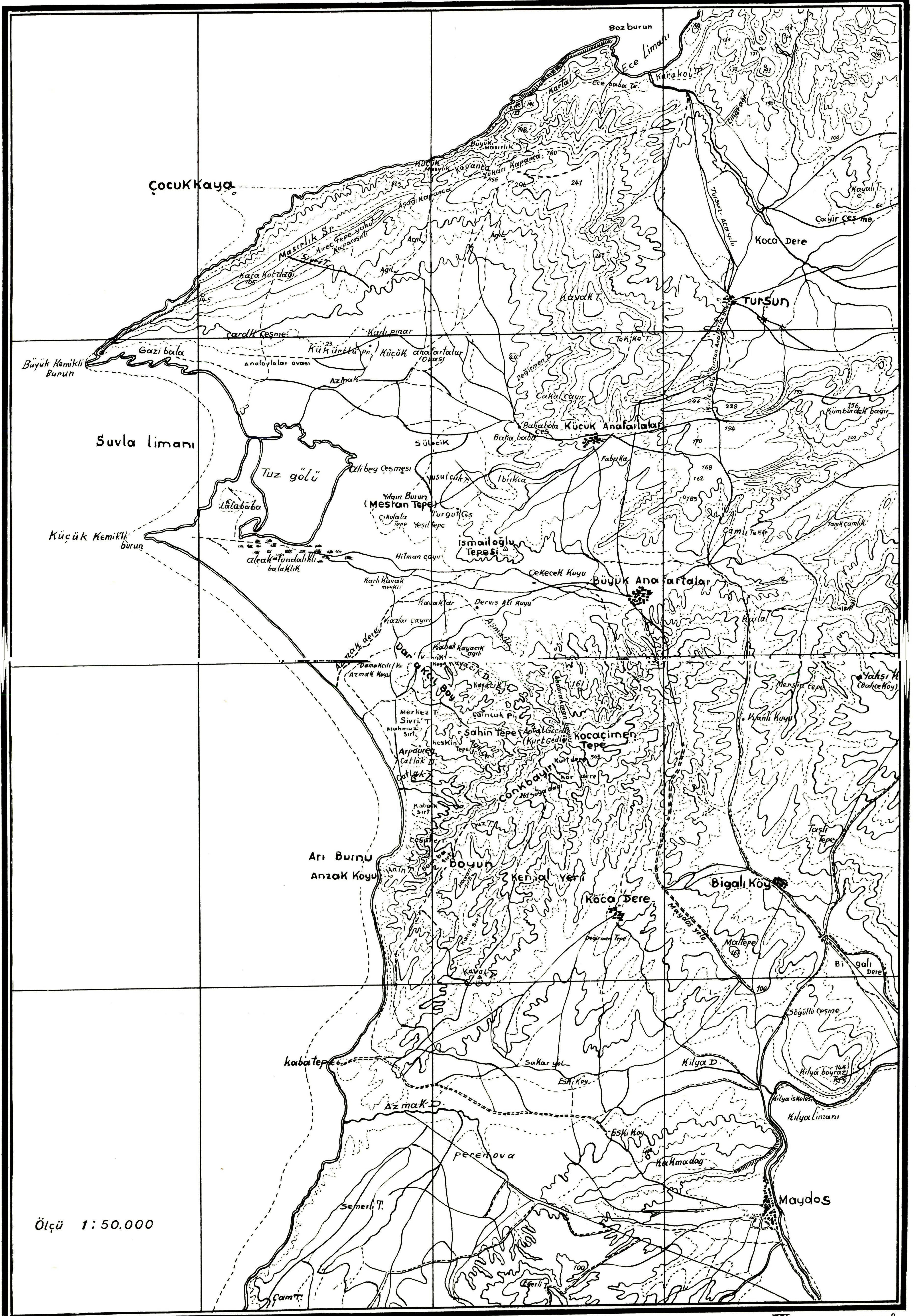

Atatürk'ün Çanakkale muharebelerinden sonra (1332 de) Edirne'de bulunduğu sırada Erkek Öğretmen Okulu (Darülmüallimin) talebe ve öğretmenleriyle birlikte çekilen bir fotoğrafı.

Manisa mebusu sayın Bay Ridvan Nâfiz Edgüer'in koleksiyonundan müsaadeleriyle alınmıştır.

ARIBURNU VE ANAFARTALAR MUHAREBE ALANLARI

I

II

III

IV BELLETEN:C.VII²